

T.C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SOSYOLOJİ ANABİLİM DALI
SOSYOLOJİ BİLİM DALI

**TÜRKİYE'DE MİLLİ EĞİTİM POLİTİKALARI VE İLKÖĞRETİM DERS
KİTAPLARININ ÖRTÜK İDEOLOJİSİ OLARAK MİLİTARİZM**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Danışman
Doç. Dr. Ramazan YELKEN

Hazırlayan
SELMA ULUSOY
084205001006

KONYA - 2011

T.C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

BİLİMSEL ETİK SAYFASI

Öğrencinin	Adı Soyadı	SELMA ULUSOY
	Numarası	084205001006
	Ana Bilim / Bilim Dalı	SOSYOLOJİ
	Programı	Tezli Yüksek Lisans ☒ Doktora ☐
	Tezin Adı	<u>TÜRKİYE'DE MİLLİ EĞİTİM POLİTİKALARI VE İLKÖĞRETİM DERS KİTAPLARININ ÖRTÜK İDEOLOJİSİ OLARAK MİLİTARİZM</u>

Bu tezin proje safhasından sonuçlanmasına kadarki bütün süreçlerde bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini, tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel kurallara uygun olarak atıf yapıldığını bildiririm.

Öğrencinin imzası
(İmza)

T.C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

YÜKSEK LİSANS TEZİ KABUL FORMU

Öğrencinin	Adı Soyadı	SELMA ULUSOY		
	Numarası	084205001006		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	SOSYOLOJİ		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans ☐	Doktora ☐	
	Tez Danışmanı	Doç. Dr. Ramazan YELKEN		
Tezin Adı	<u>TÜRKİYE'DE MİLLİ EĞİTİM POLİTİKALARI VE İLKÖĞRETİM DERS KİTAPLARININ ÖRTÜK İDEOLOJİSİ OLARAK MİLİTARİZM</u>			

Yukarıda adı geçen öğrenci tarafından hazırlanan **TÜRKİYE'DE MİLLİ EĞİTİM POLİTİKALARI VE İLKÖĞRETİM DERS KİTAPLARININ ÖRTÜK İDEOLOJİSİ OLARAK MİLİTARİZM** başlıklı bu çalışma 23/06./2011 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oybirliği/oyçokluğu ile başarılı bulunarak, jürimiz tarafından yüksek lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Ünvanı, Adı Soyadı
Doç. Dr. Ramazan
YELKEN
Doç. Dr. Köksal ALVER

Danışman ve Üyeler İmza

Yrd. Doç. Dr. Mahmut
Hakkı AKIN

Önsöz/Teşekkür

Militarizmin tarihi özel mülkiyetin tarihi kadar eskidir. Toplumların güvenlik ihtiyacı sebebiyle kurulduğu söylenen ordu toplumları koruma amacına hizmet etmemektedir. Özel mülkiyet ile militarizm arasındaki bu ilişki koruma sözcüğünün içinde saklıdır.

Osmanlı ve Türkiye toplumsal/siyasal hayatına bakıldığında toplumun militarizasyonu söz konusu olmaktadır. Zorunlu askerlik ve eğitim toplumu militarizm etmek için kullanılan en büyük iki araçtır. Bu çalışma, Türkiye de milli eğitim politikaları ve ilköğretim ders kitapları üzerine yoğunlaşmaktadır.

Bu çalışmam sırasında benden manevi desteğini esirgemeyen aileme teşekkürü bir borç bilirim. Araştırmanın nicel kısmında bana yardımcı olan Özge Ulusoy ve Buse Olgun'a, ders kitaplarının temini konusunda yardımlarını esirgemeyen Sayın Şerafettin Çakır ve Göze Çakır'a, kaynak konusunda bana kütüphanesini açan Ceren Tutku Özaydın'a teşekkür ederim.

Tezim boyunca beni yönlendiren ve bana katkıda bulunan danışman hocam Doç. Dr. Ramazan Yelken'e ve Yrd. Doç. Dr. Mahmut Hakkı Akın'a teşekkürü bir borç bilirim.

Özet

Bu çalışma beş bölümden oluşmaktadır. Tüm bölümler tarihsel arka plan ile bütünleştirilerek oluşturulmuştur.

Birinci bölümde, tezin metodolojisi belirtilmiş ve hangi yöntemlerin kullanıldığı açıklanmıştır. Daha sonra içerik analizi ile ilgili bilgi verilmiş ve içerik analizinin teze nasıl uygulandığı açıklanmıştır.

İkinci bölümde, önce ‘militarizm’ sözcüğünün etimolojik ve antropolojik kökenleri açıklanmış daha sonra bu sözcüğün imlediği tarihsel ve sosyolojik anlamlar ortaya konmuştur.

Üçüncü bölümde, modernizm kavramsal olarak incelenmiştir. Osmanlı ve Cumhuriyet döneminin siyasal tarihi vurgulanmıştır. Türk Modernleşmesinin Militarist Karakteri üzerine tartışmalar yapılmıştır. Ordunun Osmanlı Devleti ve Türkiye içindeki önemi ve konumu tartışılmıştır. Ordunun, toplumsal ve siyasal hayat üzerindeki etkileri araştırılmıştır.

Dördüncü bölümde, Türkiye’de Eğitim Sisteminin Yapısal Özellikleri ve Türkiye’de Milli Eğitim Politikaları ve Eğitimin Örtük İdeolojisi Olarak Militarizm açıklanmıştır.

Beşinci bölümde ise, ilköğretim ders kitapları içerik analizi yöntemi kullanılarak incelenmiştir. Sözcükler verilere dönüştürülmüş, tablolandırılmış ve yorumlanmıştır.

Abstract

This work consists of five sections. All the sections are presented with the associated historical background.

In the first section, the methodology of the thesis have explicated and which processes have been used is explained. After that, content analysis is informed and how the content analysis is applied to thesis is explained.

In the second section, the etymologic and anthropologic origin of the word “militarism” is explained and the historical and sociological meaning implied by this word is presented.

In the third section, modernism is analyzed in the historical periods. The political history of the Ottoman and the Republic periods is stressed. The militarist characteristic of the Turkish Modernization is discussed. The importance and the role of the army in The Ottoman Empire and Turkish Republic is discussed. The effect of the army on the public and political life is investigated.

In the fourth section, the structural charecteristics of the Turkish Education System and national education policies in Turkey and the militarizm as the implicit ideology of the education is explained.

In the fifth section, the primary school books are analyzed by “content analysis method”. The words are transformed into data, tabulated and interpreted.

İÇİNDEKİLER

Bilimsel Etik Sayfası.....	i
Tez Kabul Formu	ii
Önsöz/Teşekkür.....	iii
Özet.....	iv
Abstract.....	v
İçindekiler.....	vi
Tablolar Listesi.....	viii
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

ARAŞTIRMANIN METODOLOJİSİ

1.1. Metodoloji	5
1.2. İçerik Analizi.....	5
1.3. Metodolojinin Çalışmaya Uygulanması	7

İKİNCİ BÖLÜM

ETİMOLOJİK VE TARİHSEL KÖKENLERİ

2.1. Militarizm Kavramının Etimolojik Kökeni.....	8
2.2. Militarizmin Tarihsel ve Sosyolojik Kökeni.....	13

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

OSMANLI VE TÜRK MODERNLEŞMESİ

3.1. Türk Modernleşmesi ile Militarizm Arasındaki İlişki	20
3.2. Türk Modernleşmesinin Militarist Karakteri	24
3.3. Osmanlı ve Cumhuriyet'te Ordunun Konumu	25
3.4. Ordunun Türkiye Siyasal Hayatına Etkileri	30
3.5. Türkiye'de Darbeler ile Militarizm Arasındaki İlişki.....	37

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE'DE MİLLİ EĞİTİM POLİTİKALARI VE MİLİTARİZM

4.1. Türkiye'de Eğitim Sisteminin Yapısal Özellikleri	45
4.2. Türkiye'de Milli Eğitim Politikaları ve Eğitimin Örtük İdeolojisi Olarak Militarizm	49

BEŞİNCİ BÖLÜM

İLKÖĞRETİM DERS KİTAPLARININ İÇERİK ANALİZİ YÖNTEMİ İLE İNCELENMESİ

5.1. İnceleme Bulguları.....	55
SONUÇ	88
Kaynakça	93
Özgeçmiş	101

Tablolar Listesi

TABLO A ASKERİ TOPLUM-ENDÜSTRİYEL TOPLUM	12
TABLO B TÜRKİYE’DE KURUMLARA GÜVENİLİRLİK	32
TABLO 1 HAYAT BİLGİSİ 1. SINIF DERS KİTABI	56
TABLO 2 TÜRKÇE 1. SINIF DERS KİTABI	58
TABLO 3 HAYAT BİLGİSİ 2. SINIF DERS KİTABI	60
TABLO 4 TÜRKÇE 2. SINIF DERS KİTABI	62
TABLO 5 HAYAT BİLGİSİ 3. SINIF DERS KİTABI	64
TABLO 6 TÜRKÇE 3. SINIF DERS KİTABI	66
TABLO 7 SOSYAL BİLGİLER 4. SINIF DERS KİTABI	68
TABLO 8 TÜRKÇE 4. SINIF DERS KİTABI	70
TABLO 9 SOSYAL BİLGİLER 5. SINIF DERS KİTABI	72
TABLO 10 TÜRKÇE 5. SINIF DERS KİTABI	74
TABLO 11 SOSYAL BİLGİLER 6. SINIF DERS KİTABI	76
TABLO 12 TÜRKÇE 6. SINIF DERS KİTABI	78
TABLO 13 SOSYAL BİLGİLER 7. SINIF DERS KİTABI	80
TABLO 14 TÜRKÇE 7. SINIF DERS KİTABI	82
TABLO 15 TÜRKİYE CUMHURİYETİ İNKILAP TARİHİ 8. SINIF DERS KİTABI	84
TABLO 16 TÜRKÇE 8. SINIF DERS KİTABI	86

GİRİŞ

Militarizm; etimolojik olarak orduculuk anlamını taşımaktadır. Yani ordunun ya da askeriyenin dünya görüşlerini benimsemek anlamında kullanılmaktadır. İlkçağlardan beri topluluklar ve sonrasında toplumlar güvenlik/savunma sebebiyle düzenli ve savaşmayı bilen bir birliğe ihtiyaç duymuşlardır. Çeşitli silahlar ve savaş aletleri geliştirmişlerdir. Bu sebeple ordunun temel işlevi bulunduğu toplumu korumak ve savunmak olmuştur. Militarizm ise, modern ulus-devlet yapısıyla birlikte sistemleştirilmiş ve yeni bir anlama kavuşmuştur. Ulus-devletle birlikte ordular daha büyük reformlara tabi tutularak ve savaş teknolojisiyle birlikte geliştirilmiştir. Böylece ordu daha önceki amacının dışında yeni görevler edinmiştir. Ulus-devlet anlayışının temsilcisi olarak topluma örnek olma misyonunu üstlenmiştir. Toplumu üstten değiştirme ve aydınlatma aracı olarak ordu kurumu yerini almıştır. Militarizm, işte tam da ordunun bu yeni işlevleri sebebiyle kendini göstermiştir.

Militarizasyon ise bir toplumda sivil alanın daraltılıp askeri alanın genişletilmesi anlamında kullanılmaktadır. Yani ordunun görüş, düşünce biçimi ve müdahalelerini sivillerin benimsemesi demektir. Sivil iradenin yerini askeri iradenin alması, ordunun koyduğu kuralların toplumda norm olarak kabul edilmesi ve düşünce özgürlüğünün sınırlanması militarizasyonun en önemli göstergelerindedir. Eğitim, militarizasyonun gerçekleşmesindeki en önemli araçtır. Çünkü eğitim yapısal özellikleri bakımından militarizasyona en uygun kurumdur.

Eğitim; kişinin sosyalleşmesini, yaşadığı dünyanın ve toplum hakkında bilgi sahibi olmasını, gündelik hayatı kolaylaştıracak belirli bir birikime sahip olmasını sağlayan bir süreci ifade eder. Aynı zamanda eğitim bir kültürel aktarım aracı olma işlevini de bünyesinde barındırmaktadır. Kişi, eğitimle birlikte yaşadığı toplumla ilgili kuralları, normları ve yaşadığı kültürü benimsemektedir. Fakat aynı zamanda eğitim; özneleri disipline etme işlevini de yerine getirmektedir. Eğitim esasen tanımlanmış bir 'vatandaş' tipi üretme işlevini görür.

Türkiye’de eğitim politikaları Cumhuriyet’ten günümüze görece yapısal değişiklikler geçirmiştir. Bu değişimler genel olarak siyasal iklimle paralel bir biçimde gerçekleşmiştir. Çünkü oluşan her siyasal iklim, kendi bakış açısına uygun yeni bir nesil inşa etmek niyetindedir.

Cumhuriyet’in ilk dönem eğitim politikaları yeni kurulan devletin temel düsturları üzerine kurulmuştu. Harf inkılabı, kılık kıyafet değişikliği gibi modern ulus-devlet anlayışına uygun olarak bir eğitim sistemi inşa edilmişti. Bu dönemde eğitim politikalarının temel amacı ülkenin dört bir tarafında eğitilmiş insanların olması idi. Bu insanlar, değişimlerin ve yeniliklerin öncüsü baş öğretmen Atatürk ve aydınlar olacaktı. Çağdaş ve milli bir eğitim anlayışı hedeflenmekte idi. Cumhuriyet döneminin temel görüşü onuncu yıl marşında da belirtildiği gibi on yılda her şeyi baştan yaratmaktı. Bu süreç görece İsmet İnönü döneminde de devam etti. Bu dönemde öncekine göre küçük değişiklikler olsa da genel olarak eğitim politikası aynı biçimde uygulanmıştır. Ayrıca İsmet İnönü hükümet programında da sık sık tarih eğitimine değinmiştir.

Daha sonra Demokrat Parti’nin yönetim anlayışı çerçevesinde Cumhuriyet’in ilk dönemi eğitim politikaları değişime uğratılmıştır. Çünkü demokrat parti iktidarı liberal bir dünya görüşünü benimsemekte idi. Türk tarih tezi bu dönemde temel olarak aynı kalsa da daha yumuşak bir geçişle çeşitli değişikliklere uğratılmıştır. Ayrıca ilk dönem eğitim politikalarında yer almayan gelenek ve manevi değerlere büyük vurgu yapılmıştır. Milli kültürün yanı sıra geleneksel bir ahlak anlayışı ve manevi değerler de eğitim politikalarına dahil edilmiştir.

Turgut Özal döneminde, Demokrat Parti eğitim politikaları çeşitli değişikliklere uğratarak devam ettirilmiştir. Anavatan partisi, temel anlamda liberal bir dünya görüşünü savunduğu için eğitim politikaları da bu yönde yapılmıştır.

Ak parti dönemine baktığımızda Demokrat Parti ve Anavatan Partisi iktidarlarının mirasını devralıp daha köklü değişiklikler yaptığı görülmektedir. Eğitim politikaları, milli ve manevi değerler üzerinden şekillenmektedir. İnsan hakları, temel hak ve

özgürlükler, engelli hakları gibi sosyal haklar eğitim politikalarında yer almaya başlamıştır. Çalışma beş bölümden oluşmaktadır.

İlk bölümde çalışmanın metodolojisine dair açıklamalar yapılacaktır. Bu çalışmada ilköğretim ders kitaplarını analiz etmek için kullanılan içerik analizi yönteminden bahsedilecektir. Ayrıca içerik analizi yönteminin ilköğretim ders kitaplarına nasıl uygulandığı açıklanacaktır. Çeşitli metodolojik zorluklara değinilecektir.

İkinci bölümde militarizmin önce etimolojik kökeni anlatılacaktır. Militarizm kavramının nasıl ortaya çıktığı, hangi süreçlerden geçtiği ve nasıl dönüşümlere uğradığı da yer alacaktır. Daha sonra militarizm kavramsallaştırmasının antropolojik ve sosyolojik kökenleri araştırılacaktır. Militarizm ile toplum arasındaki çift yönlü ilişki incelenecektir.

Üçüncü bölümde ulus devlet ve militarizm ilişkisinden, Osmanlı Modernleşmesinden kısaca bahsedilecektir. Türk modernleşmesi ekseninde militarizmin tarihsel gelişimi, buna paralel olarak Türk modernleşmesinin militarist karakteri sorgulanacaktır.

Dördüncü bölümde ise Cumhuriyet'in ilk dönemi eğitim politikaları, Demokrat Parti eğitim politikaları, Anavatan Partisi eğitim politikaları ve günümüzde Ak Parti eğitim politikalarından kısaca bahsedilecektir. Milli eğitim politikaları ve eğitimde militaristleşme üzerine bir tartışma yapılacaktır.

Beşinci bölümde şu an müfredatta olan özellikle Hayat Bilgisi, Türkçe ve Tarih ilköğretim ders kitapları içerik analizine tabi tutulacak ve ders kitaplarındaki militarist öğeler deşifre edilecektir.

Sonuç bölümünde ise tüm bölümlerin genel bir değerlendirmesi yapılacak ve çıkan sonuçlar tartışılacaktır. Bu çalışmada, literatür taraması ve içerik analizi

yöntemleri kullanılacaktır. Çalışmada, genel olarak eleştirel bir bakış açısı kullanılacaktır.

1. ARAŞTIRMANIN METODOLOJİSİ

1.1. Metodoloji

Problem: Türkiye’de milli eğitim sistemi ve ilköğretim ders kitaplarında militarist öğeler bulunmaktadır.

Amaç: Türkiye milli eğitim sisteminde örtük bir ideoloji olarak bulunan militarist öğeleri deşifre etmek. Eğitim sistemine dair çeşitli çözüm önerileri getirmek.

Önem: Sivilleşmenin önündeki engellerin neler olduğu ve Türkiye’de eğitim sisteminde militarizmin rolünü tartışmak. İlköğretim ders kitaplarında bulunan militarist öğelerin yerine nasıl bir yol izlenebilir sorusunu ve ders kitaplarının içeriklerinde yapılması gereken köklü değişiklikleri tartışmak.

Bu çalışmada literatür taraması ve içerik analizi yöntemi kullanılmıştır. Öncelikle konuyla ilgili makale, dergi ve kitaplar tarandı. Daha sonra ayıklama ve süzme yöntemleriyle tezin genel yapısı ortaya çıkarıldı. İlköğretim ders kitaplarının örneklemini seçildi. Analizi yapılacak anahtar sözcükler belirlendi. Frekans tabloları oluşturuldu.

1.2. İçerik Analizi

İçerik analizi yöntemi sözel olarak düzensiz ve dağınık metinlerdeki kelimeleri ve cümle yapılarını sayısal verilere dönüştürerek ve sistematikleştirerek bir çerçeve çizer ve rakamlar tekrar söze dönüşürken ortaya anlamlı ve bütünsel bir analiz çıkar. “İçerik analizi, sözel ve yazılı verilerin belirli bir problem veya amaç bakımından sınıflandırılması, özetlenmesi, belirli değişken veya kavramların ölçülmesi ve bunlardan belirli bir anlam çıkarılması için taranarak kategorilere ayrılmasıdır” (Tavşancıl &Aslan;2001). Başka önemli bir tanım ise şöyledir; içerik analizinde “temel amaç, toplanan verileri açıklayabilecek kavramlara ve ilişkilere ulaşmaktır. Betimsel analizde özetlenen ve yorumlanan veriler içerik analizinde daha derin bir işleme tabi tutulur ve betimsel bir yaklaşımla fark edilemeyen kavram ve temalar bu analiz sonucu

keşfedilebilir. Bu amaçla toplanan verilerin önce kavramlaştırılması, daha sonra ortaya çıkan kavramlara göre mantıklı bir biçimde düzenlenmesi ve buna göre veriyi açıklayan temaların saptanması gerekir. İçerik analizi yazılı, sözlü bir metni veya sembolü analiz edip rakamlara dönüştürüp bu rakamların üzerinden yoruma gitmek, diğer bir deyişle rakamları tekrar söze dönüştürmek olarak da tanımlanabilir” (Şimşir;13). İçerik analizi Columbia Okulu’yla ve Lasswell ile sosyal bilimlerde bir yöntem olarak kullanılmaya başlanmıştır. Aslında içerik analizi nitel verilerin nicel verilere dönüştürülmesi anlamına gelir. Nicel veriler uygun bir biçimde toplanır ve sıklık tablolarına dönüştürülür. Daha sonra yorumlanır.

Kavramların seçilmesinde öznellikten kaçınılması gerekmektedir. Bu sebeple seçilen sözcükler konuyla birebir paralel olmalı ve örtük/aşırı simgeleştirilen/belirsiz kavramlar seçilmemelidir. Bu durum kavramların ve kavramlar arasındaki ilişkinin kurulmasında çeşitli güçlükler çıkarabilmektedir. “Berelson, içerik analizinin (1) objektif ya da nesnel, (2) sistematik, (3) kantitatif ya da niceliksel olmasını ve (4) açık içerik mesajları üzerinden yürütülmesi gerektiğini savunur” (Akbaş;1985:32).

İçerik analizi genel itibariyle bakıldığında diğer yöntemlere göre daha kolay uygulanabilir ve daha az masraflıdır. Ayrıca içerik analizi yapacak araştırmacıların kalifiye olmaları beklenmez. Yalnızca araştırmanın sıklık tabloları, korelasyonu ve yorumlama bölümünde kalifiye insanlara ihtiyaç vardır.

Araştırmanın ana kaynağı şu an müfredatı konu olan ilköğretim Hayat Bilgisi, Türkçe, Sosyal Bilgiler ve İnkılap Tarihi ders kitaplarıdır. Örneklemin bu kitaplar üzerinden seçilmesinin nedeni ise sayısalardan çok sözel kitaplara belirli ideolojilerin yerleştirilmesidir. İlköğretim birinci sınıftan sekizinci sınıfa kadar yukarıda bahsedilen tüm ders kitapları taranmış ve içerik analizi yöntemi ile incelenmiştir. Militarizmi imleyen sözcükler belirlenmiş ve seçilmiştir. Kahramanlık, savaş, silah, millet, vatan, asker gibi sözcüklerin kitaplardaki tekrarlanma sıklığı incelenmiş ve frekans tabloları oluşturulmuştur. Önce bu frekans tabloları verilecek daha sonra bu tablolar yorumlanacaktır.

1.3. Metodolojinin Çalışmaya Uyarlanması

2011 yılında müfredatta yer alan birinci sınıf hayat bilgisi, ikinci sınıf hayat bilgisi, üçüncü sınıf hayat bilgisi, dördüncü sınıf sosyal bilgiler, beşinci sınıf sosyal bilgiler, altıncı sınıf sosyal bilgiler, yedinci sınıf sosyal bilgiler, sekizinci sınıf inkılap tarihi, birinci sınıftan sekizinci sınıfa kadar Türkçe ders kitaplarında seçilen anahtar kelimeler tarandı ve nicel verilere dönüştürüldü. İlk olarak neden Türkçe ve hayat bilgisi/sosyal bilgiler/inkılap tarihi ders kitapları incelendi sorusuna açıklık getirilmelidir. Bunun nedeni sözel nitelikli ders kitaplarının ideolojik yönlendirmeye ve ideolojik şifreleri kodlamaya açık ve müsait olmasıdır. Militarist zihniyetin göstergeleri titizlikle seçildi ve bu anahtar sözcükler gösteren-gösterilen ilişkisi içinde düşünüldü. Vatan, millet, milli, ulus, ulusal, ordu, savaş, silah, egemenlik, kan, düşman, kahraman, bayrak, asker seçilen anahtar kelimeleri oluşturdu. Elbette ki bu sözcükler nicel verilere rahatlıkla dönüştürülebilmesi bakımından seçildi. Anahtar kelimeler çalışmanın temel probleminde ve amaçlarına uygun olarak seçildi. Somut ve birincil göstergeler kullanıldı. Bu kelimelerin haricinde militarizmi örtük bir biçimde tanımlayan sözcüklerin varlığı bu araştırmayı nicel verilere dökmekte çeşitli metodolojik sorunlara yol açabilirdi. Sözcüklerin seçimindeki bu metodolojik zorluk belirtildikten sonra verilerin yorumuna geçilebilir. Satır aralarına sıkışmış anlamlar irdelendi. Rakamsal verilerle birlikte araştırma daha somut ve çıplak bir gerçekliğe dönüştü. Böylece çalışmanın amacına net bir biçimde paralellik gösterdi. İçerik analizinin bu çalışmada yer almasındaki amaç, diğer yöntemlere göre daha net sonuçların ortaya çıkmasıdır. Sözcükler, sıklık tablolarına dönüştürüldükten sonra yorumlama kısmında sözcüklerin arasında ilişkiler kuruldu. Birbirini tamamlayan/birbirini pekiştiren/birbirinden ayırt edilen/birbirini imleyen sözcükler net bir biçimde ortaya çıktı. Bunun dışında sınıflar yükseldikçe artan ve yoğunlaşan sözcükler üzerinde duruldu. Özellikle beşinci, altıncı ve yedinci sınıf ders kitaplarında militarist göstergelerin yoğunlaştığı gözlemlendi. Bazı sözcüklerin birbirinin yerine geçtiği, kavramların zaman zaman silikleştiği ve anlam kaymalarına uğradığı ortaya çıktı. Genel olarak tüm kelimelerin imlediği anlamlar üzerinde duruldu.

2. MİLİTARİZMİN ETİMOLOJİK VE TARİHSEL KÖKENLERİ

2.1. Militarizm Kavramının Etimolojik Kökeni

Militarizm etimolojik köken itibariyle ‘militaris’ kelime köküne dayanmaktadır ve orduculuk ya da askercilik anlamına gelmektedir. “Ordu kavramının Fransızca karşılığı olan militaire (İngilizce, military) etimolojik olarak Latince ‘askerlik ve savaşa dair’ anlamına gelen militaris’e dayanmaktadır. Dolayısıyla, militarizm (Fr. militarisme, İng. militarism) kavramını Türkçe’ye orduculuk veya askercilik olarak çevirmek mümkün. Militarizm kavramı ilk olarak 1860’larda Fransız anarşist düşünür Pierre Joseph Proudhon tarafından kullanılmaya başlanmış; bu kavramın yüzyılı aşan tarihçesi bir yandan tarihsel olaylar, bir yandan da düşünsel gelişmelerle şekillenmiştir” (Altınay;2004:13). Türk Dil Kurumu sözlüğünde ise militarizm; “Bir ülkede ordu gücünün aşırı derecede ağır basması. Her tür sorunu askerî yöntemlere başvurarak çözüme, bundan dolayı silahlı kuvvetlere öncelik tanıma eğilimi” olarak tanımlanmaktadır (TDK). Başka bir tanıma göre militarizm; “savaş ve savaş hazırlığını normal ve arzu edilir bir sosyal etkinlik olarak algılayan tüm yaklaşımlar ve kurumsal oluşumlardır” (Mann;1988:24). Bunun dışında Howard’a göre militarizm; “askeri altkültüre ait değerlerin toplumun egemen değerleri olarak algılanması”dır (Howard;1976:109). Başka bir tanıma göre ise militarizm; “sıkı teorik bir konsept olmaktan çok retoriktir, bu programlar, stratejiler ve politik aktörlerin propaganda niyetleriyle yakından ilintilidir”(Stargardt;1994:13-14). "Militarizm; sosyal kırılmaları yöneten bir güç tekniğidir ve çatışmalı toplumsal süreç içindeki en önemli ideolojik, ekonomik düzenlemelerin bir sosyo-politik aktörü olarak asker yatıyor. Militarizm; sosyal / siyasi güçlerin disipline edilmesidir kullanımı fiziksel zorlama (veya sadece kullanmak için tehdit), siyasi, ilgili tüzel kişiler tarafından desteklenmektedir" (Akça;2006:2). Radway’e göre ise “militarizm bir doktrin ya da sistem olarak savaş değerleri ve devletin öncelikli anlaşmaları ve askeri gücün toplumu demektir. Onun işlevi –şiddetin uygulanımı- ve kurumsal yapı – askeri olanın kurulmasıyla giderek yükselir. Hem bir politika yönelimi hem de güç ilişkileri anlamına gelir”

(Radway;1968:55). Bir başka biçimde militarizm; “Öncelikle, militarizm açık bir hegemonik mücadeledir ki bu kavram kadar kavramın nasıl tanımlanacağı da diğer sosyal bilimsel analitik / kuramsal kategorilere karşıdır. Hiç kimse toplumsal iktidar ilişkilerinde tarafsız olamaz. İkincisi, bu karşı hegemonik mücadele konsepti kendinden sınırlıdır, şimdiye kadarki militarizm tamamen değil ama göreceli olarak boş bir anlamdadır. Bu son nokta militarizmin yalnızca bir politik/retorik araç değil yolu açmakta kullanıldığını da söylüyor, fakat tabii ki analitik/kuramsal bir konsept içinde. Militarizm kavramı çok yönlü bir konseptte olmasına rağmen, ve tam olarak sabit bir anlamı olmamasına rağmen, bu farklı biçimlerini ve bulgularını tanımlamak mümkündür” (Akça;2006:29). Mann’a göre ise; “Militarizm önemli derecede diğer idare, politik ve sosyal iktidar tekniği tarafından kullanılan bir iktidar tekniği gibidir” (Mann;1993). ‘Militarizm’ kavramının sonundaki -izm eki bu kavramsallaştırmanın ideoloji olduğunu imlemektedir. Demek ki militarizm total bir ideoloji yani bir dünya görüşü önermektedir. Bu durumda toplumun ordulaştırılması, disipline edilmesi ve hizaya sokulması anlamına gelen bir ideali belirtmektedir. Tüm bu tanımların ortak noktasına dikkat edilecek olursa hepsi savaş değerlerinin yüceltilmesini vurgulamaktadır. “Devlet savaşla kurulur, kazanılmış savaşı kurumsal olarak sürdürür, sistemleştirir; böylece savaş devletleşir. Çeşitli tanımlarda ‘savaş’la özdeşleştirilen, ama ağırlıklı olarak, askeri sistemin egemenliği olarak bilinen militarizm, başta modern devletin tüm katmanları olmak üzere, toplumsal iktidar sistemlerinin rol oynadığı bir yapılanmadır. Şiddetin örgütlenip sistematikleşmesi, ordulaşması, devletleşmesidir. Hem maddi hem ideolojik bir görünüme sahiptir. Bir ideolojidir, bu doğrultuda geliştirilen örgütlenme biçimi ve politikadır. Çok etkenli bir süreç olarak, ekonomik, toplumsal, kültürel ve siyasal bir yapıya sahip olan militarizm, geleneksel tahakküm pratiklerini kombine edip etkilerini artırır; devletin dayandığı egemenlikler sarmalını, kimliksel, konumsal olarak kurulan insanı sürekli olarak yeniden şekillendirir. Bir iktidar mekanizması olarak, baskı altına almaktan çok biçim verir, kalıp yaratır ve kural koyar. Yazılı hukuk aracılığıyla kendini meşrulaştıran, bürokratik bir idari kurmay tarafından uygulanan nesnelleştirilmiş egemenlik, insani sürtünme kuvvetlerini ortadan kaldırır,

yani davranışları olabildiğince önceden hesaplanabilen ve öznel değer yargılarının etkisinde olabildiğince az kalan, kontrol edilebilir bireyler üretir. Bürokrasi, işbölümü ve işleyiş üçgeninde mecburiyete boyun eğen birey, kendi eyleminden sorumlu olmadan, yerine getirdiği görevin sonuçlarına “kayıtsız” kalarak büyük sistemin işlemesini sağlar”(Selek;2007). Konunun başka bir noktasını ise İngilizce’deki ‘military man’ sözcüğü oluşturmaktadır. Bu sözcük militarizm kavramına denk düşmektedir. Bu kavramsallaştırma erkeğe ait bir durumu ifade etmektedir. Avcı-toplayıcı dönemden beri dünya tarihine baktığımızda da erkeklerin savaş değerleriyle anıldığını görmekteyiz. Demek ki militar zihniyet erkeklere atfedilen bir göstergedir. Bu konu ileride daha ayrıntılı bir biçimde ele alınacaktır.

İnsanlık tarihi disiplin altına alınma tarihidir. Aile, okul, hapisane, akıl hastanesi ve ordu insanları disipline etmek ve kontrol altında tutmak için çalışmaktadır. Tüm bu kurumlar fakat özellikle de ordu şiddetin üretildiği ve meşrulaştırıldığı bir kurumdur. Ordu her şeyden önce şiddetin örgütlendiği bir kurumdur. Ayrıca militarizm, üniformalıların değerlerinin ve görüşlerinin sivillerden üstün olmasıdır. Devlet de dahil her türlü kurumun orduya dayanması ve bağlanması anlamındadır. Temelde askeri değerlerin esas alınması ve diğer kurumların yalnızca yan unsurlar olarak kalmasıdır. Emir-komuta zinciri ve katı hiyerarşi bu askeri değerlerin yüceltilmesini doğurmaktadır. Ast-üst ilişkisi en az kast sistemi kadar katı bir biçimde işlemektedir. "Askerlik kurumu, mensubundan itaat ve boyun eğme talep ederken, bu talebi dengeleyici telafi yollarına başvurur. 'Yapacaksın!' emrine, 'Bunu yapmaya yetkilisin!' anlamı eklenerek bu emir dengelenir" (Bröckling;2001:25).

Militarizmin antropolojik ve sosyolojik kökenine baktığımızda devlet ve özel mülkiyetin ortaya çıkışıyla ordunun kurulmasının yakından bağlantılı olduğunu görürüz. Proudhon’un mülkiyet üzerine çalıştığını düşünürsek militarizm sözcüğünü ilk bulan kişi olmasına da şaşmamak gerekir. Özel mülkiyetin ortaya çıkışı, devleti ve kurumsallaşmayı da beraberinde getirmiştir. Devletin ortaya çıkışıyla birlikte özel mülkiyetin korunma ihtiyacı ortaya çıkmıştır. Bunu da devlet üstlenmiş böylece düzenli

ordular ortaya çıkmıştır. “Ordu denildiği zaman akla gelen ilk imlerden birisi koruma sözcüğüdür. Bu tarihsel bakımdan böyle olduğu kadar bugün içinde böyledir. Kavramın imlediği anlamların izlenmesi belli ipuçları sunuyor. Modern anlamda ‘koruma’ sözcüğü biri olumlu diğeri olumsuz iki çelişik anlamı birden ima etmektedir. Birinci kullanımda sözcük güçlü bir dostun sunduğu bir sığınak simgesi, bir tür çatı ya da geniş kapsamlı bir sigorta güvencesi gibi bir anlamı çağrıştırmaktadır. İkinci ve negatif çağrışımında ise güçlü olanın tüccarı haracına karşılık tehlikelerden koruması, tehditlerden uzak tutması imgesini uyandıran bir anlatıma sahiptir. Aradaki fark bir derece farkıdır. Her iki anlamın çağrıştıracısı olabilecek farklı derecelerden pek çok örnek seçilebilir.

Koruma sözcüğünün ise bize hangi anlamını çağrıştıracığı ise tehdidin dışsallığını ve gerçekliğini değerlendirmemize bağlıdır. Tilly’e göre, tehdidi yaratan ve bu tehdiye karşı yine bir bedel karşılığında koruma öneren haraççıdır. Korunum alanı yaratan, ancak buna karşılık tehlikenin kaynağı ve biçimi üzerinde pek fazla bir denetimi olamayan korumacı için ise meşru korumacı diyebiliriz” (Güneş;1999:109). Fakat burada anlatılmak istenen ordunun yalnızca özel mülkiyet sonucu ortaya çıkması değildir. İnsanoğlunun, savunma ve güvenlik ihtiyacı da ordunun var olmasının en önemli sebeplerinden biridir. Ordu kurumu yalnızca şiddet üretmez ya da yalnızca özel mülkiyeti korumak üzere ortaya çıkmamıştır. Salt totaliter bir kurum değildir ordu. Asıl temel sorunsal ordunun temel görevlerinin yanı sıra diğer kurumların görevlerini üstlenmesidir. Aşağıdaki tablo Herbert Spencer’in toplum tipleri ayrıştırmasını anlatmaktadır. Askeri ve sanayi toplumları arasındaki farkları belirtir” (Coser;2010:100).

Özellik	Askeri Toplum	Endüstriyel Toplum
Baskın işlev veya etkinlik	Korunma ve büyüme için topluca savunması ve saldırgan etkinlik	Bireysel görevlerin barış içinde, karşılıklı ilişkiye dayalı yapılması
İşbirliği ilkesi	Zorunlu işbirliği; buyrukların uygulanması vasıtasıyla yönetim; etkinliğin hem pozitif hem de negatif düzenlenmesi	Gönüllü işbirliği; sözleşmeye dayalı düzenleme ve adalet ilkesi; sadece negatif etkinliğe düzenleme getirilmesi
Devlet ile birey arasındaki ilişkiler	Bireyler devlet yararına vardır; özgürlük, mülkiyet ve hareketlilik üzerinde kısıtlamalar	Devlet bireylerin yararına vardır; özgürlük; mülkiyet ve hareketlilik üzerinde az sayıda kısıtlama
Devlet ve başka örgütler arasındaki ilişkiler	Tüm örgütler devlete ait; özel örgütler engellenir	Özel örgütler teşvik edilir
Devletin yapısı	Merkezi	Merkezilikten uzak
Toplumsal tabakalaşmanın yapısı	Mevki, meslek ve muhitin sabitliği; konumların miras kalması	Mevki, meslek ve muhitin esnekliği ve açıklığı; konumlararası hareketlilik
Ekonomik etkinliğin tipi	Ekonomik özerklik ve özyeterlilik; çok az dış ticaret; korumacılık	Ekonomik özerkliğin yetimi; barışçıl ticaret aracılığıyla bağımlılık; serbest ticaret
Değer veren toplumsal ve kişisel özellikler	Vatanseverlik; cesaret; hürmet; bağlılık; itaat; otoriteye inanç; disiplin	Bağımsızlık; başkalarına saygı, zorlamaya karşı direnme; bireysel girişim; açık sözlülük; nezaket

TABLO A ASKERİ TOPLUM-ENDÜSTRİYEL TOPLUM

Herbert Spencer, -toplumsal organizmacı olmasına rağmen- askeri toplumları totaliter, endüstriyel toplumları ise liberal bir biçimde betimlemektedir. Tabloya bakıldığında askeri toplumların tahakkümcü ve baskıcı olduğu, tüm kurumların devlet tekelinde olduğu görülmektedir. Endüstriyel toplumlarda ise, sivil alanın daha geniş olduğu, düşünce özgürlüğü ve serbest piyasa ekonomisinin hakim olduğu görülmektedir. “Militan toplumlar, merkezileşmiş bir devletin, katı statü hiyerarşilerinin konformizm yönündeki bir eğilimin egemen olduğu ve karmaşık yapısal farklılaşmanın bulunmadığı toplumlardı. Genel evrim yasası doğrultusunda gelişen sanayi toplumları ise, daha karmaşık ve yapısal açıdan farklılaşmış olduğu gibi, inançların çokluğu, bağımsız kurumlar, merkezsizleştirme ve bireyselleşme eğilimiyle karakterize ediliyordu” (Swingewood;1998:77). Sonuç olarak Spencer, askeri toplumun karşısına sivil bir endüstriyel toplum koymaktadır.

2.2. Militarizmin Tarihsel ve Sosyolojik Kökeni

Militarizmin tarihsel ve sosyolojik kökenleri anlaşılacak isteniyorsa savaşın tarihsel kökeni iyi irdelenmelidir. Savaş kavramı yüzyıllar boyunca tarih sahnesinde önemli bir rol oynamıştır. Önce avcı-toplayıcı toplumlarda doğaya karşı mücadele edilmiş ama son kertede doğa ile uyumlu bir yaşam sürülmüştür. Sonra tarım toplumlarına geçişle birlikte toprak ve mülkiyet kutsanmış, toprağın ve mülkiyetin korunması için bir sözleşme gereğince devlet kurumu var edilmiştir. Devletin ortaya çıkması ve bugünkü ulus-devlet biçimini almasından sonra milliyetçilik-savaş-militarizm kavramları birbirinin içine geçmiş ve girift bir yapı oluşturmuşlardır. Savaş, savaşmak, silahlanmak, askerlik, ordu gibi değerler dünya tarihinde çoğu kez kutsanmış ve bu kavramlara yüksek değerler atfedilmiştir. Barış ise tüm bu kallavi kavramların yanında kadük kalmış ve barış kavramı ancak savaş kavramı ile tanımlanmıştır. Vatan için savaş, emperyalizmle savaş, komünizmle savaş, veremle savaş, kanserle savaş derken savaş adeta bir mit ya da kült haline gelmiştir. “Mezopotamya’da şekillendiği bilinen uygarlık, kendisi ile birlikte iktidarı, mülkiyetçiliği, militarizmi, ataerkilliği, savaşı yarattığından beri, savaşların nedenleri tanrısal güçlere bağlanır. Sümer kent devletlerinde

yerleşikleşen mülkiyet güvenliği mistifiye edilmiş, savaşın nedenleri kutsallaştırılmıştır. Tanrı ve tanrıçaların arasındaki sorunların insanlara savaş olarak yansıdığı farz edilmiş, bu savaşlar tanrı ve tanrıçaların isteğine uygun sonuçlandırılmıştır” (Selek;2004:28). Semavi dinlerin geleneksel ataerkil yorumlarında da savaşın ve askerliğin kutsandığını görürüz. Hristiyanlık Tanrı için savaşın derken, gelenekselliğin içindeki İslami yorumlar ise vatan için savaşmak kutsaldır derler. Ama tüm kutsal kitaplara baktığımızda insan öldürmenin çok büyük bir günah olduğu ısrarla vurgulanır. Çünkü insanın canı Allah’a emanettir ve verdiği canı yine kendisi alır. Fakat tarihin her döneminde olduğu gibi iktidar tarafından dini söylemler bir meşrulaştırma aracı haline gelmiştir. Bir şey eğer dine dayandırılıyorsa sorgusuz sualsiz yaptırılabilir.

Militarizm kuşkusuz ki dünya tarihinde var olagelmiştir. Fakat ulus-devletler ortaya çıkana dek ne ordu ne de militarist ideoloji bu denli kurumsallaşmamıştır. Militarizm kavramsallaştırması milliyetçilik ve ulus devletlerle birlikte anlamını bulur. Milliyetçilik ve ulus devlet ile birlikte tanımlanmayan militarizm anlamını tam olarak bulmuş sayılmaz. Ulus-devletler vatan, bayrak ve tek dil temelli kurgusal yapılardır. Bu üçlü yapıyı koruyan, besleyen ve büyüten sistem ise ordudur. Ordu, güvenlik gerekçesiyle kurulmuş bir sistem olmaktan öte bir anlam taşımaktadır. Çünkü ordunun siyasetle, dinle, ekonomi ve aile kurumuyla olan ilişkileri toplumda belirleyici bir rol oynamaktadır. Bu total ideolojinin siviller tarafından benimsenmesi ise militar zihniyetin temel mantığını oluşturmaktadır. Aslında tüm şiddet biçimleri iktidar tarafından uygulanmaktadır. Nerede iktidar varsa şiddette orada var olma potansiyelini sürekli içinde taşımaktadır. “Yani şiddet organize olduğunda, sistemleştiğinde, ordulaştığında ve devlet olmaya yöneldiğinde savaşa dönüşür. Savaş iktidar ilişkileriyle doğrudan bağlantılıdır. Dolayısıyla savaşa yol açan süreç de barışı olumsuzlar. Bir diğer ifadeyle, savaş durumu çok etkenli bir süreci ifade eder. Söz konusu süreç nasıl örgütlenir? Bu sürecin örgütlenişi üzerine yürütülen tartışmalar militarizm üzerine odaklanır. İç içe geçen tahakküm sistemlerinin bir sonucu olarak görülen savaş, militarizmle örülen bir süreç olarak ele alınır.

Çelişkili ve gergin sosyal (maddi ve tutarsız) süreç sivil toplumda şiddet üretimi için kendini organize eder. Maddi görünüm emek ve kaynaklar da dahil olmak üzere askeri amaçları tahsis eder, askeri hedeflerin etrafındaki diğer kurumları kapsayarak şekillendirir. Tutarsız görünüm, askeriye'nin örgütlülüğü ve konumu ve askeri harcamaları toplumsal inançlar ve değerlere başvurarak değiştirir, bu şekilde örgütlü gücün kullanımı meşrulaşır. Bu gergin süreç, farklı elit gruplar arasında (bu süreç ve bundan haberdar olmayanlardan kim yararlanır), kadınlar ve erkekler arasında ve militarizmin farklı masraflarını karşılayanlar arasında çatışma yaratır (Lutz and Nonini; 1999: 90-91). Militarist şiddet, bireysel şiddetten farklıdır. Başkaları adına, insanlık adına hareket eder. Bu nedenle, yasalar dahilinde işler. Devletin hukukuna dayanan ve yasalara dayanan kurumsallaşmış şiddet, militarizm olarak tanımlanır. Militarizm ise, "bir yandan kurumsal örgütlenme içinde askeri itaat mekanizmalarını üretir. Bir yandan iktidar mekanizmaları aracılığıyla militarizasyonu geliştirir. Kurumsal örgütlenme içinde üretilen askeri itaat, savaşın kurumsallaşmasını, süreklileşmesini, meşrulaşmasını sağlar" (Selek;2004:49-50).

Militarizm, yalnızca ordu ve asker kişilerin benimsediği bir ideoloji değildir. Böyle bir tanımlama sığ ve yanıltıcıdır. Militarizm asıl sivil kişilerin benimsediği, söylemlerine ve eylemlerine yerleşen bir düşünce biçimidir. Militarizmin toplumsal üretimi de sivil kişilerin taşıdığı bu zihniyetle mümkün olmaktadır. Erkeklik, şeref, namus, askerlik ve savaş gibi kavramlara atfedilen kutsiyet bu ideolojinin yeniden üretilmesine ve toplumun geneline yayılmasına neden olmaktadır. Militarizmin, yeniden üretilmesinin en önemli araçlarından biri zorunlu askerlik, biri de eğitimidir. Zorunlu askerlik, tüm erkek yurttaşları disipline etme, hizaya sokma, tek tipleştirme ve ulus değerlerini benimsemelerini amaçlamaktadır. Erkeklik ve ulus ideolojisinin öne çıkarıldığı askerlikte, mutlak ve muhafaza edilen bir disiplin sistemi üretilmektedir. "Zorunlu askerlik yalnızca "yurdun müdafaasına" yönelik bir uygulama değil, aynı zamanda erkeklerin ve kadınların devletle aralarındaki vatandaşlık ilişkisini belirleyecek (ve kadınlar asker olmadığı için farklılaştıracak) bir uygulamadır. Bu farklılaşma, devlet

eliyle yapılmış olması ve devlet kavramını toplumsal cinsiyet bazında biçimlendirmesi açısından toplumda yaşanan kadın-erkek farklılaşmasından ayrılır. Bu yolla erkeklik-devlet-askerlik arasında güçlü bir bağ kurulmuş, "en kutsal vazife" olan askerlik yoluyla birinci sınıf vatandaşlık erkekler için bahşedilmiştir” (Altınay;2000). Askerlik, erkeklik, savaş, militarizm ve milliyetçilik arasında güçlü bir bağ kurar ve disiplin yoluyla bu ideolojilerin içselleştirilmesini sağlar. Disiplin ise kurallar koyar ve bu kuralların benimsetilmesini sağlar. “Devleti yönetenler için kitlelerin kendilerine itaatı, sembolik bir öneme sahip olmuştur. Bu yüzden, modernleşme ile birlikte siyasal toplumsallaşmanın en önemli kaynaklarından ve etkin kurumlarından birisi devlet olmuştur. Devletin istediği iyi vatandaş, kurallara uyan, devletin otoritesini büyük bir memnuniyetle kabul eden makbul vatandaşır” (Akin;2009:84). Fakat askerlik, aslında kadınları dışlarken erkekler için de zarar vermektedir. Yalnız buraya büyük bir parantez açılmalıdır ki bu da kadınların militarizmin tamamen dışında olmadığıdır. Kadınlar eş, sevgili, kardeş ya da anne olarak erkeklik ve militar ideolojiyi destekleyerek militarizmin yeniden üretilmesini sağlamaktadırlar. Bu sosyolojik gerçeklik daima göz önünde bulundurulmalıdır. “Birçok erkek savaşa kahraman olma umuduyla gider. Oysa savaş, erkekleri her türlü bireysel özerklik, sorumluluk ve seçimden yoksun bırakarak onları iktidarsızlaştırır. Askeri eğitim, sorgulamadan itaat etmenin öğretildiği bir çeşit sosyal programlama işlevi görür. Savaşta erkekler kurta değil kuzuya dönüşürler; izler ve itaat ederler” (Cock;1991:91). Cock’un dediği gibi erkeklerin kendini gerçekleştirme arzularını askerlik yoluyla sekteye uğrar. Ayrıca erkeklik ideolojisinin yüceltilmesi kadınların yanı sıra eşcinsel erkekler, hastalıklı ve sakat erkekler, vicdani retçileri de dışlamaktadır. Aynı zamanda zorunlu askerlik, etnik azınlıkları da aynı potada eritmeyi amaçlamaktadır. Bunun dışında ne kadar kariyerli ya da saygın olursa olsun insanların askerlikte aynışması ve ezilmesi de ordunun iktidarını pekiştirmektedir. İnsanlar evinden, işinden ve düzenli yaşamından koparılıp yaşamın bir yılında yalıtılmış bir biçimde yaşamaya zorlanmaktadır. Marşlar, tekmiller ve hiyerarşik ilişkiler devletin vatandaşla ilişkisini belirlemektedir. Erkeklerin onurlu vatandaş tanımı içine alınması kadını toplumdan da dışlar gibidir. “Askeri değerlerin

hakimiyeti, ulus devlete yönelik aşk ile toplumsal cinsiyet ideolojisi arasında karmaşık bir ilişki vardır. Bu ilişki, ulus-devletin anne olarak inşasıyla ifadesini bulur. Anavatan kadınlara, özellikle “anneye” yönelik erotik çekimle kuşatılır. Böylelikle vatan, hem romantik ve erotik hem de annelikle ilgili güçlü yan anlamları bulunan kelimelerle temsil edilir. Vatan/kadına duyulan arzu, bir erkek arzusu olarak inşa edilir; ona sahip olmak, onu görmek, ona hayranlık duymak, onu sevmek, korumak ve düşmanlara/rakiplere karşı onun uğrunda ölmek arzusudur bu. Savaş zihniyeti yaratılırken yalnızca genç erkekler vatanın ve milletin koruyucuları olmaya yönlendirilmez; kadınlar da güçlü erkek koruyucuların kendilerini korumasına muhtaç olduklarına, güçlü oğullar yetiştirmeleri gerektiğine inandırılır. Böylece, toplumsal cinsiyet ideolojisi, milliyetçi ve militarist düşünme üretiminin bir parçası haline gelir” (Saigol;2004). Erkekliğin şeref ve namusun korunması üzerine inşa edilmesi tesadüf değildir. Çünkü, kadın gibi vatan da namustur. Kültürel kodlarımız vatanın ve kadının korunmasını emreder. “Ulus; uzamsal, doğurgan dişilik gibi ifade edilir: doğurganlık, insanların bağlılığının üzerinde, saldırı ve şiddete karşı savunulan beden/ulus sınırları korunmalıdır” (Peterson;1998:44). Kadınların cinsiyet rolleri ve iş bölümü cinsiyetçi ve militarist bir kurgu tarafından belirlenmiştir. “Cinsiyetin özel rolleri ‘sağduyuyla’ kabul edilmiştir, bu aynı şekilde militarizmin ta kendisidir. Yukarıda incelediğim gibi, tek söylenebilecek şey Türk milliyetçiliği patriarkal/militarist bir toplum inşa etmiştir. Kadınlar emeğin bölünmesiyle cinsiyet tarafından tanımlanmış ve inşa edilmiştir: ‘anne’, ‘eş’ ve ‘kardeş’. Bu rollerin politik fonksiyonu patriarkal sınırlamaların öznesidir, çünkü kadınlar bu geleneksel rolleri yerine getirdikleri sürece, militarizm ve milliyetçilik sosyal pratikleri bütünüyle kontrol edebilir. Böylece, kadınlar konumu önemli ölçüde artar, o zaman gerekli olan, örneğin kadınların tiyatrodan oynaması, operada şarkı söylemesi, batı stili kıyafetlerle dans etmesi, bir uçakla bazı yerlerin bombalanması...” (Gedik;2008:62).

Militarizmin yücelttiği en önemli değer savaştır. Savaş; silah sanayisinin ve kapitalizmin gelişmesini sağlar. Militarist değerleri Coates şöyle sıralamıştır:

1. Haçlı zihniyeti: öteki/farklı olan düşmandır, ve onlar ya da onların değerleri ezilmiş anlamına gelir, kayıtsız şartsız teslim bir tercih değil, uzlaşma veya pazarlık için barış anlaşmalarıdır;
2. Savaşın kutlanması bir erdem gibidir, bu anlamda askerler diğerlerine uygun olmayan yöntemlerle yerine getirilmektedir ve bütün topluluklar savaş kuralları tarafından güçlendirilir;
3. Savaşa dair önemli bir tespitin bulunamaması; onu kanın ve kin-şehvetin –ve ne kadar makul olduğu– motive ettiği;
4. Savaş; önemli bir etkinlik anlatımı gibidir, – adil bir savaş düşünürü tarafından ya da bir realist tarafından zorunluluktan ifade edilmiştir–sahip değil sadece bir vasıta içine girecek ya da belirli şekillerde kovuşturmaya uğrıtılacak bir şeydir.
5. Savaş; insan farklılıkları ile başa çıkmanın doğal yoludur, son çare yerine ilk olarak, sadece savaş düşünürü ya da realist olarak iki farklı nedenle tercih edilir (Coates;1997:3).

“Ben ordunun rolü alanında yapılacak bir çok işin altında yatan kritik varsayımların bazılarını incelemeyi teklif ediyorum. Benim acemi izlenimim bir çok araştırmacının varsayımı ile başlamış olması şeylerin doğal konumunun sivil ve askerinin otorite ya da güçlerce ayrılmasıdır, sivil güçler tarafından askeriye denetlenmesidir. Bu nedenle, askeri devralma, veya askeri rolün genişlemesinin içinde sivil güçlerin ne gibi bir doğal etkisi görünüyor, sivil gücün zayıflığı tarafından bir şeylerin doğal olmayan başlıca nedeni, sırayla, toplumun gelişmesindeki bazı hatalardan kaynaklanır.

Yeterli doğru, 1960ların başında bazı belgeler tarafından kabul edilmiştir, askeri bir toplumda sadece modern bir grup olduğunu kanıtlayabilir ki – yalnızca modern eğitim ve modernize olmuş ya da gelişmiş toplumdur bu. Ne var ki, akademisyenler arasında bu olasılık bile vurgulandı, görünüşe göre bir şeyler doğal değildi, muhtemelen kötüydü. Dahası, 1960ların sonundaki deneyimler gösteriyor ki, tümüyle, gerçekten

vaatleri kadar yaşamış birkaç askeri rejim vardı, ve bu konuyla ilgili olarak coşku yerini yenilenen karamsarlık ve umutsuzluğa bıraktı” (Eisenstadt;1976:1).

3. OSMANLI VE TÜRK MODERNLEŞMESİ

3.1. Türk Modernleşmesi ile Militarizm Arasındaki İlişki

Türk modernleşmesi ve militarizm arasındaki ilişkiye geçilmeden önce modernleşme ile yakından bağlantılı olan ulus devlet yapısından bahsedilmelidir. Ulus devlet, heterojen yapıları homojen yapılara dönüştüren bir kurgudan ibarettir. Kurgusu itibariyle sınıf farkını yok sayan bir anlayıştır. Bu yüzden sınıf çatışmaları her keskinleştiğinde fiktif bir dış tehdit yaratılarak ulus bilinci güçlendirilir ve sınıf çatışması sübvansede edilir. Ulus devletin çeşitli tanımları vardır: “Ulus modern bir olgu olarak çağın şartlarını gözetken, ama genelde modern devletler tarafından inşa edilmiş sosyal bir gerçekliktir. Siyasal halkı ifade etmek için daha anlamlıdır. Esasen o, bir grubun özelliklerinin işlenmesiyle korunup geliştirilebilecek kültür değerlerinin üstünlüğü ya da eşitsizliği iddiasına dayanır” (Weber;1987: 174). Ekonomik eksenli bir açıklamaya göre ulus devlet, “sanayi kapitalizmin bileşkesinde işleyen bir rasyonel üretim sürecinin ürünüdür” (Bottomore;1987:59-60). Başka bir açıdan ulus-devlet, “Ortaçağ Avrupa’sının egemen örgütlenme modeli olan feodalitenin çözülmeye başladığı ve b modelin başat aktörü olan aristokrasinin güç kaybettiği bir dönemde, bu sınıfın yerini alan burjuvazinin palazlanıp güçlenmesi için gerekli olan rekabet dışı bir iç Pazar oluşturma ihtiyacının bir karşılığı olarak ortaya çıkmıştır” (Bağlı, Özensel;2005: 11). Ulus devlet kendi ulus bilincini ve ulusal özne yaratmayı da ayrıca başarmıştır. Ulusal kimliğin benimsetilmesi ve içselleştirilmesi ulus-devlet kurgusunun bir parçası olmuştur. “...kişiyi ulusal özne yapan, ‘ulus’ ya da ‘ulusal kültür’ diye anılan hegemonik yapının kişiye kendi gerçekliğini dayatması, yani bir pasaport ya da kimlik kartı vererek bir bireyi ulusal bir özneye dönüştürmesi değildir. Bunun yerine, kişinin ulusal bir özne ‘haline gelmesi’ ancak o kişinin kendisinin bu gizemli sürece ya da ‘ulusal bir topluluk’ diye anılan törensel duruma tanık olduğuna inanmasıyla; veya başka bir deyişle o kişinin ulusal bir topluluğa aidiyet fantazilerine katılımıyla (fantaziyi tahayyül etmesiyle, inşa etmesiyle, düşlemesiyle) olur” (Gourgouris;1996:84). Milliyetçilik ve faşizm monolitik bir yapı arz eder ve total bir biçimde tanımlar.

Milliyetçiliğin temel sorunu “kültürü her bir topluma özgü, yani tikel; ezelden ebede varolan, değişimsiz, saf, biricik, içine “girip çıkanlar” (yani katılımcıları) değişse bile sabit kalacak bir aura olarak tahayyül etmesi”dir (Özbudun;2003:17). Yabancı düşmanlığı, ulus değerlerinin mistifiye edilmesi ve patolojik ulus egosu ulus-devlet mantığının yapı taşlarını oluşturmaktadır. “Bu yüzyılın uzmanca işlenen ve üretilen zihniyeti, mağara adamının yabancıya karşı düşmanlığını sürdürmektedir. Bu açıdan, modern insan ortaçağ insanından sadece seçtiği kurbanlarla ayrılır; cadıların, büyücülerin ve kâfirlerin yerini siyasal azınlıklar ve yasaklılar... ve benzeri çizgi dışı akımlar almıştır” (Horkheimer;2005:114).

Türk modernleşmesi, sosyal bilimler alanını uzunca bir süredir işgal eden konuların başında gelir. Türk modernleşmesi genel olarak Osmanlı modernleşmesi ile birlikte ele alınır. Çünkü Osmanlı’yı anlamadan modernleşme serüvenimizi anlamak mümkün değildir. Osmanlı’nın özellikle 18. y.y. sonları ve 19. y.y.daki geçirdiği kökten dönüşümler iyice anlaşılmeden pejoratif bir milli tarih anlayışı ile modernleşmenin kuramsal çerçevesi oturtulamaz. Osmanlı modernleşmesi, devletin bekasını kurtarmak gerekçesiyle Osmanlı’nın yabancı ülkelere kapitülasyonlar vermesiyle başlar. Avrupa’nın hasta adamı Osmanlı böylece ilk kez batının önünde eğilmek durumunda kalmıştır. Böylece kurumlarını ve sosyal yapısını Avrupa’ya göre konumlamak bir vazife haline gelmiştir. Ordu, siyaset, dini ayrıcalıklar, azınlık hakları, devletin yetkileri bu dönemde hızlı bir değişim sürecine girmiştir. Islahat ve Tanzimat Fermanları ile padişahın yetkileri kısıtlanmış ve halkın yönetimde görece daha çok söz sahibi olması gündeme gelmiştir. Tanzimat Fermanı’nın yayımlanmasının temel nedeni milliyetçilik dalgasının önüne set çekmektir, çünkü Osmanlı Devleti birçok etnisiteyi içinde barındırmaktaydı. Fakat bu girişim tasarlandığı gibi başarılı olamadı. 19. y.y. modernleşme çabalarının bizi ilgilendiren en önemli iki sonucu vardı. Anayasal bir sistemin kademe kademe gelişmesi ve devletçi, seçkin, entelektüel, bürokrat kesimin ortaya çıkması ve modernleşme çabaları hukuksal alanda anayasal bir sistemin ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştı. 1808 Sened-i İttifak, 1838 Gülhane Hattı Hümayunu, 1856 Islahat Fermanı, 1838-1876 ilk Osmanlı Anayasası ve parlamentosu kelimenin tam

anlamıyla sivil toplum lehine ortaya çıkan gelişmelerdi. Her bir hukuksal reform devletin varlık alanını biraz daha daraltıp sivil toplumun alanını genişletiyordu. Devletin sivil toplumla ilişkisi seküler ve hukuksal normlara dayanıyordu.

Fransız Devrimi'nin rüzgarları büyük çapta bir kasırgaya dönüşmüş ve Osmanlı'yı da etkisi altına almıştı. Bu olayın kuşkusuz en büyük yansıması 'milliyetçilik' olmuştur. Milliyetçilik akımlarının giderek artan etkisi Balkanlar'da kendini hissettirmeye başlamıştır. Osmanlı'nın içindeki hemen tüm etnik unsurlar örgütlenmeye başlamış ve ulus bilinci uyanmıştır. Bu durumdan yararlanan Avrupa Devletleri etnik unsurları destekleyerek pastadan pay kapmaya çalışmışlardır. Batılılaşma ve Avrupa'ya açılma çabalarına elbette tepkisiz kalınmadı. İslamcılar, muhafazakarlar ve Osmanlıcılar buna şiddetle karşı çıktılar. Fakat bu tepkisel hareketler Jön Türkler'in kurulması ile sonuçlandı. "Mülkiye ve Harbiye'de eğitim gören yeni kuşaklar, hem liberal ve anayasal düşüncelerin hem de kitaplarını gizlice okuyup, tartıştıkları yeni Osmanlıların Osmanlı yurtseverliğinin etkisinde kalıyorlardı" (Zürcher;2007:130).

Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküşü ve Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulması da bir modernleşme serüvenidir. Fakat modernleşme süreci bizde batıdan farklı bir biçimde gerçekleşmiştir. Fransa'nın burjuva devrimi felsefesi, Türkiye'ye uyarlanmıştır. Ergenekon ve benzeri örgütlenmelerin Fransa'dan bize miras kaldığını gerçeği de önümüzde olanca çıplaklığı ile durmaktadır. Fakat anlaşılmaz olan Fransa'da hukuk ve kanunların ruhu üzerine yazan birçok filozof ve bilim adamı varken, illegal oluşumların neden bu kadar fazla oluşudur. Bunun nedeni, modernleşme sürecinde içre bulunan yapısal sorunlardır. Modernizmin tahakkümcü yapısı üstten bastırarak, belirli heterodoks¹ reflekslere de istemeden imkan vermektedir. Esasen, Cumhuriyet kendi içinde sürekli bir meşruiyet sorunu yaşamıştır. Bu sorunu aşmak içinde devamlı olarak yeni ve daha sert tepkiler ortaya koymuştur. İstiklal mahkemelerinin kurulması ise

---

¹ Buradaki heterodoks kavramı resmi söylemin bir ürünüdür. Yoksa bu tür refleksler olsa olsa muhalif bir nitelik taşır.

bunun en önemli göstergelerinden biridir. Ergun Aybars'a göre İstiklal Mahkemelerinin faaliyetleri şöyledir: "İstiklal Mahkemelerinde üç sene içinde 1054 kişi (bu sayı elde edilen en az uygulamayı göstermektedir. İdam sayısı tahminen 1450 1500 olabilir) asıldı. 2696 kişi idamları askerden yeniden kaçmaları halinde uygulanmak üzere şartlı olarak af edildi. 243 kişi gıyaben idam, 1786 kişiye kale hapsi ve kürek cezası verildi. 11 744 kişi beraat etti. 41 768 kişiye ise genellikle dayak cezası olmak üzere çeşitli hafif cezalar verildi " (Aybars;1975:228). İstiklal Mahkemeleri adı itibariyle hukuksal bir olayı çağrıştırmakta ise de içerik itibari ile kati surette kanlı bir eylemler dizisini ifade etmektedir. Hukukun aşıldığı, üstüne geçildiği ve bireysel kararların hakim olduğu bu süreci İnönü şu biçimde ifade etmektedir: "Gayri kabil-i içtinap olan sehv-ü hatalara (yanlışlıkla hatalar) düşmüşlerse, bunu samimi kanaatlerden başka bir şeye atfetmemelidir. Bilakis, kanaatleri ve mefkureleri uğruna yapılması lazım gelen bazı eksiklikleri de vardır" (Kılıç;1955:10). Hatta Cumhuriyet yapısal özellikleri itibariyle jakoben olmaktan çok Bonapartist bir devrimdir. "Mustafa Kemal'in Bonapartist rejimi, devlet aygıtı içinde gücüne ve güçlü görünmesine rağmen hiçbir zaman geniş kitle desteğini sağlayamamıştır...Mustafa Kemal'in Bonapartistmi, kendisini 'demokrat' bir görüntüye gizlemek zorunda kalmıştı" (Başkaya;1991:117). Tüm demokrasi cılarına rağmen sıvalar dökülmeye başlayınca her şey ortaya çıkmıştır. Bu ortaya çıkan görüntü liberalizmin yükselişidir. Terakkiper Cumhuriyet Fırkası, Demokrat Parti, Anavatan Partisi ve Ak Parti ile devam eden liberal eğilimler otoritenin baskısının büyüklüğüne işaret etmektedir. Cumhuriyetin, demokrasi şiarı birdenbire bozulmuş görünmektedir. Çünkü demokrasi, Demokrat Parti'nin kurulmasıyla birlikte onun tekeline geçmişti. İktidar elitleri yani CHP devleti temsil ediyor, toprak ağaları, feodal beyler ve tüccarlarda demokrasiyi temsil ediyordu. Ulusalçı çizgi ile liberal politikalar arasındaki gerilim sebebiyle muhalif tavır gelişemiyordu.

3.2. Türk Modernleşmesinin Militarist Karakteri

Bu yeni kurulan ulus devlet öncelikle radikal reformlar yaparak işe başladı. Halifeliğin kaldırılması, kılık-kıyafet konusundaki değişiklikler, yeni bir alfabe ve eğitim sistemindeki modernleşme bu köklü reformlardan bazılarıdır. 600 yıllık bir imparatorluk deneyiminin ardından ulus-devlet modeline geçen halk muhafazakar reflexler gösterdi. Bu reflexlerin en önemli nedeni de yukarıdaki reformlarda görüldüğü gibi yaşam tarzının tam anlamıyla eskinin izleri silinecek biçimde değiştirilmesidir. İnancı kamusal alana taşıyan, hatta inancın etkisiyle mesleki örgütlenmelerini sağlayan halk, Arap ve Fars alfabesini öğrenmiş halk bir anda Latin alfabesine geçiş yapmış, kıyafetleri değişmiş, din kamusal alandan uzak tutulmuştur. Ayrıca çeşitli ayrıcalıklara sahip olan kesimler² diğer yurttaşlarla eşit seviyeye çekilmiştir. İşte tüm bu reflexler Türkiye siyasal tarihini büyük ölçüde etkilemiştir. Cumhuriyet tarihi isyanlar, ayaklanmalar ve muhalif düşüncelerle doludur. Aslında Türkiye siyasal hayatı örgütler, partiler ve çeşitli grupların kurulması ve kapatılmasının tarihidir denilebilir. Sürekli otoriter rejim ile özgürlükçü rejim arasında bir gerilim mevcuttur. Yoğun baskılardan sıkılan halk ile elit kesimin mücadelesi demokratikleşmenin en temel dinamiğini oluşturmaktadır. Türkiye'nin toplumsal yapısına ve siyasi geçmişine baktığımızda demokrasinin sık sık kesintiye uğradığını rahatlıkla söyleyebiliriz. Ne zaman farklı sesler duyulmaya başlansa ardından bir darbe daha gelmektedir. Bu darbe geleneği militarist bir toplum olmamızdan kaynaklanmaktadır. Zira bizim şanlı tarihimiz ta Hun imparatorluğuna kadar gider ve savaşçı zihniyetimiz bu noktadan gelmektedir. Toplumsal hafızamızdaki aktarılagelen mitler ve kültürler³ kuşaktan kuşağa geçerek savaşçı zihniyeti oluşturmuştur. "Mitsellik veya kutsallık, tarihe bakışta, tarihin mitolojikleştirilmesinde kendini bariz biçimde gösterir. Mitosun çekirdeği, devlettir. Türklüğün tarih içindeki tözü, Türk nomos'u

² Müslüman kesim, loncalar, kadı, şeyhülislam.

³ Bu mitler Güneş Dil Teorisi ve Türk Tarih Tezi gibi bilimsel dayanağa sahip olmayan yalnızca ulus bilincini güçlendirmek için kurgulanmış tezlerdir.

olarak telâkki edilen Töre, ezelden gelip ebede giden bir varlık gibi düşünülen Türk Devletinde cisimleşir" (Bora;2006:43).

Bu dönemden sonra özellikle Ak Parti iktidarı sebebiyle merkez-çevre tartışmaları Türkiye'nin gündemine oturdu. İslami burjuvazinin yükselişi ve sivil-asker ilişkilerindeki paradigmatik değişimler gündeme geldi ve nihayet CHP'nin temsil ettiği aristokrat sınıfı Akp'nin temsil ettiği burjuvazi tarafından yıkılmış görünüyordu. Peki bu Türkiye Panaromasında militarizm nerede duruyordu?

Militarizm ve toplum militarizasyonu nasıl gerçekleşmekte idi? Türkiye'de ordunun siviller üzerindeki etkisi ve tahakkümü nasıl işlemekte idi? Toplumun militarizasyonu ordu eliyle sivil söylemin yerini ordu disiplini ve ordu kurallarının alması demektir. Sivillerin millitarizasyonun eğitim ve zorunlu askerlikle birlikte sivillere yerleştirilmektedir. "Şiddete dayalı imgeler, düşünceler, duygular, kavrayış ve tahayyül şekilleri bütün topluma nüfuz edip herhangi bir çatışmanın silah zoruna başvurmaksızın çözüme kavuşturulması düşünülemez hale gelince, militarizasyon gerçekleşmiş demektir. Toplumun bütün kurumlarına şiddet hakim olur ve savaş, çarpışma, dövüş, kan, şehitlik, zafer, yenilgi, kahraman ve hain fikirleri sivil konularda bile gündelik hayatın parçası haline gelirler. Böylesi durumlarda, sivil kurumlar ordunun dilini bile benimseyip geliştirirler" (Saigol;2004:217). Bu tanımdan da anlaşılacağı gibi toplumun militarizasyonu şiddetin ve savaşın sıradanlaşması demektir. Türkiye'de de bu sıradanlaşmanın somut kanıtlarını görebilmekteyiz. Bu sebeple bundan sonraki bölümde Osmanlı ve Cumhuriyet döneminde ordunun yeri ve konumu tartışılacaktır.

3.3. Osmanlı ve Cumhuriyet'te Ordunun Konumu

'Ordu' kelimesi en eski kaynaklarda Orhun yazıtlarında hakanın karargahı olarak geçmektedir. Osmanlı ordu teşkilatı, Anadolu Selçukluları, İlhanlılar ve Memlüküleri devletlerinin askeri teşkilat yapılarından belirli ölçülerde yararlanılarak kurulmuştur.

Osmanlı İmparatorluğu Ordusu'nun Başkomutanlık görevini Hakanlar yapmışlardır. Yaya ve atlılardan oluşturulan kısma "yaya", süvarileri ise "müsellem" şeklinde adlandırılmıştı. Kapıkulu Ocakları'nın kuruluşuna kadar savaşlarda fiili olarak hizmet gördüler. Osmanlı Devletinde savaş ve ordu imparatorluğun temel dayanağını oluşturmaktaydı. Savaşlar ve fetihler Osmanlı ekonomisini ayakta tutuyordu. Çünkü savaş ganimetleri Osmanlı ekonomisine büyük bir katkı sağlamakta idi. Tımarlı sipahiler, yeniçeri ocağı, yaya ve atlılar gibi birçok askeri yapılanma Osmanlı ordusunu oluştuyordu. "Ülkemizde silahlı kuvvetlerin sivil yönetime müdahalesinin kökeni Osmanlı dönemine dayanmaktadır. Osmanlı Ordusu bünyesinde farklı işlevleri bulundurduğundan askerler iktidar değişikliklerinde etkili oluyordu. Osmanlı devletinde ordu ağırlıklı olarak padişahın özel ordusu diyebileceğimiz Yeniçeriler, diğeri de doğrudan doğruya tarımsal üretimle bütünleşmiş Tımarlardan oluşmaktaydı. Osmanlı Devletinde yeniçerinin siyasi yaşama müdahalesi XVIII.yy'a kadar kişisel nedenlere dayanmıştır.Yeniçeriler iktidarın tayininde önemli bir güç olmuşlardır. Bu nedenle tahta çıkan sultanlar ve sadrazamlar ordunun bu kesimiyle uyum içinde çalışmaya özen göstermişlerdir. Osmanlı İmparatorluğu'nda ordunun siyasi yaşama müdahalesi XVIII. yy'dan itibaren şekil değiştirmiştir. Tanzimat'la birlikte ordu kurumu batı modeline dayalı eğitim ile yeni bir siyasi düzen arama yolunda reformlara gitmiştir" (Akbaba;2006:42). Osmanlı vergi sistemi bile tımarlı sipahilerin kontrolü altında idi. Buradan da anlaşılacağı gibi militarizm devletin ve toplumun her tarafına sinmiş bir haldeydi. Ayrıca fetih ve cihat anlayışıyla desteklenen savaş kutsal bir nitelik taşıyordu dolayısıyla askerlik de kutsal bir görev olarak addediliyordu. Savaşmak ve şehit olmak en büyük şeref idi. Tanzimattan sonra ise Prusya tarzı ordu tipi Osmanlı ordusunu da etkilemiştir. Ordu-millet mottosu Prusya'dan miras kalmıştır. Tanzimattan önce, Osmanlı'da profesyonel askerlik sistemi var iken, Tanzimattan sonra zorunlu askerlik sistemine geçiş modernizm ile militarizmin arasındaki zorunlu bağlantıyı işaret etmesi açısından önemli bir tarihi vaka olarak gözükmektedir. Tabii bu zorunlu askerlik sistemine geçişte modernizm yalnızca doğrudan değil dolaylı olarak da etkilemiştir. Çünkü imparatorlukların çöküşü ve yeni ulus-devlet trendi toprak kayıplarıyla birlikte

düşünülünce zorunlu askerlik sisteminin neden getirildiği daha iyi anlaşılabilir. Gayrimüslimler daha önce vergi ödeyerek askeri yükümlülüklerinden kurtuluyor iken, bu dönemden sonra askerlik gayrimüslimler içinde zorunlu hale gelmiştir. Osmanlı'da en büyük askeri yapı Kapıkulu Ocaklarıdır. Bu yapı devşirme usulü ile yapılır. Yaya olanlar Yeniçeri, Cebeci, Topçu, Top Arabacıları, Humbaracı ve Lagımcı Ocakları'dır. Atlı olanlar ise Sipahiler, Silahdarlar, Sag ve Sol Ulufeciler ile Sag ve Sol Gureba Bölükleri'dir. "Osmanlı ordusu esas olarak üç kısımdan oluşuyordu. Bunlar araziye dayalı olarak tımarlı sipahiler, kapıkulu ordusu olarak yeniçeriler ve son olarak yedek ordular şeklinde sıralanmaktadır. Tımar sahiplerinin geneline sipahi denilirdi. Savaş zamanında, tımarın büyüklüğüne göre saptanan belli sayıda asker ve özel donanım ile orduya katılmaya hazır olmaları istenirdi. Barış zamanında, savaşa sürekli hazır durumda olmaları için askeri sanatlarını geliştirmeleri gerekiyordu. Tımar sahiplerinin, askeri görevlerinin yanı sıra toprak ve diğer vergilerin toplanmasında kendi üstlerindeki devlet memurlarına yardım etmeleri ve genel olarak kanun ve düzeni korumalarında istenmekteydi. 101 Sipahiler, üzerinde yaşadıkları toprakların mülkiyetine sahip değillerdi. Topraklar kendilerine merkezi otorite tarafından belirli bir hizmet görmesi için verilir, bunun karşılığında asker beslemeleri istenirdi. Bu nedenle tımarlar, bir anlamda merkezi otoritenin ihtiyacı olan askerlerin temin edilmesi için sipahilere verilen "asker deposu" şeklinde nitelendirilenilecek birimlerdi. Tımar sahipleri, elde ettikleri ürünlerin bir kısmını merkeze aktarır, savaş zamanında da toprakların büyüklüğü nisbetinde asker donatır ve bunun karşılığında belirli bir ücret alırlardı. Tımar sisteminin bozulmasıyla, sipahiler maaşlarını vergiler üzerinden almaya başladılar. Böylece güçlenmeye başlayan sipahiler merkezi idarenin denetimi dışına çıktılar" (Akbaba;2006:43-44). Özellikle yeniçeri ocakları Osmanlı Devleti'nde militarizmin hakimiyetine en önemli göstergedir. Yeniçeri ocağı birçok padişahı tahtından indirmiş, padişahları öldürmüş, çeşitli baskınlar ve komplolarda bulunmuşlardır. Yeniçeri ocağı devlet yönetiminde büyük bir söz sahibi olmuş ve etkisinin azaltılması çalışmalarına da çok sert tepkiler vererek çeşitli darbeler yapmışlardır. Ayrıca tımarlı sipahilerin toprakları kontrol ederek devlet adına vergi almaları ve devletin giderek genişleyen

sınırlarının denetimini tımarlı sipahilere bırakması Osmanlı'nın çöküşüne neden olmuştur. Çünkü vergiler bir süre sonra tımarlı sipahilerin keyfi hükümlerine göre alınmaya başlanmış ve ordunun varlığı halkın üzerine olanca ağırlığı ile çökmüştür.

Tımar sisteminin bozulması ve modernleşme hareketleri uluslaşma sürecinin başlamasıyla Osmanlı Devleti çöküş sürecine girmiştir. Osmanlı Devleti'ndeki azınlıklara karşı yürütülen hareketler iktisadi açıdan anti-emperyalist bir mücadele ile birleşince Türkiye'de kapitalizmin kendine özgü bir biçimi gelişmiştir. Burjuvazi tam anlamıyla kapitalizme entegre olamamış ve ulusal bir burjuva yaratma projesine girilmiştir. Bu sebeple Cumhuriyet devrimi burjuva değil bürokratik bir devrimdir. Saraydaki bürokratların dışında gelişen sivil bürokratların örgütlenmeleri sonucunda bu devrim gerçekleşmiştir. Jön Türkler ve Türkçülük akımının Anadolu'da yayılmasıyla Cumhuriyetin ilk temelleri atılmıştır. Mustafa Kemal ve ekibi tamamen askeri okullarda yetişmiş asker kökenli insanlardır. Askeri disiplin ve stratejilerle Cumhuriyeti kuran bu ekip otoriter bir devrim yapmıştır. Milli mücadele döneminde top yekün savaştan sonra doğal lider haline gelen Mustafa Kemal tek bayrak-tek millet-tek devlet düsturunu benimsemiştir. Ordunun bugünkü bu modernleştirici ve dönüştürücü karakterini Cumhuriyetin kuruluşunda aramak gerekmektedir. Bu sebeple ordu; topluma düzenleyici, disipline edici, kılık kıyafetten yaşam tarzına değin uzanan bir dizi modernleştirici kural ve düsturun benimsenmesi için dayatır. Ordu, Türkiye'de hem karar verme, hem hüküm koyma, hem düzenleme, hem de toplumun değerlerinin muhafaza etme rolünü üstlenir. "Oligarşi dünyasında asker bir radikaldir; orta sınıf dünyasında bir katılımcı ve hakemdir; kütle toplumu ufukta görünmeye başlayınca, mevcut düzenin tutucu muhafızı olur" (Huntington;1968:221).

Devrimin başlıca karakteri ve reformist tavrı, her zaman Osmanlı mirasını reddetmek ve yadsımaktır. Özellikle Mustafa Kemal'in, Osmanlı'daki halifelik ve saltanat kurumuna karşı verdiği mücadeleleri göz önünde bulundurunca bu tavrın anlaşılması kolaylaşmaktadır. Fakat bu durumun oluşmasındaki başka bir ana etken

ulus-devlet mantığının laiklik ve sekülerizm ilkeleri üzerine oturmasıdır. Ayrıca Cumhuriyet'in kurulma aşamasındaki muhafazakar ve Osmanlı taraftarı reflekslerin önünü kesebilmek için bir resmi tarih anlayışı geliştirilmiştir. Bu sebeple Cumhuriyet sürekli olarak eski Türk devletlerini model alan bir söylem geliştirmiştir. “Osmanlı döneminden günümüze kadar Türk tarihinde ve siyaset hayatında ordunun taşıdığı önem makul bir süreklilik gösterir. Böylece ordu dünya görüşünü asla değiştirmeyen, toplumun üzerinde duran ve ondan bağımsız bir kurum olarak görülür. Bu anlayış, aynı zamanda, modern Türk tarihi ve siyaseti hakkında daha iyi ve daha derin bir kavrayış sağlayan, çoğu kez sert ve dramatik olan değişiklikleri belirsizleştirme eğilimi gösterir. Kuşkusuz her ulusun tarihinde süreklilik gösteren bir çizgi vardır ve geçmişten tam bir kopuş nadiren görülür. Ancak, dönüm noktalarını gözden kaçırmamak önemlidir. Bu özellikle Türkiye örneği için geçerlidir. Bu ülkede, özellikle Cumhuriyet'in kurucuları, geçmişten kopmak için sürekli çaba göstermişlerdir. Atatürk, kurmakta oldukları rejimin, Osmanlı Devleti'yle hiçbir ortak özellik taşımadığını ve çürümüş geçmişten tam bir kopuşu ifade ettiğini vurgulardı” (Ahmad;2009:11). Özellikle CHP içinde eski subay ve askerlerin bulunması ve onların kabineye girerek milletvekilliği yapmaları militarize olmuş/edilmiş bir siyasetin göstergesi idi. Gerçi yüksek rütbeli pek çok asker ordunun siyasetle iç içe olmasını hoş karşılamıyordu. Bu durumda yine yukarıda bahsedilen ordunun tarafsızlığı ve kurumlar üstünlüğüne iyi bir örnek teşkil etmektedir. Cumhuriyet'in ilk yıllarında ordunun konumu böyle olmasına rağmen Kore Savaşı ile beraber Türkiye'de ordunun konumu büyük bir değişikliğe uğramış ve toplumun militarizasyonu daha da fazla içselleştirilmiştir. Her on yılda bir yapılan darbeler bu durumu somutlamaktadır. “Az gelişmiş ülkelerde Silahlı Kuvvetler, sosyal ve siyasal bir güç olarak ortaya çıkmakta, çoğu zaman ilerici hamlelerin önderi olabilmektedir. Silahlı Kuvvetlerin, bir taraftan düzenli, hazır, örgütlü ve bilinen en büyük güç olması; diğer taraftan kullandığı silah, araç ve gereç nedeniyle ileri bir teknolojiye sahip olması, bu ülkelerde silahlı kuvvetlerin önemli bir yerinin bulunmasına ve toplumun her kesimi için modernleştirici bir işlev görmesine imkan tanımaktadır. Az gelişmiş ülkelerde iktidarı ellerinde tutanların büyük bir kısmı, askeri ihaleler sonucu buldukları yerlere

gelmişlerdir. Bu ülkelerde genellikle silahlı kuvvetlerin meslekleşme düzeyi çok düşük olduğu, ulusal bilincin yeteri kadar gelişmediği, rejim ve ekonomik kalkınma arayışları sürdüğü için, askeri müdahaleler sıkça ortaya çıkmaktadır” (Akbaba;2006:40). Osmanlı’da ve Cumhuriyet’in ilk yıllarında ordunun konumundan bahsedildi. Türkiye’nin son dönemlerinde militarizm nasıl gelişti? Bu sorunun cevabı bir sonraki bölümde aranacaktır.

3.4. Ordunun Türkiye Siyasal Hayatına Etkileri

Türkiye’de ordunun konumu ve tarafsızlığı kurumsal anlamda ordunun siyaset ve kurumlar üstü olduğunu simgelemektedir. Askeriyenin siyasete bu denli müdahale etmesi, süreç içerisinde sürekli olarak darbeler, muhtıralar ve uyarılarla gerçekleşmektedir. Ordunun bu tavrı kurumlar üstü yaklaşımının bir sonucudur ve bu sebeple ordu her yaptığı müdahaleyi meşru görmektedir. “Resmi devlet politikasının belirleyiciliği altında, partiler arasındaki gerçek ideolojik farklılıkların olmaması, hepsinin aynı tür insan malzemesine mahkûm olması; siyasi partiler arasındaki mücadeleyi kaba bir iktidar savaşına dönüştürmüş ve popülizmin tek belirgin siyaset anlayışı haline geldiği vurgulanmıştır. İktidar alternatiflerinin arttığı, hiçbir partinin tek başına iktidara gelme şansının kalmadığı dönemlerde ise resmi görüşün çeşitli nüansları radikalize edilerek ideolojik bir pozisyon yaratılmaya çalışılmıştır. Ancak bu durum, ülkeyi partiler sisteminin dışına taşan bir çatışma ortamına sürükleyerek askeri müdahalenin yolunu açmıştır. Bu müdahalelerin daha derinde yatan nedeni ise, devletçi/popülist sistemin popülizme fazla yanaştığı durumlarda, kendini devletin gerçek sahibi hisseden sivil ve asker bürokrasinin tepkisi olduğu belirtilebilir. Sadece silahlı kuvvetlerin/ordunun varlığı dahi ordu yüksek otorite, diğer bir deyişle ordu-siyaset ilişkilerini gündeme getirir. Ordunun yüksek otoriteye karşı tavrı hangi niteliği taşırsa taşırsın, ordu siyasetin içindedir. Mevcut yüksek otoriteyi destekleyen ordu, bu yüksek otoriteye karşı olan siyasal parti, grup, zümre veya sınıfların karşısındadır ve böylelikle siyasal mücadelede taraftır. Ordunun “tarafsız” bir tutum alması da onu siyasetin dışına atmaz. Çünkü ordunun “tarafsız”lığını ilan etmesi de son derece siyasal bir tavır olarak

nitelendirilmektedir. Ordu, bu tavrı ile mevcut yüksek otorite ile yüksek otoriteyi ele geçirmeye çalışan gruplar arasında fark görmediği için, ikisini de desteklememekte/desteklemekte ve ikisi ile de çalışabileceği işaretini vermektedir” (Akbaba;2006:29). Böylece askeri vesayet rejimleri ve darbeler sanal kaos ortamı yaratılarak meşru bir zemine oturtulmaktadır. Mevcut kaos ortamından yararlanarak düzeni ve statükoyu korumak adına darbeler gerçekleşmektedir.

Ordulaşmış millet kavramı Türkiye’de sıkça kullanılan bir sözcük öbeğidir. Aslında ‘ordulaşmış millet’ ideali militarizasyonun başka bir biçimde ifade edilmesidir. Ordulaşmış millet demek; boyun eğen, disipline edilmiş, sorgulamayan, sorgulamayı reddeden, muhakeme yeteneğini bir kuruma emanet etmiş, farklılıkları dışlayan, yok sayan ve yok eden, herhangi bir dış tehdide karşı tetikte bekleyen, bu sebeple kolayca öldüren ve ölen bir toplum tasarımıdır. “TSK’nın dış politikadaki ağırlığı hem Türkiye’de dış poli-tika meselelerinin reel-politik bir söylem üzerine oturma- sını sağlamakta ve böylece dünyayı dost/düşman ekse- ninden gören siyah-beyaz bakış açısına toplumda hâki- miyet kazandırmakta, hem de her türlü dış politika soru- nunun militarizasyonuna yol açmaktadır” (Talü;2009:138). Bu toplumda ordu muhakkak ki en güvenilir kurumdur. Sivil siyaset, ordunun olaylara ve durumlara bakış açısının yanında geri planda kalır. Türkiye’de yapılan araştırmalar ve istatistikler ordu kurumuna güvenin sivil siyasete güvenden daha fazla olduğunu gösteriyor. Aşağıdaki araştırma sonuçları Türkiye’de insanların kurumlara güvenirliliğini gösteriyor (Pehlivan;2009:99).

KURUMLAR	N	Yüzde
Cumhurbaşkanlığı	720	69,8
Meclis	577	55,9
Silahlı Kuvvetler	966	93,6
Hükümet	680	65,0
Başbakan	467	45,3
Muhalef Partileri	351	34,0
Siyasetçiler	370	35,9
Medya	220	21,3
Polis Teşkilatı	580	56,2
Diyanet İşleri Başkanlığı	620	60,0

TABLO B TÜRKİYE’DE KURUMLARA GÜVENİLİRLİK

2009 yılında yapılan bu araştırma istatistiklerinin gerçekten de çarpıcı rakamlardan oluştuğunu görebiliriz. İnsanların çok büyük bir bölümü ordu kurumuna güvenmektedir. Bu araştırmanın evreni İstanbul’un bazı semtleri olarak seçilmiştir. O sebeple Türkiye için genel bir çıkarımda bulunmak zor olmakla birlikte bir örnek teşkil etmesi bakımından incelenmeye değerdir. Toplumdaki insanların orduya ve polis teşkilatına duydukları güven siyasete ve muhalefete duydukları güvenden fazla ise o toplum militarize olmuş demektir. Toplumdaki her sorunu siyasetle ve düşünce ile çözmek yerine ordunun çözmelerini beklemek yukarıda bahsedilen ordunun kurumlar üstünlüğüne somut bir örnek teşkil etmektedir. Türkiye’de ordunun bu tavrı halkın orduya

olan güveninden kaynaklanmaktadır. Siyasetin dilinin sığlaşması ve yetersiz düzeyde kalması, resmi ideolojik söylemin küçük ve ince ayrıntılarla siyasi partilerin diline yerleşmesi ve alternatif/yeni bir siyaset söyleminin geliştirilememesi ordunun ve darbelerin varlığını meşrulaştırmasını sağlamaktadır. “Resmi devlet politikasının belirleyiciliği altında, partiler arasındaki gerçek ideolojik farklılıkların olmaması, hepsinin aynı tür insan malzemesine mahkûm olması; siyasi partiler arasındaki mücadeleyi kaba bir iktidar savaşına dönüştürmüş ve popülizmin tek belirgin siyaset anlayışı haline geldiği vurgulanmıştır. İktidar alternatiflerinin arttığı, hiçbir partinin tek başına iktidara gelme şansının kalmadığı dönemlerde ise resmi görüşün çeşitli nüansları radikalize edilerek ideolojik bir pozisyon yaratılmaya çalışılmıştır. Ancak bu durum, ülkeyi partiler sisteminin dışına taşan bir çatışma ortamına sürükleyerek askeri müdahalenin yolunu açmıştır. Bu müdahalelerin daha derinde yatan nedeni ise, devletçi/popülist sistemin popülizme fazla yanaştığı durumlarda, kendini devletin gerçek sahibi hisseden sivil ve asker bürokrasinin tepkisi olduğu belirtilebilir” (Akbaba;2006:30). Askeri darbelerle Türkiye’nin hesaplaşması seksenden sonra olmuştur. Küreselleşme, AB sürecinin hızlanması, liberalizm ve Türkiye’nin kapitalizm ile bütünleşme sürecinde darbelerin varlığı sorgulanmaya başlamıştır. Ancak milliyetçilerde, sosyalistlerde, İslamcılarda aldıkları darbeden sonra darbenin topyekûn varlığına dair bütünlüklü eleştiriler getirmişlerdir. Seksen döneminde milliyetçi ve sağ kanatta olan entelektüellerin bugün liberal olmaları bir tesadüf olmasa gerektir. Militarizmin dili ve karakteri Türkiye siyasal hayatını öyle bir etkilemiştir ki politik duruşları gereği solcular 12 Mart askeri darbesini alkışlarken, sağcılar 12 Eylül askeri darbesinin gerekliliğini savunmuşlardır. Ancak son zamanlarda darbenin ontolojisine dair teoriler geliştirilmeye başlanmış ve askeri vesayetin ilerici/modernleştirici değil aksine gerici/gasp edici olduğu dile getirilmiştir.

Türkiye’de militarizmin nasıl içselleştirildiği ve manipülatif bir ideoloji haline geldiğinden tarihsel olarak bahsettik. Fakat bir de bu konunun kültürel boyutuna değinmek gerekmektedir. Genel olarak toplumdaki ritüellere bakıldığında militarizm ile

ataerkilliğin nasıl iç içe geçtiği ve birbirini beslediği net olarak görülebilir. Militarizasyon süreci öncelikle kadının bir erkek çocuk doğurması ile başlar. Çoğu bölgelerde yeni dünyaya gelen erkek çocuk bir bayram havasında karşılanır. Günlerce erkek çocuğun dünyaya gelişi kutlanır. Dini törenler yapılır, yemekler düzenlenir, adına kurbanlar kesilir. Erkek çocuğu dünyaya getiren annede bu kutsallıktan nasibini alır. Çünkü o yalnızca bir çocuk dünyaya getirmekle kalmamış aynı zamanda topluma bir asker ya da bir nefer daha kazandırmıştır. Daha sonra çocuklar oyun çağına geldiğinde bu süreç devam eder. Kız çocuklarına oyuncak olarak bebek, erkek çocuklarına ise oyuncak silah, oyuncak asker, savaş arabaları, su tabancası, tank, fişek ve patlayıcı malzemelerin alındığını görebiliriz. Erkek çocuklarına asker üniforması giydirilip bayramlara gidilir. Okul çağına geldiğinde ise artık yalnızca erkek çocukları değil kız çocukları da militar bir eğitimden geçmeye başlar. Ordu disiplinini hatırlatan dirsek genişliği hizasında sıralar, hep bir ağızdan söylenen marşlar ve yeminler, askeri disipline uygun tanzim edilmiş okul kuralları ve militarist zihniyetin ürünü olan ders kitapları aracılığıyla özne tümüyle militarist bir nesneye dönüşür. Hala yeterince dönüştürülememiş olan erkekler varsa zorunlu askerlik imdada yetişir. Her erkek yirmi yaşında elleri kınalanarak, davul zurna ile askere gönderilir. Askerliğini yapmamış erkek bu toplumda ne iş bulabilir, ne de evlenebilir. Fakat bu kültürel kodlar bilinçli bir biçimde işlememektedir. Toplumun bu ritüelleri esasen ataerkil kültürle ilişkilidir. Yani toplum militarizasyon sürecinin farkına varmaz. Bu sebeple bu ritüelleri devam ettiren kişilere militarizasyon sürecine katkıda bulduklarını söylemek büyük bir haksızlık olur. “Genel olarak, devlet iktidarına ayrıcalık verilir. Birçok insan diğer iktidar biçimlerin ondan türediğini sanır. Oysa bence, devlet iktidarının diğer iktidar biçimlerinden türediğini söylemeye kadar varmasak da, en azından bu iktidarlara dayandığı,devlet iktidarının var olmasını sağlayanın onlar olduğu söylenebilir. İki cins arasında, yetişkinlerle çocuklar arasında, ailede, işyerlerinde, hastalarla sağlıklılar arasında, normallerle anormaller arasında var olan iktidar ilişkileri bütününe devlet iktidarından kaynaklandığı nasıl söylenebilir? Devlet iktidarı değiştirilmek isteniyorsa,toplum içinde işleyen çeşitli iktidar ilişkileri de değiştirilmelidir. Yoksa,

toplum değişmez” (Foucault;2007:248). Halkın bu tarz kültürel kodları vatanseverlik kavramı ile açıklanabilir. Çünkü toplumdaki hemen herkes doğduğu topraklara ve aynı toplumdaki diğer kişilerle paylaştığı toplumsal hafızasına sahip çıkar. “Vatanseverlik tabi bir duygu olarak her zaman vardı. Toprağını, evini, yurdunu korumak için vatanseverler her zaman kahramanlıklar yazdı ve canlarını verdiler. Ulusçuluk ise modern bir olgudur. Vatanseverlik birlikte yaşılan bir toprağa, vatana, eve, ocağa dayanır. Ulusçuluk ise kültürel, etnik, dini, dilsel, bazen daha kötüsü ırksal homojenliklerden birisine ya da birkaçına dayanır. Vatan üzerinde yaşıyan farklı etnik, dini, dilsel toplulukları komşular, halklar olarak birleştirir ve onları vatansever yapar. Ulusçuluk ise aynı vatanda yaşıyan farklılıklardan birisi üzerine inşa edilen ideolojik ayrımcılıklar oluşturur. Vatanseverler evi, toprağı için savaşır, onu savunur, korur. Ulusçular ise bu kahramanlıkları, destanları ideolojik olarak istismar ederler, kullanırlar. Ulusçular için vatan bir araçtır. Ulusçular bu anlamda iktidarı, siyasal örgütü, devleti öncelerler. Vatanseverler toplumu, komşuluğu, hayatı öncelerler. Vatanseverlik farklılıkları birleştiricidir. Ulusçuluk ise ayırıcıdır, baskıcıdır, homojenleştirici ve totaliterdir” (Yelken;2010).

Askerlik, geçmişinizi garnizonun dışında bırakmayı, eski yaşam tarzınızı ve alışkanlıklarınızı terk etmenizi ve itaat etmenizi emreder. Böylece etnik ve politik kimlikleri asimile etmeyi amaçlar. Ayrıca sorgulamayan, düşünmeyen, ölüme ve öldürmeye hazır, sadık ve yalnızca emirlere göre hareket eden bir insan modeli üretmeyi amaçlar. Askerlik, erkekleri disipline ve terbiye eder. Ayrıca kişileri aynılaştırarak ve onların beğenilerini görmezden gelerek bir üniformaya sokar, hizaya getirir. Süreç daha sonra sosyal yaşamda belirli düzeylerde işler, beslenir ve pekiştirilerek devam eder. Zorunlu askerlik, dış dünya ile bağlantıyı kopararak özneyi tecrit eder ve diğer uyarıcılarla etkileşimin önünü keser. Askerlere göre siviller sürekli olarak disipline edilmesi gereken, hizaya sokulması ve itaat ettirilmesi gereken başı bozuklardır. Askeriyenin ilerici karakteri, henüz yeterince modernleşememiş halkı tam anlamıyla modernleştirmektir. Kılık kıyafetinden, ideolojik görüşüne, inancından, duygularına ve

düşüncelerine kadar her şey kontrol altında tutulmalı ve hiçbir sapmaya izin verilmemelidir. Çünkü toplumlar kendi kararlarını kendileri almaktan aciz oldukları için muhakkak bir üst kurum bu işe el koymalı ve vatani kurtarmalıdır. Askeriye içindeki hiyerarşik sistemde bu düzenin bir parçasıdır. Astsubay, teğmenine, er erbaşa, erbaş çavuşa itaat etmekle yükümlüdür. Kurallar bunu emretmektedir. Sivil hayatta insanların konumları, düşünceleri, duyguları ve hayat karşısındaki duruşlarının hiçbir anlamı yoktur. Yalnızca omuzdaki apoletler hesaba katılır. Askeri deha, strateji bilinci, vatani en çok seven, onun için en çok fedakarlıkta bulunan, Atatürk ilke ve inkılaplarına en çok bağlı kişiler en yüksek rütbeyi hak etmiş askerlerdir. Garnizondaki hayat ile sivil hayat arasında birçok farklılık vardır. Örneğin; en yüksek rütbeli asker dansa kalkmadan diğer askerler dans edemez. Her zaman yapılması gerekeni en yüksek rütbeli asker başlatır. O, bir idoldür, takip edilmesi gerekmektedir. Asker eşleri içinde bu durum aynen geçerlidir. Yüksek rütbeli asker eşleri yine yüksek rütbeli asker eşleriyle görüşürler. Alt kademedekiler ise yine kendi gibi olanlarla görüşmek zorundadırlar. Katı hiyerarşik kast yapılması en keskin biçimde ortaya çıkmaktadır.

Fakat militarizm asıl garnizonda değil sivillerin arasındadır. Sivil militarizasyon ise eğitim aracılığıyla gerçekleştirilir. Ders kitaplarındaki tüm metinler militar metinlerdir, zaten eğitim kurumlarının temel mantığı militardır. Bir şeyler öğrenmek, onları sorgulamak ve kafa açmaktan çok özellikle Türkiye’de eğitim, özneli disipline etmek için kullanılır. Öğrenilen marşlar, yeminler, okunan hikaye ve kitaplar ataların kahramanlık ve savaş destanları ile doludur. Bu sebeple sivil militarizasyonu deşifre etmek açısından en önemli saha eğitimidir. Özellikle ilköğretim ders kitapları sivil militarizasyonu anlamak açısından en büyük kaynağı oluşturmaktadırlar.

3.5. Türkiye’de Darbeler ile Militarizm Arasındaki İlişki

-İttihat ve Terakki Cemiyeti

Jön Türkler, Fransız Devrimi ile başlayan ulusçuluk fikrinden etkilenerek Balkanlarda doğdu ve oradan beslendiler. Ulusçuluk hareketinden etkilenen ve ulusal bir devlet kurmayı hedefleyen Jön Türkler daha sonra kurulacak İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin⁴ de temellerini attılar. İTC önceleri yer altı cemiyeti olarak faaliyet gösteriyordu. Bu cemiyet üyelerinin büyük bir çoğunluğu yurt dışında örgütlenmişlerdir. “İT. Cemiyetinin 1908’e kadar 20 yıla yaklaşan oluşma süreci içinde, Jön Türkler çoğunluğu yurt dışında, çeşitli adlar taşıyan örgütler kurmuş, türlü yayın organları çıkarmış, bazen birbirleriyle çatışmış, bazen uzlaşmışlardır” (Tunçay;1997:28). Yurt dışındaki İTC üyeleri ülke içindekilerle birleşmiş ve bütünlüklü bir örgütlenmeye gitmişlerdir. İTC’nin darbeciliği, esasen Makedonya sorunu ile başlamıştır. Bir grup subay, bu sorunu protesto ederken padişah muhalefetin büyüklüğünü kavrayarak derhal tedbir aldırılmıştır. Bu çatışmalardan yaklaşık otuz yıl sonra Kanun-i Esasi ilan edilmiştir. Bu olay bir darbe girişimidir. Fakat daha sonra Babıali Baskını ile birlikte darbe tam anlamıyla gerçekleştirilmiştir.

Bir Osmanlı askeri olan Mustafa Kemal’de İTC’nin üyelerinden biriydi fakat yine de bu kuruluşa mesafeli durmaktaydı. Zekası, askeri stratejileri ve çıkışlarıyla İTC’de öne çıkan Mustafa Kemal, en sonunda Anadolu kurtuluş hareketini başlatan bir lider konumuna getirildi. Kurtuluş Savaşı’nda yeni kurulacak devletin dini, dili ya da ideolojisi ile ilgili herhangi bir şey konuşulmuyordu. Tek hedeflenen ülkenin düşmanlardan temizlenmesi idi. Fakat savaş bitince, yeniden tartışmalar alevlenmeye başladı ve ayrılıkçı gruplar ortaya çıktı. Mustafa Kemal zaferleri sebebiyle büyükçe bir kitleyi peşinden sürükledi ve doğal lider konumuna geldi. Böylece devletin şekli ve sınırları büyük ölçüde onun tarafından belirlendi. Zaten Mustafa Kemal tutkuları ve liderlik vasfıyla rakiplerinden sıyrılmayı başarmıştır. Önce Jön Türkler daha sonra İTC

---

⁴ İttihat ve Terakki Cemiyeti bundan böyle İTC olarak anılacaktır.

ile devam eden otoriter gelenek Atatürk ve Milli şef dönemlerinde de devam etti. Demokrasi bu durumda yeni kurulan devletin cazibesini artırmak için yalnızca bir cilydı. "... Jön Türk hareketinin bu her iki aşamasında, reform hızı daha yavaştan olan bir demokratik sistemle kökten önlemler için daha çok olanağa sahip bir otoriter sistem arasında bir tercih yapmak söz konusu olduğunda, sonunda ikinci seçenek galip gelmekteydi, çünkü Jön Türkler için sonuçta önemli olan devletin güçlenmesi ve bekasıydı, demokrasi (veya 'meşrutiyetçilik' ya da 'ulusal egemenlik') bu amaç için bir araçtı, amacın kendisi değildi" (Zürcher;2007:252). Türkiye'nin gerçekten demokrasiyi içselleştirmesi ise bugün bile hala söz konusu değildir.

-27 Mayıs 1960 Askeri Darbesi

Türkiye'nin çok partili hayata geçiş süreciyle birlikte iktidara gelen Demokrat Parti Hükümeti, genel itibariyle manevi değerler üzerine kurulu liberal bir politika izlemiştir. Dindar halkın temel pratiklerini serbest bırakmış, ekonomide özelleşme ve serbest piyasa ekonomisine gitmiş, genel olarak Cumhuriyet'in temel anlayışına muhalefet etmiştir. Devletçi bir ekonomik sistemden serbest piyasa ekonomisine geçmek zorlu ve sancılı bir süreç olmuştur. Ayrıca din eğitimi veren okulların çoğalması, sivil toplumun gelişmesi ve resmi ideolojiye muhalefet etmesi gerekçe gösterilerek 27 Mayıs 1960 tarihinde bir grup subay tarafından hükümete el koyulmuş ve darbenin gerçekleştiği ilan edilmiştir. Esasen yükselen orta sınıfın ayak sesleri elit kesimi rahatsız etmiştir. Halkın reflekslerini yakalayan ve iktidara sahip olan DP hükümeti ordu tarafından yapılan bir darbeye devrilmiştir. Subaylar, partiler arasında var olan çatışma ortamı sebebiyle siyaset üstü tarafsız bir kurumun ülkenin yönetimine el koyduğunu belirtmişlerdir. Subayların yaptıkları açıklama şu biçimdedir: "Müttefiklerimize, komşularımıza ve bütün dünyaya hitap ediyoruz. Gayemiz Birleşmiş Milletler Anayasası'na ve İnsan Hakları prensiplerine tamamı ile riayettir. Büyük Atatürk'ün Yurtta Sulh Cihanda Sulh prensibi bayrağımızdır. Bütün ittifaklarımıza ve taahhütlerimize sadıkız. NATO'ya inanıyoruz ve bağlıyız" (Hale;1996:109). Subaylar, partilerin çatışmalarını özellikle vurgulayarak ve toplumu bir kaos ortamından kurtarma

rolü ile darbeyi meşrulaştırmışlardır. Türkiye’de tüm darbelerin temel nedeni devlet seçkinleri ile siyasal seçkinler arasındaki gerilimdir. “1950 yılı Türk demokrasi tarihi için geri dönüşü olmayan bir başlangıçtır. Bu tarihten sonra çok partili sistemden tek partili sisteme geri dönüş mümkün olmadığından, mevcut iktidarlar dolaylı veya dolaysız askeri müdahalelerle kontrol altında tutulmak istenmiştir. Bu bağlamda halkın seçimle işbaşına getirdiği birçok hükümetin ömrü bir başka seçimden çok, askeri bir müdahale ile son bulmuştur. Ne siviller, ne de askerler sürekli iktidarda kalabilmiştir. Ülke yönetimi sivillerle askerler veya asker destekli ara rejim hükümetleri arasında sürekli el değiştirmiştir” (Savcı;2006:47). Dolayısıyla Türkiye Cumhuriyeti siyasal tarihi askeri rejim ile sivil rejim arasında gidip gelen bir süreç izlemiştir.

-12 Mart 1971 Askeri Müdahalesi

1960 darbesinden sonra askerin istediği sonucu alamaması üzerine ve DP hükümeti politikalarının topluma hala hakim olması ordunun tekrar siyasete müdahale etmesinin en önemli nedenlerinden biridir. Üstelik, orta sınıfın hızlı yükselişi ve dindar pratiklerin kamusal alanda yaşanması bu gerilimi artırmıştır. Ayrıca işçi sınıfının mücadelesi ve öğrenci hareketinin büyük bir ivme kazanması darbeye yol açan etmenler arasındadır. ‘Demokrat Parti ise iktidarı boyunca on dokuz tane İmam Hatip Okulu açtı. Bu okullar ülkedeki Sovyet ideolojisine karşı ülke gençliğinin manevi değerlerini korumak amacını da güdüyordu. Bu okulların kurulması Sovyet ideolojisine karşı bir siper kabul edildiği için Batılı devletler tarafından memnuniyetle karşılanmıştı’ (Kaplan; 1999:224). Sonuç olarak ordu 12 Mart 1971 darbesini daha önce olduğu gibi kardeş kavgasını, anarşiyi ve düzensizliği giderme gerekçesiyle yapmıştır. “Bugüne kadar cici demokrasinin kara sevdalıları ne savunmuşlarsa bugünden sonra da aynı ilkeyi savunsunlar. Desinler ki, biz silahların gölgesinde yaşayamayız. Desinler ki tepeden devrimcilere karşıyız. Erkeklerse ordunun bildirisine karşı çıksınlar. Evet, Halk Partilerin, hepsinin bir daha geri dönmek üzere Türk siyasal hayatından atılmasını bekliyoruz. Atatürkçü meclis, bugünkü partilerin bulunmadığı meclistir. Açıkça söylüyoruz: orduyu böyle bir bildiri yayımlamaya zorlayan siyasal koşulları, bugünkü

siyasal partiler yaratmışlardır. Bu düzenin sorumluları mutlaka yargılanmalıdır. Atatürk düşmanları, din sömürücüleri, kafalarında seçim sandığı taşıyan namussuz politikacılar, iktidarınız son bulmak üzeredir” (Mumcu;1971:5). Mumcu'nun, darbeyi onaylayan bu söylemi militarizasyonun en bariz göstergelerinden biridir. çünkü 1960 darbesi, 1971 muhtırası ya da 1980 darbesi arasında hiçbir fark bulunmamaktadır. Çünkü siyasete yapılmış her askeri müdahale, sivil siyaset alanını ve pratiklerini daraltmaktadır. Darbeden sonra yapılan 1961 anayasası, muhtıranın temel sebebi olarak görülmüş ve değiştirilmiştir. 12 mart 1971 muhtırasının ardından seçimden hiç beklenmedik sonuçlar çıktığını görülmektedir. CHP, mecliste 185 sandalye sayısına sahip olurken, Adalet Partisi 149 sandalye sayısına sahip olmuştur. AP'nin tek başına iktidar olacağı beklenirken yeni bir koalisyona gidilmek zorunda kalınmıştır. Bu muhtıranın sonuçları ne ordunun ne de siyasi partilerin beklentilerini karşılayamamıştır. Yine sivil siyaset bir kez daha kesintiye uğramıştır.

-12 Eylül 1980 Darbesi

Türkiye’de liberalizmin yükselişi ve buna muhalif bir biçimde gelişen işçi sınıfı, orduyu oldukça rahatsız etmiştir. Ekonomik kriz sonrası alınan 24 Ocak Kararları da bu darbenin oluşmasına zemin hazırlamıştır. 24 Ocak Kararları, ekonomide dışa açılmayı ve ekonomik stabilizasyonu öneriyordu. Türkiye’de bu kararların, sanayi burjuvazisini güçlendirmek için yapıldığı söylenebilir. Sermaye birikiminin önünü açmak ve dış ticaret kanallarını açmak için bu kararların alındığı belirtilmektedir. Fakat 1980 darbesi yalnızca ekonomi temelli kavranmamalıdır.

Türkiye’de sol, bu darbeye içine kapanmış ve uzun yıllar kendini toparlayamamıştır. Zaman zaman militarist söylemlere sahip olan solcularda bu darbeden nasibini aldılar. Türkiye Solu’nun en eleştirilebilir yanı kimi zaman aşırı militarize ve milliyetçi olmasıdır. Bu durumu Suavi Aydın şu biçimde betimlemektedir: “Yani, sosyalistler sosyalist oldukları için ve sosyalizmin en temel argümanı emek sömürsünün karşısında bulunmak olması nedeniyle antiemperyalist cephede yer aldıkları halde, üçüncü dünyacılar anti-emperyalist oldukları için solcudurlar. Çünkü,

üçüncü dünyacı hareketlerin beslendiği temel kaynak milliyetçiliktir. Bu nedenle mücadelede “yabancı” olanla vuruşmayı öne alırlar. Dolayısıyla sömürücü sınıflar dahilinde bulunsalar da “bizden” olanlarla aynı cephededirler. Yani, kısaca, sosyalist düşüncenin “bütün insanlığı” esas alan temel konumlanışının tersine, belirli bir tarihsel ve mutasavver insan topluluğunu, “millî” olanı, esas alırlar. Yabancı karşısında “millî” unsurların dayanışması ise, bu çerçevede, ister istemez korporatist bir tarzda olacaktır. Zira burada sınıflar birbirini sömüren, birbiriyle çatışan bir konumda değil; “yabancı” olan karşısında sömürülen konumunda bulunan birer meslekî ya da toplumsal zümredir. Çünkü emperyalist cephe karşısında “geri bırakılmış” ülkelerin toplumsal zümreleri, işbirlikçi unsurlar dışında, “mazlum” konumdadır. Emperyalizm karşısında “mağdur” bulduklarından, bu toplumsal zümrelerin ortak düşmana karşı birleşmesi kaçınılmaz bir tarihsel zorunluluk olarak değerlendirilir ve bu ittifakın emperyalizme ve onun yerli işbirlikçilerine karşı açacağı savaşın doğal hedefi, öncelikle ‘demokratik devrim’dir” (Aydın;1998:60). Aslında buradan bakıldığında bu bir merkez-çevre sorunu gibi görünmektedir. Solun militarize ve milliyetçi olmasının temel nedeni ant-emperyalist olmasından kaynaklanmaktadır. Oysa sosyalizm enternasyonel bir dünya tasavvuru üzerine oturmaktadır.

Seksen darbesi solun her yanına indirilen büyük bir darbe olarak adını tarihe yazdırdı. Bu sefer devlet eliyle –üstelik bozulan barış ortamını yeniden sağlamak gerekçesiyle– yeni ve daha sancılı bir şiddet baş gösterdi. Binlerce insan öldürüldü, kayıplara karıştı, işkencelerden ve sorgulamalardan geçti. Böylece yükselen direniş büyük bir darbeyle son buldu. Fakat bu darbenin mağdurlarının yalnızca sosyalistler olduğunu söylemek tarihe ihanet olur. Sağ örgütlenmelerde bundan fazlasıyla nasibini aldı. Üstelik sağ kanat için acıların ve ölümlerin yanına hayal kırıklığı ve küskünlük duygusu da eklendi. Devletin bekçileri yine devlet tarafından susturulmuştu. Böylece sol, darbeden sonra içe kapandı sağ ise büyük bir sorgulamaya girişti. Uğruna savaştıkları devlet tarafından mağdur edilmiş olan kimi sağcı aydınlar seksenlerden sonra hızla ideolojilerini terk ettiler. Çünkü 12 Eylül 1980 gecesi sosyalizmde faşizmde devlet tarafından içeri kapatılmıştı. Şimdi her iki taraf da içerideydi. İçerisi ise dışarıya

çok uzaktaydı insanların fikirlerini değiştirebilecek kadar uzakta... Darbeden sonra harabeye dönen halk devlete güvenmişti. Çünkü devlet onlara bir baba gibi sahip çıkmış ve darbe yapmıştı. Tüm kötülükleri ülkeden kovmuş, kovamadıklarını öldürmüş ya da hapse atmıştı. 80 darbesi planlandığı gibi yalnızca solculara değil sağcılara da vurulmuştu. Aslında bu darbe Türkiye’de yükselen siyasal hayata ve sivil katılımına vurulmuştu. Böylece sinik, apolitik, duyarsız, içe kapanık, toplumsal paranoyalara ve hezeyanlara sahip, linç kültürü gelişmiş, eleştirmeyen, sorgulamayan, okumayan ve haberdar olmayan nur topu gibi bir toplumumuz oldu. Bu yeni toplum modelinin iktidar sahiplerinin dışına göre olduğu kesindi. Dünya konjonktürünü dikkate aldığımızda yükselen küreselleşme trendleri ve Berlin Duvarının yıkılışı da bu toplum modelinin dünyanın genelinde yaygınlaşmasına neden olmuştur.

-28 Şubat 1997

Türkiye’de ordu, diğer askeri müdahalelerde olduğu gibi 28 Şubat 1997 tarihinde bu kez şeriat tehlikesi gerekçesiyle yönetime el koymuştur. Türkiye’de iktidar seçkinleriyle siyasal seçkinler arasındaki gerilimin en temel sebebi dini reflekslerdir. Yukarıdaki bölümlerde de bahsedildiği gibi Cumhuriyet’in ilanından sonra yukarıdan bastırılan dini refleksler önce isyanlara sebep olmuş, daha sonra seçimlerdeki siyasal tercihlerle kendini göstermiştir. DP hükümetiyle başlayan toplumun dindar kesiminin kamusal alanda dini pratiklerini yaşama eğilimi ANAP hükümetiyle devam etmiştir. Turgut Özal, kendi döneminde yeşil sermayeyi artırmıştır. Daha sonra RP hükümeti ile bu süreç devam ettirilmiştir. Darbenin ekonomik sebeplerine bakıldığında devlet-sermaye ilişkisi açıkça görülebilmektedir. Devlet ve ordu, kendi varlığına tehdit olarak gördüğü sınıfların karşısındaki kesimleri destekleyerek palazlandırmıştır. Daha sonra kendi başına bir güç haline gelen kesimler tehdit olmaya başlamış ve ordu bir darbe yapmıştır. Daha sonra yine aynı süreç devam etmiş ve bu durum yeni bir darbeye meşruiyet zemini hazırlamıştır. Refah Partisi hükümetinin siyasal pratikleri darbenin meşruiyet zeminini hazırlamıştır. RP hükümetinin laikliği ve Cumhuriyet’i tehdit ettiği gerekçesiyle 28 Şubat 1997 günü ordu tarafından tasviye edilmiştir. “Totaliterizmde tek

ve tekelci bir ideolojinin ön plana çıkarılması, alternatif ideolojilerin ve inanç sistemlerinin potansiyel bir tehdit olarak görülmesine yol açar. Bu karşıtlık yoluyla siyasal iktidar toplumu bölücü ve bozguncu fesat canavarlardan koruyan bir görüntüye bürünür. Son tahlilde birlik, bütünlük ve uyumun koruyucusu siyasal iktidar ile toplumun ortak düşmanları olan bireysellik, çoğulculuk, parçalanmışlık, uyumsuzluk, bölücülük bu düzenin dışına atılır. Biz ve onlar arasındaki çatışma bizi onlara karşı ortak bir savaş hedefinde ve ideolojik bir çerçevede en fazla kaynaştıran temel temaya dönüşür. Bu çatışma ideolojisi ile totaliter iktidar halkın sadece politik desteğini değil kayıtsız şartsız sadakatini de sağlamış olur. Bu yüzden harici ve dahili düşmanlar totaliterizmin en vazgeçilmez temalarını oluşturur” (Hayek;1999:188).

Yıllarca ordunun darbe için meşruiyet zemini yarattığı komünizm tehdidi artık yerini şeriat tehdidine bırakmıştır. Ulus-devlet paranoyasının sıklıkla kullanıldığı ülkemizde sürekli yeni iç ve dış tehditler üretilmektedir. Bu darbe ile birlikte demokrasi bir kez daha kesintiye uğratılmıştır. “Türkiye, demokratik zihniyetin bir nebze olsun yeşerdiği bir ülke olsaydı; yazarından, aydınına ve siyasetçisine kadar uzanan bir kesim, yasama ve yürütmenin tasarrufunda ve yargının denetiminde bulunan cami, türban gibi konulara değil tüm bu organlara meydan okuyan tankların varlığına itiraz ederdi” (Bayramoğlu;2001:100). 28 Şubat Askeri Darbesi postmodern bir darbe olarak adlandırılmıştır. Darbenin niteliği ya da Türkiye’nin bu tarihe kadar demokratik olup olmadığı tartışmalıdır. Fakat siyasal ve yönetsel sorunlar, ordu ile değil yine siyaset kanallarıyla ve halkın tercihleriyle çözümlenmelidir.

-27 Nisan 2007 Askeri Muhtırası

27 Nisan askeri muhtırası, Türkiye’de diğer darbelerde olduğundan daha farklı bir anlama tekabül etmektedir. Çünkü 27 Nisan literatüre e-muhtıra olarak geçmektedir. Yani eskiden darbe ve askeri müdahaleler, radyo ve televizyon gibi kitle iletişim araçlarından ilan edilirken bu defa ordunun siyasete müdahalesi yeni bir teknoloji-internet- kanalıyla gerçekleştirilmiştir. Bu müdahalenin temel nedeni 28 Şubat süreciyle paralellikler göstermektedir. Çevrenin merkezileşmesi ve siyasal elitlerin ülke

yönetiminde söz sahibi olması orduyu harekete geçirmiştir. Ayrıca bu muhtıra Cumhuriyet tarihinde hem niteliği hem de sonuçları bakımından bir ilki imlemektedir. Bu muhtıra ilk kez yönetimin orduya geçmesiyle sonuçlanmamış ve hükümet görevine devam etmiştir.

Genel olarak darbeler, siyasal müdahaleler ve muhtıralar; bir toplumun genel eğilimlerinin resmi ideolojinin belirlediği sınırlardan dışarı taşıdığı ve toplumun genel siyasal eğilimlerinin yok sayılmasının bir göstergesi olarak okunmalıdır. Darbeler, militarizmin aşırılaştığı ve somutlaşmış bir biçimdir. Yukarıda bahsedilen hiçbir müdahale ya da darbe birbirinden daha haklı değildir. Liberal, islamcı, milliyetçi ya da sosyalist hangi kimliğe sahip olursa olsun tüm entelektüeller darbeyi kökten reddetmeli ve militarist zihniyeti terk etmelidirler.

4. TÜRKİYE'DE MİLLİ EĞİTİM POLİTİKALARI VE MİLİTARİZM

4.1. Türkiye’de Eğitim Sisteminin Yapısal Özellikleri

Eğitim, bir kişinin ya da bir grubun ya da bir toplumun kendi isteği ile değiştirilmesi ya da dönüştürülmesi anlamına gelir. Eğitim, kavram itibariyle ilerici ve modern bir tanımlamadır. Eğitimin etimolojik kökenine baktığımızda; hayvan veya köle beslemek, terbiye etmek anlamına gelmektedir. “Eğitim; bireyin yaşadığı toplumda yeteneğini, tutumlarını ve olumlu değerdeki diğer davranış biçimlerini geliştirdiği süreçler toplamıdır” (Tezcan;1985:4). Başka bir tanıma göre eğitim; “bireyin toplumsal yeteneğinin ve en elverişli düzeyde kişisel gelişmesinin elde edilmesi için seçilmiş ve denetimli bir çevreyi (özellikle okulu) içine alan toplumsal bir süreçtir” (Carter;1959:145). Bir diğer anlamıyla eğitim; “bireyin davranışında, kendi yaşantısı yoluyla ve amaçlı olarak istendik değişme meydana getirme sürecidir” (Ertürk;1972:12). Okul ise toplumun minimize edilmiş haline benzer. Okul, toplumsallaşmayı var eden ve yeniden üreten bir kurumdur. “Toplumsal değer yargılarında olduğu gibi, bireysel değer yargılarının da kökeninde toplumsallık vardır. Okulu okul yapan, toplumsal grup oluşturma özelliğidir. Eğitimin değişik toplumlarda değişik sistemlerde oluşu toplum etkisinin göstergesidir. Toplumun kültür ve refah düzeyi ile eğitim arasındaki etkileşim, eğitime ihtiyaç duymasına yol açar; ihtiyacın şiddeti ölçüsünde toplum, eğitim olanaklarının artırılması için bir baskı unsuru oluşturur. Toplumun istek ve arzuları hükümet politikalarını yönlendirmede etkili bir araçtır. Bu araç eğitimde de kendini gösterebilir” (Sezal;2003:270). Yani eğitim; toplumsallaşma ve disipline etme sürecinin tümünü ifade etmektedir. Aynı zamanda aydınlanma gibi bir işlevi olduğunu da belirtmek gerekir. Eğitim, modern zihniyetin yeniden keşfettiği ve modern insanın yaratımı için kullanılan en önemli araçtır. Eğitim, tüm bu niteliklerin yanı sıra gönüllü bir kültürlenme sürecini de ifade eder. Farklı tanımlamaları ve kavramsallaştırmaları içinde barındırır. “(1) Milli Eğitim Bakanlığı dendiğinde ‘disiplin’; (2) Milli Eğitim Bakanlığı dendiğinde ‘sosyal hizmet’; (3) bir kişideki eğitim düzeyi dendiğinde ‘kazantı’; (4) bir kimsenin eğitimini tamamladığı yer dendiğinde ‘öğrenim’; (5) belli bir

toplumda eğitim, tümüyle bağımsız bir değişken sayılmaz dendiğinde ‘sosyal kurum’; (6) ve son olarak, eğitim kültürlenme sürecinin kasıtlı bir aracı ya da biçimidir dendiğinde ise bizim ortak tanım olarak önerdiğimiz ‘eğitim’ anlaşılmaktadır” (Ertürk;1988:12). Yüzyıllar boyunca eğitimin temel amacı kültürel süreçlerin diğer nesillere aktarılması olmuştur. Eğitim esasen, toplum tarafından benimsenmiş kurallar ve normlar dizgesinin içselleştirilmesi için bir araçtır. Eğitim kişinin çeşitli beceriler, yetiler ve farkındalık kazanmasını sağlar. Kendi amaçlarının farkına varmasını, kendini nesnel olarak ifade etmesini sağlar. Kariyeri ve yapabilirliklerini artırmayı ve bir hayat görüşü kazandırmayı sağlar. Akılcı düşünebilmeyi ve mantıklı karar verebilmeyi sağlar. Yaratıcılık ve gelişmeyi sağlar. Fakat bunlar idealdeki eğitimin işlevleridir. Pratikte ise durum oldukça farklıdır. Eğitimin yukarıda saydığımız işlevlerinin hepsi düzenin devamını ve bekasını sağlamak, disipline olmak, ulusal değerleri korumak, halk arasındaki ifadesiyle vatana ve millete hayırlı bir insan olmak üzerine kurguludur. Oysa temelde eğitim öznenin kendi farkındalığını, yaratıcılığını, bilişsel ve duygusal yetilerini geliştirmek üzerine kurgulanmalıdır. İşte Türkiye’deki eğitimin yapısal özellikleri özneleri kültürün taşıyıcısı rolü biçilerek nesneleştirmektedir. Özgür ve yaratıcı düşünce yerine ezberci, total ve otoriter bir eğitim modeli benimsenmektedir. Müzik derslerinde çocuk daha sesinin tonalitesinin farkına varmadan marş söylemek zorunda bırakılır. Resim dersinde önüne meyve ya da vazo konularak henüz perspektif ve derinlik algısı gelişmediği halde çizilmesi beklenir. Tarih dersinde bu defa otoriter ve emredici bir üslupla yazılmış tarih sıralamasıyla savaşları ve kahramanlık öykülerini ezberler. Coğrafyada henüz memleketin bilmediği köşelerinin iklimi, bitki örtüsü ve ekonomisi hakkında fikir sahibi olur. Henüz insanlarla olan iletişim becerilerinin geliştirilmesine dair bir fikri yok iken psikoloji dersinde tüm kuramları aklında tutmaya çalışır. Dünyanın nasıl oluştuğu, canlıların ne şekilde yaşadığına dair fikri yok iken fen dersinde embriyoların özelliklerinin ne olduğunu çözmeye çalışır. Doğadaki matematiği henüz keşfedememişken karmaşık denklemleri çözer. Eğitim, Türkiye’de böyle çelişkiler içinde devam eder. Esas olanın içerik olduğu unutulmuş yüzeysel ve biçimsel bir eğitim modeli esas alınır.

Cumhuriyet kurulurken Mustafa Kemal eğitime büyük bir önem atfetmiştir. Çünkü yeni bir devletin kalıcı olabilmesi için önce yeni vatandaş sisteminin benimsetilebilmesi gerekmektedir. Eğitimde bu noktada en önemli araç olarak görülmüştür. “Eğitimden, bir yandan yeni topluma uygun ve rejimi güçlendirecek insan yetiştirilmesi beklenirken, diğer yandan da ekonominin ihtiyaç duyduğu nitelikli insan gücünü yetiştirme görevi beklenmektedir” (Gök;1999:5). Görüldüğü gibi eğitimin modernleştirici, tek tipleştirici ve dönüştürücü işlevleri bu döneme somut bir biçimde yansımıştır. Eğitimin, kitleleri aydınlatma ve gözünü açma iddiası eğitimi kendinden daha üst bir konuma taşımaktadır. Atatürk’e göre modernliğin temeli bir insanın kafasında atılır ve bu da eğitimin işidir. O halde Cumhuriyet döneminde yeniden yapılandırılan eğitim kurumlarının görevi sadece yapılan köklü değişiklikleri ve reformları halka anlatmak, halkın onları kabullenmelerini sağlamak değil; Türk insanının kafasındaki din merkezli düşünceleri, geleneksel Osmanlı fikrini ve yaşayış tarzını değiştirmek, yerine Batı’nın laik, modern değerler sistemini ve hayat tarzını yerleştirmektir. Ayrıca, eğitim genç kuşaklara Ümmetçi-Osmanlı kimliği yerine laik çerçevede belirlenmiş yeni bir milliyetçi Türk kimliği kazandırılmakla görevlendirilmiştir. Bu da büyük ölçüde yeni Türk Tarih tezi kapsamında 1932 yılında Türk Tarihini Tetkik Cemiyeti tarafından yazılan dört ciltlik yeni tarih ve vatandaşlık bilgisi kitaplarıyla başarılmaya çalışılmıştır.

Cumhuriyet dönemi eğitiminin bir başka amacı da Kemalist ideolojiyi Türkiye’nin en ücra köşesine kadar yaymak, yeni rejimi koruyacak, kollayacak yeni bir nesil yetiştirmektir. Yeni eğitim sistemi, dini ve geleneksel bir hayat görüşünü benimsemiş Türk insanını, kaderci-teslimiyetçi bir hayat görüşünden kurtarıp, ileriye gören, aktif, Batı’nın değerlerini benimsemiş, gerçekçi düşünen vatandaşlar yapacaktı. Eğitim gencin ilgisini gelecek dünyadan (ahiret inancı) bu dünyaya ve hayatın gerçeklerine çevirecekti” (Eskicumalı;2003:23).

Asıl vurgulanması gereken tam bu noktada eğitimin amaçlarıdır. Türkiye’de eğitimin amaçları ve önem sıralaması belirtilirse konu daha anlamlı olacaktır. Eğitim ile

öğretim kavramı ülkemizde sıkça birbirine karıştırıldığı için amaçlar ve önemlerde bu doğrultuda şekillenmektedir. 1739 sayılı Milli Eğitim Temel Kanununda şöyle belirtilmiştir:

1. Atatürk İnkılaplarına ve Anayasanın başlangıcında ifadesini bulan Türk milliyetçiliğine bağlı, Türk milletinin milli, ahlaki, insani, manevi ve kültürel değerlerini benimseyen, koruyan ve geliştiren; ailesini, vatanını, milletini seven ve daima yüceltmeye çalışan; insan haklarına ve Anayasanın başlangıcındaki temel ilkelere dayanan milli, demokratik, laik, sosyal bir hukuk devleti olan Türkiye Cumhuriyetine karşı görev ve sorumluluklarını bilen ve bunları davranış haline getirmiş yurttaşlar olarak yetiştirmek;
2. Beden, zihin, ahlak, ruh ve duygu bakımından dengeli ve sağlıklı şekilde gelişmiş bir kişiliğe ve karaktere, hür ve bilimsel düşünme gücüne, geniş bir dünya görüşüne sahip, insan haklarına saygılı, kişilik ve teşebbüse değer veren, topluma karşı sorumluluk duyan; yaratıcı ve verimli kişiler olarak yetiştirmek;
3. İlgi, istidat ve kabiliyetlerini geliştirirerek gerekli bilgi, beceri, davranışlar ve birlikte iş görme alışkanlığı kazandırmak suretiyle yaşama hazırlamak ve onların, kendilerini mutlu kılacak ve toplumun mutluluğuna katkıda bulunacak bir meslek sahibi olmalarını sağlamak.

Bu üç maddeden anlaşılacağı üzere ilkinde açık seçik ifade edilen, ikinci ve üçüncüsünde ise örtük bir biçimde tanımlanan bir vatandaşlık kalıbı vardır. Sınırları çizilmiş, belirgin ve emredici bir tonla yazılmış bu kurallar Türkiye Milli Eğitim sisteminin ana karakterini belirlemektedir. Bu ülkenin çocukları, ideolojik olarak yapılanmış bu vatandaşlık tanımına göre bir eğitim sürecinden geçirilmektedir. Yani eğitim sürecinde özne değil, nesne konumundadırlar. Zaten eğitim anlayışı ve metotlarına bakıldığında bilginin tek yönlü aktarımı söz konusudur. Öğrenci asla aktif bir biçimde derse katılamaz. Sanat ile ilgili derslerde bile yaratıcılığını kullanamaz. Önüne bir vazo ya da bir meyve sepeti konulur yalnızca onu çizmesi beklenir. Önüne bir

nota kağıdı konulur ve onu çalması beklenir. Önüne bir marş konulur ve onu doğru notalara basarak söylemesi beklenir. Derslerde öğretmenlerin kuru bilgileri yavan bir biçimde öğrencilere sunulur. Öğrencinin derse katılımı ise yalnızca hocaya soru sormakla ölçülür ki sırf soru olsun diye soru sorulmaktadır. Öğrencinin hiçbir şey bilmeyen bir konuma indirgenmiş, öğretmenin ise her şeyi bilen yüce bir varlık konumuna çıkarılmış olması yani bu hiyerarşik ilişki daha sonra da toplumun tüm kurumlarında daha da katılaşmakta neredeyse bir kast sistemine dönüşmektedir. İşte öğrenci tüm bu anlayışlar çerçevesinde hayata hazırlanır ve okul bittiğinde de hayata salıverilir. Böyle yetiştirilen itaatkar öğrenci üniversite hayatında da kürsü başkanlarıyla aynı ilişkiyi kurar. Ezberlemeye, bellemeye ve sorgulamadan içselleştirmeye yönelik bir tavır içerisindedir. Okulu bitirince işe girdiğinde de üstleriyle aynı ilişki içerisinde ve ceketini ilikleyerek bir tapınma durumu içerisinde yaşamı sürdürür. Vatana/millete tapınma, resmi ideolojiye tapınma, anneye tapınma, öğretmenlere/amirlere tapınmadır bir insanın tüm hayatı Türkiye’de. İşte Türkiye’de tüm eğitim sistemi bu tapınma/itaat ilişkisi üzerinden şekillenir.

4.2. Türkiye’de Milli Eğitim Politikaları ve Eğitimin Örtük İdeolojisi Olarak Militarizm

Türkiye’de milli eğitim politikaları Cumhuriyet sonrasında hükümetlerin siyasal programlarına ve ideolojik görüşlerine paralel bir biçimde yapılandırılmıştır. bu sebeple konu sınırlamasına dahil olmamasına rağmen Türkiye’de geçmiş yıllarda yapılmış eğitim politikalarından kısaca bahsetmek gerekmektedir.

Cumhuriyet dönemi eğitim politikaları, yeni bir ulus kurma ve kökten değişimlerin yaşandığı bir dönemde yapılmıştır. Bu dönemde Atatürk’ün temel amacı yeni kurulan devletin temel zihniyet biçimini gelecek nesillerin zihinlerinde kurmasıdır. Dolayısıyla eğitime bu dönemde dönüştürücü ve yeniden yapılandırıcı bir anlam atfedilmiştir. “Cumhuriyet döneminde eğitim alanında yapılan yenilikler kuşkusuz politik, toplumsal ve ekonomik alanda gerçekleştirilen radikal reformlara ve hakim ideolojiye paralel olarak geliştirildi. Eğitim ya da okullar 1923-1946 arasındaki dönemde

Kemalist politika, toplumsal ve kültürel dönüşümün temel taşları oldu. Yeni bir rejimin kurulmasında, yeni bir toplumsal düzenin oluşturulmasında, yeni bir değerler sisteminin yerleştirilmesinde, ulusal bilincin uyandırılmasında ve gerekli ekonomik kalkınmanın gerçekleştirilmesinde Atatürk ve arkadaşları en büyük sorumluluğu eğitime vermiş ve okulları en güçlü değişim mekanizmaları olarak görmüştür” (Eskicumalı;2003:23). Tek parti döneminde eğitim politikaları bu çerçevede geliştirilmiştir.

Demokrat parti iktidarı ile birlikte toplumsal bir değişim süreci başlamıştır. Tek parti döneminde dinin ve geleneksel yaşayışın kamusal alandan sürülüp ev içine hapsedilmesi meselesi yeniden gündeme gelmiş ve tartışmaya açılmıştır. Muhafazakar ve dindar bir söylem geliştiren Demokrat Parti, bu ev hapsine son vermiştir. Ayrıca devlet değil millet odaklı ve liberal bir siyaset geliştirerek iktidara gelmiştir. Bu hükümetin milli eğitim sistemine ilişkin temel politikası millete mal olmuş değerleri yüceltmek ve korumaktır. Bu sebeple DP iktidarı dini eğitimin serbest olması konusunda çeşitli adımlar attı. “DP, kurulduktan sonra hemen her alanda iktidarı etkilemeyi başardı. DP’nin belirlediği eğitim politikası da iktidarın uyguladığı Milli Eğitim politikasının şekillenmesinde etkili oldu. Özellikle ‘Dini Eğitim’ alanındaki politikası iktidardaki CHP’nin Dini Eğitim Politikasında önemli değişiklikler yapmasına ve Atatürk döneminden beri süregelen Dini Eğitim politikasının değiştirilerek DP’nin politikasına yakın bir şekil almasına neden oldu” (Kılıç;2008:47). Kısaca, DP iktidarı siyasal politikalarına paralel bir biçimde eğitim politikalarında da manevi değerlere önem vermiştir.

1980 darbesi sonrasında, dünyada yükselen küreselleşme trendi Türkiye’yi de sarmıştır. Turgut Özal tam bu esnada Anavatan Partisi’ni kurmuştur. Anavatan Partisi, Demokrat Parti’nin politikalarını benimsemiş ve geliştirmiştir. Partinin temel politikaları neo-liberalizm oluşturmaktadır. ANAP, manevi değerlerin korunmasının yanı sıra AB ve küreselleşme sürecine entegre olan politikalar geliştirmiştir. Sivil toplum anlayışını geliştirmiş ve doğu-batı sentezi oluşturmuştur. “Türkiye’de muhafazakarlık da, 1983 sonrası uygulanan neo-liberal politikalar paralelinde yeni bir süreç yaşamıştır. Özal’ın İslamın yeniden yorumlanması isteği ve İslam-Batı sentezi arayışları, muhafazakarlık

yaklaşımını İslamcılıkla yakınlaştırmış, ancak İslamcı seçmen tabanının zamanın içinde ANAP'tan ayrılması ile ANAP muhafazakarlık yaklaşımı geleneksel ulusal değerlerle evrensel değerler arasında bir noktaya taşınmıştır. Bu çerçevede kadın hakları, çevre ve etnik kültürel haklar eksenindeki tartışmalar da kamusal alanda bu dönemde duyulmaya başlanmıştır. Ayrıca bireyin devlete karşı öncelleşmesi, minimal devlet gibi kavramlar bu dönemde önem kazanmıştır” (Ersoy;2002:27). Sivil toplumun geliştirilmesi, Avrupa Birliği süreciyle bütünleşme, bireyin devlet karşısında güçlenmesi ve muhafazakar refleksler ANAP'ın milli eğitim politikalarını da etkilemiştir. Manevi değerleri vurgulayan, fakat aynı zamanda AB ve küreselleşmenin etkilerine açık neo-liberal bir eğitim politikası geliştirmişlerdir.

Ak Parti hükümeti, DP ve ANAP hükümetlerinin politikalarını geliştirmiştir. Avrupa Birliği ile yakın ilişkiler kuran AKP, eğitim politikalarını da AB kuralları çerçevesinde düzenlemiştir. Diğer hükümetlere göre, eğitimde daha kökten değişikliklerin olduğu söylenebilir. İnsan hakları, çocuk hakları, kültürel ve sosyal haklar gibi konular müfredata yerleştirilmiştir. Eğitimde, öğretmen merkezli bir anlayıştan öğrenci merkezli bir anlayışa geçildiği söylenebilir. Artık öğretmen yalnızca tek taraflı bilgi aktaran bir kişi olma konumundan çıkarılmıştır. Öğrenci de, daha aktif bir biçimde katılım sağlayan ve performansa göre değerlendirilmeye açık bir hale getirilmiştir. “Yeni öğretim programlarındaki yaklaşım, ülkemizde eğitim politikalarına yön veren geleneksel paradigmalardan da değişmesi anlamına gelmektedir. Nitekim pozitivist bilim anlayışının gereği olarak belli doğruların öğrencilere öğretilmesi yerine, öğrencilerin bilgiyi kendi deneyimleri ve ön bilgileri ışığında yorumlayarak yeniden yapılandırmasını öngören postmodern çoklu bir bilgi anlayışı savunulmaktadır” (Aktekin;2010:107). Ayrıca okulların fiziki şartlarını geliştirme noktasında çeşitli adımlar atılmıştır. Bunun dışında teknolojik yenilikler de eğitime entegre edilmiştir.

Türkiye’de eğitimin tarihine kısaca göz atılacak olursa emir-itaat zincirinin, katı hiyerarşinin ne kadar belirgin olduğu görülebilir. Eğitim; ülkemizde kitleleri disipline etmek, siyasal sosyalizasyon, sosyal meşruiyet, sosyal değişim ve ulusun inşası/devamı işlevlerini yerine getirir. “Kurumsal bazda okullar, toplumdaki egemen sınıfların ideolojisini en etkili biçimde çocuklara/gençlere aktarma ve benimsetme işlevini yerine getirmede önemli bir işlev üstlenmişlerdir. Özellikle de rejim değişikliği ve karşı ideolojiler güçlü olduğu dönemlerde eğitim kurumlarının eğitim kurumlarının, ideoloji üretme ve aktarma işlevlerinin daha da önem kazandığı (Alkan;1979:86) belirtilmektedir. Ders kitaplarında belirlenen vatandaş tanımı kapsayıcı ve dışlayıcı bir nitelik taşır. Vatandaş olmak ve ulus devlet kimliği kesin/kırmızı çizgilerle belirlenmiştir. Marşlarda, şiirlerde, destanlar ve yeminlerde tüm bu sınırlar vurgulanmaktadır. En belirgin olması bakımından her ilköğretim öğrencisinin beş yıl boyunca her gün okuduğu yeminin sözlerini buraya aktarıyorum. “Türküm/Doğruyum/Çalışkanım/İlkem/Küçüklerimi korumak/Büyüklerimi saymak/Yurdumu, Milletimi/Özümden çok sevmektir/Ülküm/Yükselmek, ileriye gitmektir/Ey büyük Atatürk/Açtığın yolda/Gösterdiğin hedefe/Durmadan yürüyeceğime/And içerim/Varlığım Türk varlığına armağan olsun/Ne mutlu Türküm diyene!” Tüm bu yeminler beş sene boyunca çocukların aklına kazınır. Büyüdüklerinde de ne doğru, ne çalışkan, ne saygılı olurlar. Fakat bu marşlar ve yeminler insanların bilinç üstüne etki ettiğinden daha çok bilinçaltını etkilemektedir. Ders kitaplarına bakıldığında “Her Türk asker doğar”, “Milletin bölünmez bütünlüğü”, “Bayrak rengini savaşta askerlerin dökülen kanlarından almıştır”, “Vatan için can feda”, “Tanrı, Türk’ü korusun” gibi ifadelerle karşılaşılmaktadır. Bu ifadeler insanı önemsizleştirmekte/niteliksizleştirme/nesneleştirilmektedir. Okullardaki tüm yemin ve marş söyleme ritüelleri dirsek hizasına sokularak, asker gibi dimdik durarak, rap rap yürüyerek ve bağırarak gerçekleştirilir. Formalar, askeri üniformaları andırmaktadır. Herkes aynı biçimde giyinilmesi koşullanmaktadır. Söylediğine en çok inanan en çok sesi çıkandır. Bu sebeple öğretmenler İstiklal marşı ve Andımız’ı en yüksek perdeden okutmaya çalışmaktadırlar. Görüldüğü üzere okullardaki uygulamalar askerliğe

hazırlıktır. Eğitimle askeri sistemin yakınlaşması Cumhuriyet dönemine rastlamaktadır. “Cumhuriyetin ilk yıllarında savaşın iki cephesi olarak belirlenen ordu ve okullar daha sonra çok çeşitli şekillerde birbirlerini tanımlar hale geldiler. Mustafa Kemal’in en çok üzerinde durulan iki unvanının Başöğretmen ve Başkomutan olması raslantısal değil. Sık sık kullanılan ‘öğretmen ordusu’ ve ‘bir eğitim ocağı olarak askerlik’ deyimleri de... İsminde ‘millî’ sıfatı taşıyan iki bakanlığın Savunma ve Eğitim Bakanlıkları olmaları da askerlik ve eğitim arasındaki bu sıkı ilişkinin bugüne taşınan bir ifadesi”dir (Altınay;2004:181). Milli eğitim ve Milli savunma bakanlıklarının yakından benzeşiminin en temel düzeydeki örneği ilköğretim ders müfredatında Milli Güvenlik dersinin olmasıdır. Milli güvenlik dersini bir rütbelinin vermesi ve ders müfredatının içeriği de eğitimdeki militaristleşmesidir. Milli Eğitim Bakanlığı Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı, Genelkurmay tarafından hazırlanan ve tüm liselerin 10. sınıflarında bizzat subaylar tarafından verilen Milli Güvenlik Bilgisi dersinin amaçlarını şöyle sıralıyor: Türk Gençliği’nin Atatürkçü görüş ve düşünce doğrultusunda yetişmesine katkıda bulunmak; milli stratejimizi, milli hedeflerimizi ve milli menfaatlerimizi bilmek ve bunlara karşı olan unsurlarla mücadele etmesini kavramak; Türk Silahlı Kuvvetleri’nin ülkemize sağladığı yararlar konusunda temel bilgiler vermek; Türk gencinde, temelde var olan milli güvenlik inanç ve bilincini yurdun topyekün savunmasına uygun bir şekilde güçlendirmek, Türk Silahlı Kuvvetleri’nin bir bütün halinde yurdun hizmetinde bulunduğu gerçeğini anlatmak; Türkiye Cumhuriyeti’ne yönelik her türlü yıkıcı ve bölücü akımları öğretmek; Türkiye’nin jeopolitik ve jeostratejik konumunu kavratmak... Milli Güvenlik bilgisi dersinin “Türk Silahlı Kuvvetlerinin Ülkemizdeki Görev ve İşlevi” konulu bölümünde, söz konusu görev ve işlevler şöyle sıralanmaktadır: 1. Koruma ve kollama görevi, 2. Huzur ve güvenliği sağlama görevi, 3. Meslek kazandırma işlevi, 4. Doğal afetlerde halka yardım, 5. Okuma yazma kursları, 6. Sağlık hizmetleri, 7. Ülkeyi tanıma ve tanıtmaya, 8. Savunma sanayi. Ordu-devlet-millet mitinin oluşması yukarıda da belirtildiği üzere Cumhuriyetin ilk yıllarına tekabül etmektedir. Organizmacı ve işlevselci devlet anlayışının pratiğe dökülmüş hali bu mitin zihinsel yapısının özünü oluşturmaktadır. Bakanlıkların milli

başlıklar altında toplanmasını da bu çerçevede açıklayabiliriz. “Ordu millet ifadesi 1930’lar sonrası Türk milliyetçiliğinin kurucu mitlerinden biridir. Bu mitin önemli bir sonucu olarak askerlik kültürelleştirilmiş, savunmanın, ordunun ve genel anlamda devlet örgütlenmesinin değil, kültürün bir uzantısı olarak kurgulanmaya başlamıştır. Özcü bir askeri kimlik kurgusuna ve anakronik bir tarih anlayışına dayanan bu mite göre savaçılık Türk ırkının değişmez bir özelliği, Türk kültürünün gururla taşınan bir vasfıdır: ‘Her Türk asker doğar!’.

1930’larda Türk Tarih Tezi ile birlikte resmi ideoloji haline gelen ordu –millet mitini, 2000’lerde ders kitaplarının temel taşlarından birini oluşturmakta, öğrenciden, Londra’daki Türkler sergisi örneğinde olduğu gibi, Türk dendiği anda ordu-millet bağlantısı kurması ve bu bilinci devam ettirmesi beklenmektedir. Millet kurgusunun ordu-millet anlayışı üzerine oturtulmasının ve askerliğin bu şekilde kültürelleştirilmesinin çeşitli sonuçları olmuştur. Birinci sonucu, zorunlu askerliğin özcü bir kimlik anlayışıyla tarih dışı bir gerçeklik olarak kurgulanması, yakın döneme özgü bir ulus-devlet pratiği olduğunun üstünün örtülmesidir. İkinci olarak bu kurgu, askeri alandan bağımsız bir sivil alan tahayyül edebilmeyi zorlaştırmaktadır. Ordu-millet isek, herkes askerse ve askerlik içimizdeyse, ‘sivil’ kavramı ancak bir imkansızlığı ifade edebilir. Üçüncüsü, ordu-millet miti askerliği tartışılmaz bir gerçeklik olarak kurmaktadır. Askerliği tartışmak devlet-vatandaş ilişkisini değil, Türk kültürünün kendisini, milletin özünü tartışmayı gerektirmektedir” (Altınay;2009:146-147). Sonuç olarak son yıllarda eğitim politikaları iyileştirilmiş, geçmiş yıllardaki katı ve tek yönlü eğitim anlayışı yerini çift yönlü ve eleştirel bir eğitim anlayışına bırakmıştır.

5. İLKÖĞRETİM DERS KİTAPLARININ İÇERİK ANALİZİ YÖNTEMİ İLE İNCELENMESİ

5.1. İnceleme Bulguları

Son bölümde içerik analizi yöntemi ile bu tezin ana problemi olan Türkiye’de ilköğretim ders kitaplarında örtük bir ideoloji olarak yerleşmiş militarist öğeler deşifre edilecek, veriler tablolaştırılacak ve bu tablolar belirli yöntemler ışığında sosyolojik olarak yorumlanacaktır.

ANAHTAR KELİMELER	FREKANS SIKLIKLARI	
	SAYFA SAYISI	KELİME SAYISI
VATAN	3	4
MİLLET	1	1
ORDU		
SAVAŞ	1	1
SİLAH		
EGEMENLİK	1	1
KAN	1	1
DÜŞMAN		
KAHRAMAN		
ULUS	1	2
ULUSAL	2	2
MİLLİ	2	3
BAYRAK	6	12
ASKER		

TABLO 1 HAYAT BİLGİSİ 1. SINIF DERS KİTABI

Tablo 1, hayat bilgisi 1. sınıf ders kitabının frekans tablosunu belirtmektedir. Ders kitabının yazarı Sedat Can'dır. Tablo 1 incelendiğinde en sık tekrarlanan sözcükler sırasıyla bayrak, vatan ve millidir. Özellikle bayrak sözcüğü sıkça tekrarlanmıştır. Yedi yaşında bir çocuğun soyut zekası gelişkin olmadığından özellikle somut sözcükler kitaba yerleştirilmiştir. Bayrak sözcüğü somut bir anlamı ifade etmektedir. Bunun dışında bayrağın anlamını pekiştiren vatan sözcüğü de ulus devlet göstergelerini bütünleştirmiştir. Milli sözcüğü ise daha geleneksel anlamıyla modernizm öncesi bir kavram olarak kitaplarda yerini almıştır.

“Ders kitaplarında kadınlar, nasıl paranın sahibi olamıyorlarsa, bilgiye ulaşan ve onu aktaran kişi de olamıyorlar. Özellikle 1945 sonrası ders kitaplarında yoğunlaşan bu görünüm, çocuklara, kadınların bilgiye uzak olduğu kanısı veriyor. 1945 sonrası ders kitaplarında; çocukların sorularını yanıtlayanlar, bilgi verenler, yol gösterenler, çocukları uyanlar, radyo dinleyenler, televizyon izleyenler, gazete-kitap okuyanlar hep babalar. Annenin üniforması nasıl ki mutfak önlüğü ise, babanın da silahı(gücü) gazetesidir” (Helvacıoğlu;1994:52). Buradan da anlaşılacağı gibi Cumhuriyet'in ilk yıllarından beri toplumsal cinsiyet rolleri eğitim sürecine ilmek ilmek işlenmektedir. Halen, müfredatta bulunan ders kitaplarında –özellikle hayat bilgisi ders kitaplarında- bu durum rahatlıkla görülebilmektedir.

ANAHTAR KELİMELER	FREKANS SIKLIKLARI	
	SAYFA SAYISI	KELİME SAYISI
VATAN	5	7
MİLLET	3	4
ORDU	1	1
SAVAŞ	3	5
SİLAH		
EGEMENLİK	4	9
KAN		
DÜŞMAN	1	1
KAHRAMAN	2	3
ULUS	7	11
ULUSAL	3	3
MİLLİ	2	2
BAYRAK	10	13
ASKER		

TABLO 2 TÜRKÇE 1. SINIF DERS KİTABI

Tablo 2, Türkçe 1. sınıf ders kitabının frekans tablosunu belirtmektedir. Ders kitabının yazarı Muhsin Çetin, Mümin Okumuş ve Yavuz Turan'dır. Tablo 2 incelendiğinde en sık tekrarlanan sözcükler sırasıyla bayrak, ulus ve vatandır. Özellikle bayrak sözcüğü sıkça tekrarlanmıştır. Bayrak sözcüğü bu kitapta da sıkça tekrarlanmaktadır. Modernizm sonrası geleneksel devlet anlayışından kopuşu ifade etmek için kullanılan vatan ve ulus kavramları yine kitabın bağlamı içerisinde bayrak kelimesini pekiştirmek için kullanılmıştır. Böylece ulus-devlet imgesi kitabın genelinde güçlü bir vurgu olarak kullanılmıştır. Milli kültür ve ulus-devlet ideolojileri arasında bir sarkaç gibi gidip gelen ideoloji ders kitaplarının içine ustaca yerleştirilmiştir. "Milli kültür, kolektivite bağlarını barındıran ve bu bağlar aracılığıyla aidiyet gücü geliştiren ögedir. Milli kültür, Türkiye'de yaşayan kültürlerin kendi içinde bir ve merkezi bir yapıya kavuşturulmasını sağlayacak amaç haline getirilmektedir. Milliyetçilik kurgusunun temel taşlarından biri mevcut değerlerin ortak değerler olduğu anlayışının yerleşmesi ve bu değerlerin hakim kimlik ve paradigmayı temsil eden araçlara dönüştürülmesidir. Milli kültür Türk'ü temsil eden, onu tanımlayan bir referans ve standardı belirtmekte, bu referans merkeze çekilerek bunun dışında kalan gerek içte gerek dıştaki farklı kültürlere mesafeli yaklaşılmaktadır" (Şen;2002:145). Milli kültür ve ulusun sınırları bu tür dışlayıcı ve yok edici bir tavırla inşa edilmektedir.

ANAHTAR KELİMELER	FREKANS SIKLIKLARI	
	SAYFA SAYISI	KELİME SAYISI
VATAN	5	6
MİLLET	4	8
ORDU		
SAVAŞ	1	1
SİLAH		
EGEMENLİK	4	6
KAN		
DÜŞMAN	1	1
KAHRAMAN		
ULUS	5	6
ULUSAL	4	6
MİLLİ	3	3
BAYRAK	12	13
ASKER		

TABLO 3 HAYAT BİLGİSİ 2. SINIF DERS KİTABI

Tablo 3, hayat bilgisi 2. sınıf ders kitabının frekans tablosunu belirtmektedir. Ders kitabının yazarları Ayşe Özdemir ve Pervin Yalçın'dır. Tablo 3'e bakıldığında en sık tekrarlanan sözcükler sırasıyla bayrak, millet ve vatan/ulus/ulusaldır. Özellikle bayrak sözcüğü sıkça tekrarlanmıştır. Egemenlik kavramı da frekans tablosunda yerini almıştır. Egemenlik sözcüğünün imlediği göstergelere baktığımızda ulusun kendi kararlarını verebilmesi, iç işlerinde ve dış işlerinde kararların çıktığı tek yer olarak kullanılmıştır.

ANAHTAR KELİMELER	FREKANS SIKLIKLARI	
	SAYFA SAYISI	KELİME SAYISI
VATAN	7	7
MİLLET	5	8
ORDU	2	2
SAVAŞ		
SİLAH		
EGEMENLİK	3	3
KAN		
DÜŞMAN		
KAHRAMAN	2	4
ULUS	1	3
ULUSAL	7	9
MİLLİ	3	5
BAYRAK	8	8
ASKER		

TABLO 4 TÜRKÇE 2. SINIF DERS KİTABI

Tablo 4, Türkçe 2. sınıf ders kitabının frekans tablosunu belirtmektedir. Ders kitabının yazarları Kazım Palabıyık ve Şükran Akıncı'dır. Tablo 4 incelendiğinde en sık tekrarlanan sözcükler sırasıyla ulusal, bayrak/millet ve vatandır. Özellikle ulusal sözcüğü sıkça tekrarlanmıştır. Ulusal, ulusa ait modern bir imlemedir. Peşi sıra yoğunlukta olan sözcüklerde modern kavramların yüceltildiğini gösterir. Genellikle, dilin özellikleri vurgulanır ve Türkçe'nin diğer dillerden üstünlüğünün altı çizilmektedir.

Burada da tek devlet, tek bayrak ve tek dil birliği anlatılmaktadır. Kelimelerin sıklık miktarına baktığımızda özellikle sert bir ideolojinin varlığı hissedilmektedir. "Sistemik bir şekilde işlenmiş temel teorik eserlere dayanan, seçkinlerin kültürleriyle sınırlandırılmış, muhtevası kuvvetli" olan bilgi bütününe sert ideoloji denmektedir (Mardin;2004:26). İşte tüm ilköğretim ders kitaplarında var olan sistemik ideoloji Şerif Mardin'in 'sert ideoloji' kavramsallaştırmasına denk düşmektedir.

ANAHTAR KELİMELER	FREKANS SIKLIKLARI	
	SAYFA SAYISI	KELİME SAYISI
VATAN	3	6
MİLLET	1	3
ORDU	1	1
SAVAŞ	1	1
SİLAH		
EGEMENLİK	4	5
KAN		
DÜŞMAN		
KAHRAMAN	1	3
ULUS	2	2
ULUSAL	3	7
MİLLİ	2	6
BAYRAK	9	9
ASKER		

TABLO 5 HAYAT BİLGİSİ 3. SINIF DERS KİTABI

Tablo 5, hayat bilgisi 3. sınıf ders kitabının frekans tablosunu belirtmektedir. Ders kitabının yazarları Mesut Toker ve Yeliz Doğan Çetin'dir. Tablo 5 de ise en sık tekrarlanan sözcükler sırasıyla bayrak, ulusal ve milli/vatandır. Özellikle bayrak sözcüğü sıkça tekrarlanmıştır. Burada da vatanın bölünmez bütünlüğü, resmi bayramlar ve çeşitli ritüeller sıkça vurgulanmıştır. Kemalizmin amentüsü olarak kabul edilen bayrak, ulus ve vatan kavramları ders kitaplarının bütününe hakim olmaktadır. Kemalizm; "bütünlükçü bir doktrin olmaktan ziyade, ulus-devletin kuruluşu sürecinde resmi bir ideoloji işlevi görmesiyle, diğer bir deyişle, söylemsel ve politik bir meşruiyet çevresi oluşturmasıyla, ideolojik hegemonya mücadelesinde hem sağ hem de sol yorumlara ve eklemlemelere açık olabilmiştir" (Parlak;2005:88). Bu anlamda Kemalizm, tüm ideolojik çerçevelerde garantili bir referans olarak kullanılmıştır ve bütünlüklü bir ideolojik perspektif olarak teorikleştirilmiştir. Kemalizm, "içi giderek boşalan amorf yapısı ve sistematik bir doktrin niteliği taşınamaması nedeniyle, her siyasi harekete 'Kemalizme selam yola devam' gibi bir manevra alanı tanımıştır (Yıldız;2002:233). Hakim paradigmadan referans alınmadan öne sürülen tüm tezler yukarıda da belirtildiği gibi yok olmaya mahkumdur.

ANAHTAR KELİMELER	FREKANS SIKLIKLARI	
	SAYFA SAYISI	KELİME SAYISI
VATAN	4	10
MİLLET	11	13
ORDU	1	1
SAVAŞ	9	20
SİLAH		
EGEMENLİK	1	3
KAN		
DÜŞMAN	9	9
KAHRAMAN	14	16
ULUS	3	3
ULUSAL	3	4
MİLLİ	5	5
BAYRAK	4	7
ASKER	7	8

TABLO 6 TÜRKÇE 3. SINIF DERS KİTABI

Tablo 6, Türkçe 3. Sınıf ders kitabının frekans tablosunu belirtmektedir. Ders kitabının yazarları Osman Alacalı ve Güler Anaç'tır. Tablo 6 incelendiğinde en sık tekrarlanan sözcükler sırasıyla savaş, kahraman ve millet/vatandır. Özellikle savaş sözcüğü sıkça tekrarlanmıştır. Savaş sözcüğü özellikle Çanakkale Savaşı ve Kurtuluş Savaşı'nı imlemek için kullanılmıştır. Daha önceki yıllarda ataların kanları ile sulanan vatan toprağı, kan kırmızısı toprak, ölmek ve öldürmek gibi ifadeler artık kullanılmamaktadır. Fakat savaş kelimesi hala ulus-devlet mantığına paralel olarak oluşturulan ders kitaplarında yer almaktadır. Savaş hala yaşamın doğal bir parçası olarak görülmekte ve kutsanmaktadır.

ANAHTAR KELİMELER	FREKANS SIKLIKLARI	
	SAYFA SAYISI	KELİME SAYISI
VATAN	12	14
MİLLET	10	10
ORDU	5	7
SAVAŞ	2	3
SİLAH		
EGEMENLİK	5	7
KAN	3	4
DÜŞMAN	6	9
KAHRAMAN		
ULUS	3	3
ULUSAL	7	10
MİLLİ	3	9
BAYRAK	12	15
ASKER	3	5

TABLO 7 SOSYAL BİLGİLER 4. SINIF DERS KİTABI

Tablo 7, Sosyal Bilgiler 4. sınıf ders kitabının frekans tablosunu belirtmektedir. Ders kitabının yazarları Sami Tüysüz, Arzu Aydın, A. Utku Özensoy, Celal Aynacı'dır. Tablo 7 incelendiğinde en sık tekrarlanan sözcükler sırasıyla bayrak, vatan ve millet/ulusaldır. Özellikle bayrak sözcüğü sıkça tekrarlanmıştır. Burada da görüldüğü üzere Cumhuriyet'in temel yapısal özellikleri bu sözcüklerin sıklıklarına paralel olarak vurgulanmıştır.

ANAHTAR KELİMELER	FREKANS SIKLIKLARI	
	SAYFA SAYISI	KELİME SAYISI
VATAN	15	17
MİLLET	12	20
ORDU	3	4
SAVAŞ	5	5
SİLAH	1	1
EGEMENLİK	8	9
KAN		
DÜŞMAN	7	7
KAHRAMAN	3	9
ULUS	10	16
ULUSAL	13	15
MİLLİ	4	9
BAYRAK	12	18
ASKER	3	5

TABLO 8 TÜRKÇE 4. SINIF DERS KİTABI

Tablo 8, Türkçe 4. sınıf ders kitabının frekans tablosunu belirtmektedir. Ders kitabının yazarları Sebahat Bozbey , Münevver Oğan ,Müzeyyen Özkara, Ahmet Aktaş, Ercüment Demir,yrd. doç dr.Kemal Köksal'dır. Tablo 8 de ise en sık tekrarlanan sözcükler sırasıyla millet, bayrak, vatan, ulus ve ulusaldır. Özellikle bayrak sözcüğü sıkça tekrarlanmıştır. Türkçe ders kitabında daha çok resmi bayramlar ve törenlerden örnek verilmiştir. Bayrağın, ulusu bir arada toplayıcı özelliğinin altı çizilmiş, diğer sözcüklerde bu düşünceyi desteklemişlerdir.

ANAHTAR KELİMELER	FREKANS SIKLIKLARI	
	SAYFA SAYISI	KELİME SAYISI
VATAN	20	20
MİLLET	25	28
ORDU	6	8
SAVAŞ	5	7
SİLAH	1	1
EGEMENLİK	3	10
KAN		
DÜŞMAN	5	12
KAHRAMAN		
ULUS	1	4
ULUSAL	10	16
MİLLİ	19	23
BAYRAK	21	28
ASKER	5	7

TABLO 9 SOSYAL BİLGİLER 5. SINIF DERS KİTABI

Tablo 9, sosyal bilgiler 5. Sınıf ders kitabının frekans tablosunu belirtmektedir. Ders kitabının yazarları Dr. Murat Gürkan Gülcan, Özen Bayram, Zafer Kılıç, Fatih M. Karakaya, Aliye Midilli'dir. Tablo 9 incelendiğinde en sık tekrarlanan sözcükler sırasıyla millet/bayrak, milli, vatan ve ulusaldır. Özellikle millet/bayrak sözcüğü sıkça tekrarlanmıştır. Sözcüklerdeki yoğunluk gittikçe artmaktadır. Ayrıca düşman ve ordu sözcükleri yavaş yavaş yerlerini almaya başlamıştır. Geleneksel anlamda millet kelimesinin sıklığı çoğalmaktadır. Millet kelimesine olan bu vurgu hükümetin devlete karşı millet söylemleriyle paralellikler arz etmektedir.

ANAHTAR KELİMELER	FREKANS SIKLIKLARI	
	SAYFA SAYISI	KELİME SAYISI
VATAN	8	10
MİLLET	4	4
ORDU		
SAVAŞ	2	6
SİLAH	1	1
EGEMENLİK	7	9
KAN		
DÜŞMAN	14	14
KAHRAMAN	8	12
ULUS	4	6
ULUSAL	17	19
MİLLİ	20	25
BAYRAK	21	21
ASKER	1	3

TABLO 10 TÜRKÇE 5. SINIF DERS KİTABI

Tablo 10, 5. sınıf Türkçe ders kitabının frekans tablosunu belirtmektedir. Ders kitabının yazarları Mehmet Hengirmen, Nergiz Öziş ve Neslihan Öngay'dır. Tablo 10'a bakıldığında ise en sık tekrarlanan sözcükler sırasıyla milli, bayrak, ulusal ve düşmandır. Özellikle milli sözcüğü sıkça tekrarlanmıştır. Düşman ve kahraman sözcükleri de gözle görülür bir biçimde artmıştır. Ulus-devlet anlayışının ürettiği paranoya, düşman kavramı ile hezeyan boyutlarına ulaşmaktadır.

ANAHTAR KELİMELER	FREKANS SIKLIKLARI	
	SAYFA SAYISI	KELİME SAYISI
VATAN	19	28
MİLLET	10	16
ORDU	8	13
SAVAŞ	6	8
SİLAH	5	7
EGEMENLİK	16	23
KAN	1	1
DÜŞMAN	11	14
KAHRAMAN	3	5
ULUS	6	9
ULUSAL	14	14
MİLLİ	18	21
BAYRAK	21	29
ASKER	4	7

TABLO 11 SOSYAL BİLGİLER 6. DERS KİTABI

Tablo 11, sosyal bilgiler 6. Sınıf ders kitabının frekans tablosunu belirtmektedir. Ders kitabının yazarları Adnan Altun, Yasin Doğan, Efan Uzun'dır. Tablo 11 de ise en sık tekrarlanan sözcükler sırasıyla bayrak, vatan, egemenlik ve millettir. Tablo incelendiğinde soyut kavramların sıklık artışı görülebilir. Özellikle bayrak sözcüğü sıkça tekrarlanmıştır. 11 yaşına gelen çocuğun artık soyut zekası ve soyut kavrayışı gelişmeye başlamıştır. Artık vatan sadece yaşadığımız toprak parçası, İstiklal Marşında çekilen bayrağa artık daha farklı anlam kodları yüklendiğini yavaş yavaş fark etmektedir. Böylece sosyal bilgiler ders kitabı ulusal tarih yazımını meşrulaştırır ve bu milli tarih anlayışını nesilden nesile aktarır. Türk tarih tezinde ortaya konan düşünceler hala tümüyle olmasa bile sosyal bilgiler ve tarih kitaplarının aralarına serpiştirilmiştir. "Atatürk'ün Türk tarih tezinde belirttiği hususları şöyle sıralayabiliriz:

1. Türkler brekisefal ve beyaz ırktandır. Beyaz ırkın ana yurdu Orta Asya'dır.
2. Medeniyetin beşiği Türklerin ana yurdu olan Orta Asya'dır.
3. Anayurtları olan Orta Asya'dan değişik sebeplerle göç eden Türkler böylece dünyaya medeniyeti yaymışlardır.
4. Anadolu'nun ilk yerli hakları da Türklerdir, dolayısıyla buranın ilk sahipleri de Türklerdir.
5. Türklerin İslam medeniyetine katkıları araştırılmalıdır.
6. Osmanlı Devleti'nin kuruluşuyla ilgili iddialar araştırılmalı, gerçek ortaya çıkarılmalıdır" (Tosun;2002:33).

ANAHTAR KELİMELER	FREKANS SIKLIKLARI	
	SAYFA SAYISI	KELİME SAYISI
VATAN	14	18
MİLLET	13	13
ORDU	10	12
SAVAŞ	5	5
SİLAH	3	3
EGEMENLİK	14	15
KAN		
DÜŞMAN	8	14
KAHRAMAN	9	10
ULUS	5	9
ULUSAL	11	11
MİLLİ	15	19
BAYRAK	15	23
ASKER	2	4

TABLO 12 TÜRKÇE 6. SINIF DERS KİTABI

Tablo 12, Türkçe 6. sınıf ders kitabının frekans tablosunu belirtmektedir. Ders kitabının yazarı Yrd. Doç. Dr. Banu Yangın'dır. Tablo 12 incelendiğinde en sık tekrarlanan sözcükler sırasıyla bayrak, milli, vatan, egemenlik ve düşmandır. Özellikle bayrak sözcüğü sıkça tekrarlanmıştır. Özellikle beşinci ve altıncı sınıf kitaplarında artık hem kavramlar daha soyutlaşmış hem de kavramlar arasında çeşitli ilişkisellikler kurulmaya başlanmıştır.

ANAHTAR KELİMELER	FREKANS SIKLIKLARI	
	SAYFA SAYISI	KELİME SAYISI
VATAN	10	15
MİLLET	12	19
ORDU	1	1
SAVAŞ	3	8
SİLAH	2	5
EGEMENLİK	16	20
KAN	4	4
DÜŞMAN	18	25
KAHRAMAN	13	15
ULUS	10	15
ULUSAL	16	16
MİLLİ	18	24
BAYRAK	23	29
ASKER	3	4

TABLO 13 SOSYAL BİLGİLER 7. SINIF DERS KİTABI

Tablo 13, sosyal bilgiler 7. sınıf ders kitabının frekans tablosunu belirtmektedir. Ders kitabının yazarı Mehmet Metin Arslan'dır. Tablo 13'e bakıldığında en sık tekrarlanan sözcükler sırasıyla bayrak, düşman, egemenlik, millet ve ulusaldır. Özellikle bayrak sözcüğü sıkça tekrarlanmıştır. Özellikle altıncı sınıftan itibaren soyut kavramlar arasında zıtlıklar, pekiştireçler ve ilişkisellikler kurulmaya başlanmıştır. Düşman-kahraman, Türk ordusu-düşman, vatan/millet/ulus, ulusal/milli, asker/ordu/savaş/silah gibi benzerlikler ve ikilikler özellikle vurgulanmıştır.

Atatürk tarih yazımıyla ilgili çeşitli açıklamalarda bulunmuştur. Tarih yazımının objektif olması gerektiğine vurgu yapmış fakat Cumhuriyet dönemi tarih yazıcılığında manipülatif bir biçimde yararlanmıştır. "Tarih gerçekleri tarif eden bir sanat değil, belirten bir bilim olmalıdır. Tarih yazmak tarih yapmak kadar mühimdir. Yazan yapana sadık kalmazsa değişmeyen hakikat insanlığı şaşkırtacak bir mahiyet kazanır" (Kocatürk;1987:169). Burada Atatürk, tarih yazımının bilimsel olması gerektiğini vurgulamıştır. Teorik olarak bu yaklaşım doğru olsa da pratikte yeni kurulan devletin ideolojisi benimsetilmek üzere ideolojik bir tarih yazımından yararlandığı söylenebilir.

ANAHTAR KELİMELER	FREKANS SIKLIKLARI	
	SAYFA SAYISI	KELİME SAYISI
VATAN	5	13
MİLLET	8	16
ORDU	8	9
SAVAŞ	4	13
SİLAH	7	7
EGEMENLİK	13	17
KAN	3	9
DÜŞMAN	1	1
KAHRAMAN	9	10
ULUS	2	7
ULUSAL	8	14
MİLLİ	9	15
BAYRAK	15	15
ASKER	4	7

TABLO 14 TÜRKÇE 7. SINIF DERS KİTABI

Tablo 14, Türkçe 7. Sınıf ders kitabının frekans tablosunu belirtmektedir. Ders kitabının yazarları Yrd. Doç. Dr. Banu Yangın, Dr. Ayşegül Çelepoğlu, Dr. Fatma Türkyılmaz'dır. Tablo 14'e bakıldığında en sık tekrarlanan sözcükler sırasıyla egemenlik, millet ve milli/bayrak. Özellikle egemenlik sözcüğü sıkça tekrarlanmıştır. Türkçe 7. Sınıf ders kitabında dikkat çeken ilk nokta artık İstiklal Marşı, Gençliğe Hitabe, Nutuk, 10. Yıl Marşı gibi marşların edebiyat eseri olarak okutulduğu bir dönemdir. Hatta cümle ve kelime yapılarının bu metinler üzerinden incelendiği, tüm örneklerin bu metinler aracılığı ile aktarıldığı, bu metinlerin kafiyeleri ve uyaklarının açıklandığı belirtilmelidir. Böylece hem metnin ilgi merkezi kaydırılmakta, hem de örtük bir biçimde ulus-devlet paradigması benimsetilmektedir.

ANAHTAR KELİMELER	FREKANS SIKLIKLARI	
	SAYFA SAYISI	KELİME SAYISI
VATAN	20	22
MİLLET	15	15
ORDU	3	3
SAVAŞ	14	16
SİLAH	8	13
EGEMENLİK	22	29
KAN	5	5
DÜŞMAN	1	3
KAHRAMAN	5	8
ULUS	26	26
ULUSAL	30	32
MİLLİ	14	18
BAYRAK	25	27
ASKER	10	14

TABLO 15 TÜRKİYE CUMHURİYETİ İNKILAP TARİHİ 8. SINIF DERS KİTABI

Tablo 15, Türkiye Cumhuriyeti İnkılap Tarihi 8. sınıf ders kitabının frekans tablosunu belirtmektedir. Ders kitabının yazarları Samettin Başol, Tuğrul Yıldırım, Miyase Koyuncu, Abdullah Yıldız, Ömer Faruk Evirgen'dir. Tablo 15'e bakıldığında en sık tekrarlanan sözcükler sırasıyla ulusal, egemenlik, bayrak ve ulustur. Özellikle ulusal sözcüğü sıkça tekrarlanmıştır. Zaten İnkılap Tarihi kitabı esasen bu çalışmada anlatılmak istenen tüm militarist ideolojinin içinde yer aldığı, baştan sona militarist bir kitaptır. Ayrıca bu kitapta; sivil savunma, dış tehditler, düşmanlar, savaş sanatı, askerlik, ordu gibi birçok militarist konu bulunmaktadır. "Cumhuriyetin tarih eğitimi politikasında, Osmanlıcılık ve Ümmetçilik'ten Türk ulusçuluğu'na geçişin ardından farklı bir tarihsel bakış açısı geliştirilmiştir. Osmanlı'da –tarih yazıcılarının çoğunlukla saraydan çıktığından olsa gerek- devletin olumsuz eleştirildiği pek görülmezdi. Cumhuriyet'le birlikte Osmanlı Devleti döneminin, o güne değin bilindiği gibi olmadığını içeren ifadeler yeni tarih anlayışına girmiştir. Yeni tarih anlayışı içerisinde Osmanlı'nın hataları da yerini almıştır" (Turan;2001:21).

ANAHTAR KELİMELER	FREKANS SIKLIKLARI	
	SAYFA SAYISI	KELİME SAYISI
VATAN	5	8
MİLLET	14	18
ORDU	1	3
SAVAŞ	12	16
SİLAH	9	11
EGEMENLİK	8	12
KAN	3	7
DÜŞMAN	5	8
KAHRAMAN	4	10
ULUS	23	23
ULUSAL	25	28
MİLLİ	30	33
BAYRAK	29	36
ASKER	7	13

TABLO 16 TÜRKÇE 8. SINIF DERS KİTABI

Tablo 16, Türkçe 8. ders kitabının frekans tablosunu belirtmektedir. Ders kitabının yazarları Yaşar Ceyhan ve Saliha Ceyhan'dır. Tablo 16'da ise en sık tekrarlanan sözcükler sırasıyla bayrak, milli, ulusal ve ulustur. Özellikle bayrak sözcüğü sıkça tekrarlanmıştır. Burada da yine soyut kavramların yoğunluğu çarpıcı bir biçimde görülmektedir. Kavramların birbirini bütünleştirerek aslında sivil militarizasyonu nasıl sağladığı özellikle sekizinci sınıf ders kitapları bakarak anlaşılabilir. Hali hazırda, okullarda bulunan çeşitli uygulamalarda esasen militarizasyon göstergeleridir. Yangın, deprem ve doğal afet tatbikatı, sivil savunma, savaş anında yapılacaklar, ölümü ve şehitliği kutsama, savaş ve kahramanlık öyküleri, marşlar ve çeşitli ritüeller yoluyla kültürlenmiş ve yetişen bir toplum hem zihniyet hem de yaşayış biçimi ile tam anlamıyla militarize olmuş demektir.

SONUÇ

Çalışma genel anlamda tarihsel bir çerçeve üzerine oturtulmuştur. Konunun bu denli geniş ele alınması ve tarihsel arka plana sahip olmasının nedeni militarist zihniyet kodlarının yüzyıllardır insanlığın ortak belleğinde yavaş yavaş kuruluşu, yapılanması ve kemikleşmesidir. İnsanlığın başlangıcında doğa ile verilen savaş; özel mülkiyetin gelişimi, toprak sahipliği, sosyal ve siyasal tekelleşme ile birlikte güç istenci ve iktidar ortaya çıkmış böyle şiddet unsuru eskiden doğaya karşı varken bu defa insana yöneltilmiştir. Şiddet, insanları koruma kisvesi altında esasen özel mülkiyeti korumak için iktidar ve güç istenci ile birlikte sistemleştirilmiştir.

İlk bölümde çalışmanın metodolojisi ortaya konulmuştur. İkinci bölümde, militarizmin etimolojik ve tarihsel kökenleri ortaya konulduktan sonra ortaya konulduktan sonra üçüncü bölümde çalışmanın bel kemiğini oluşturan Osmanlı ile Cumhuriyet dönemindeki siyasal kırılmalar, konjonktürel yapı ortaya konmuştur. Osmanlı Devleti'nde özellikle gerileme dönemiyle birlikte ortaya çıkan çeşitli toplumsal hareketler ve siyasal akımlar daha önce de bahsedildiği gibi Tanzimat Fermanı'na neden olmuştur. Özellikle batılılaşma hareketleri Osmanlı toplumsal yapısında büyük bir kırılmayı işaret eder. Tanzimat fermanı ile padişahın yetkileri sınırlanmış, Jön Türkler hareketi ortaya çıkmış ve ulus-devlet ideolojisi büyük bir hızla yayılmaya başlamıştır. Çoklu etnisiteleri içinde barındıran imparatorluklar bu dönemde çöküşe geçmiştir. Osmanlı imparatorluğu da ulus-devlet ideolojisinin yayılması döneminde çöküşe geçmiştir. O dönemki konjonktürel yapı buna zemin hazırlamıştır. Osmanlı döneminde özellikle batı tipi düzenli orduların kurulması, Avrupa'daki savaş sanayisinin gelişmesiyle birlikte Osmanlı'nın askeri alanda getirdiği reformlar Osmanlı Devleti'nin emperyalist politikalarında oynadığı etkin rol değişmiş, yerini edilgen bir role bırakmıştır. Artık Osmanlı Devleti sömürmekten sömürülmeye geçmiştir. Düzenli ordunun yapısal değişimi ve batılılaşma süreci Prusya tipi ordunun Osmanlı'ya uyarlanması sonucunu doğurmuştur.

Cumhuriyet dönemi bu topraklarda yaşayan tüm insanların çeşitli bedeller ödemesiyle sonuçlanmıştır. İstiklal mahkemeleri, isyanlar, ölümler ve sürgünlerle geçmiştir. Modern ideolojinin yarattığı ulus-devlet öznenin ve kolektif bilincin üstüne meşru bir iktidar kurmaktadır. Yani modernizm, kendi çocuklarını yemektedir. Kendi çocuklarını yerken bir de dünya çocuk bayramının her yıl ülkemizde kutlanması yaşanan çelişkilerden yalnızca biridir. Toplumun militarizasyonu ve hakim paradigma toplumsal hafızaya işlenmiştir. Zorunlu askerlik ve eğitim bu ideolojinin toplumsal hayata yerleştirilmesini ve benimsenmesini sağlamaktadır. Çünkü her iki kurumda toplumu düzenleyici ve disipline edicidir. Bu tezin asıl konusu eğitim olduğu için, zorunlu askerlik detaylı bir biçimde tartışılmamıştır.

Dördüncü bölümde Türkiye’de iktidar partilerine göre eğitim politikaları tartışılmıştır. Türkiye’de eğitim yukarıda vurgulanan siyasi çerçeve ve konjonktürel yapıya paralel olarak gelişmiştir. Ülkede uygulanan tüm politikalar eğitime ve eğitim uygulamalarına birebir yansımaktadır. Bu sebeple Cumhuriyet tarihindeki darbeler ve siyasal müdahalelerden bahsedilmiştir. Eğitimdeki militarizasyon; kültürlenme ve öğrenim süresi boyunca pekiştirilerek gerçekleştirilir. Kimi zaman gönüllü bir biçimde kimi zaman baskı yoluyla benimsetilir. Toplumsal cinsiyet rolleri, bölünmez vatan ülküsü, dış tehditler, iç tehditler, etnik ve dini azınlıklar, sivil toplum örgütleri ve sosyal hareketler tümüyle ideal vatan ülküsüne karşı konumlandırılır. Nefretle karışık bir korku duygusu çocuklara benimsetilerek kutsal devlet babaya sığınmanın önemi öğretilir. İlköğretim ders kitapları bu kültürel aktarımın en önemli araçlarından biridir. Bu sebeple beşinci bölümde ders kitaplarının içerik analizi yapılmıştır. İlköğretim ders kitaplarına örtük olarak yerleştirilen militarist öğeler deşifre edilerek ortaya sosyolojik bir tablo çıkartılmıştır. Çeşitli nitel/nicel veriler yorumlanarak genel bir görüşe ulaşılmaya çalışılmıştır. Bu çalışma, militarizm ile ilgili temel bir sorunsal belirlenerek yapılmıştır. Daha sonra bu temel sorunsal etrafında şekillenen sosyolojik olgular ve sorunlarla

bütünlenmiştir. Kısaca bahsedilen bu olgular muhakkak ki başka başka çalışmaların konusu olacaktır.

Bulgular gösteriyor ki ilköğretim ders kitaplarında militarist öğeler yoğun ve açık/örtük bir biçimde bulunmaktadır. Tablolarda göze çarpan ilk nokta ilköğretim ders kitaplarında sınıflar yükseldikçe kitaplardaki militarist öğeler yoğunlaşmakta ve artmaktadır. Hem burada belirlenen anahtar kelimeler hem de yukarıda bahsedilen örtük göstergeler açısından durum bu biçimdedir.

Kavramsal çerçevenin dışında olmasına rağmen burada kısaca bahsedilmesi ve vurgulanması gereken diğer bir nokta geçmiş yılların ders kitaplarına oranla şu anda müfredatta var olan ders kitapları militarist ideolojik yönlendirmelerden kısmen arındırılmıştır. Yine de daha kat edilmesi gereken çok yol vardır. Özellikle altıncı, yedinci ve sekizinci sınıflarda müfredatta yer alan ders kitapları baştan aşağı değiştirilmelidir. Ders kitaplarındaki içerik değişimi esasen hükümetlerle birlikte değişmektedir. Fakat bu değişiklik Türkiye özelinde bahsetmek gerekirse yalnızca yüzeyseldir çünkü paradigma değişmedikçe bu dönüşüm köklü bir biçimde gerçekleşmez. Türkiye’de her değişim bu hakim paradigmanın etrafında biçimlenmekte ve her durum değişikliği daha büyük bir muhafazakar reflekse yol açmaktadır. Sonuç olarak değişimler söylemsel düzeyden eylemsel düzeye geçmelidir. Siyasetçilerin popülist tavırlarının yol açtığı yüzeysel değişikliklerin yerini radikal değişimler almalıdır.

Verilere dikkat edilirse en çok tekrarlanan bayrak kelimesidir. Daha sonra milli, millet, ulus ve ulusal kelimeleri takip etmektedir. Savaş, silah, asker, ordu gibi kelimelere olan zayıf vurgu da göze çarpmaktadır. Bazı kelimelere yapılan güçlü vurgu ve bazılarına yapılan zayıf vurgular Türkiye’nin konjonktürel yapısına uygun düşmektedir. Şu an ki hükümetin genel siyasal düşüncesi ve perspektifine bakıldığında millet geleneğini sürdürdüğü ve militarist zihniyeti dışladığı görülmektedir. Dolayısıyla ders kitaplarının hükümet tarafından bir gözden geçirmeye tabi tutulduğu rahatlıkla

görülebilir. Millete ve sivil siyasete güvendiğini söyleyen hükümet ders kitaplarına da bu görüşleri yansıtmıştır. Bunun dışında müfredattaki ders kitapları incelendiğinde hayat bilgisi kitaplarının içeriğinde büyük değişimlerin olduğu gözlenmektedir. Hayat bilgisi kitaplarında eskiye göre ötekiyi dışlayan bir dil kısmen daha hafif bir biçimde kullanılmıştır. Ayrıca insan hakları, çevre bilincinin geliştirilmesi, sivil haklar gibi konular kitaplara eklenmiştir. Fakat esasında vurgulanması gereken Türkiye'deki farklı din, mezhep ve kültürlerin hala kitaplarda hiçbir biçimde yer almamasıdır. En önemlisi de toplumsal barış eğitimi noktasında hiçbir girişim kitaplarda yer almamaktadır. Cinsiyetçilik, eleştirel düşünme, siyasal bilinç ve insan hakları noktasındaki tüm girişimler cılız ve yetersizdir. İnsan haklarının kitaplardaki yeri bir filmdeki dekordan ileri gitmemektedir. Bağlamsız ve savruk düşünceler biçiminde kitapların içine serpiştirilmiştir. Kitaplarda sınıfsal ve politik bir duyarlılık taşımayan insan hakları yalnızca demokratik dekorun bir unsuru olarak yer almaktadır. Öteki algısının değişmesi ve bu topraklarda yaşayan Kürtler, Ermeniler, Aleviler, Süryaniler, Araplar, Yezidiler, Şiiler ve Farisiler gibi etnik/dini toplulukların varlığı sadece siyasal ortamda değil kitaplarda da vurgulanmalıdır. Eşit, özgür ve eleştirel öznelerin toplumda var olması için öncelikle zihinler eğitilmeli ve genel toplumsal önyargılar kırılmalıdır. Şiddetten, savaştan ve silahtan uzak barışçıl bir eğitim anlayışı benimsenmelidir. Tarih kitaplarında milletlerin kaç ülkeyi fethettiği, kaç savaşı kazandığı, kaç toprak parçası elde ettiğinden bahsedilir. Şişirilmiş, abartılmış ve çeşitli kodlarla yüklü sosyal bilgiler ve tarih kitapları müfredattan tamamen kaldırılmalıdır. Bunun yerine barışçıl, özgürlükçü, farklılıkları normal kabul eden, herkesi insani bir temelde kavrayan ve ön planda öznenin olduğu bir kodlar/anlamlar bütünü oluşturularak ders kitapları yeniden yazılmalıdır. Kültürel bir biçimde aktarılmış aşağılayıcı bir dille üretilmiş şarkılar, ninniler, şiirler ve diğer kültür ürünleri deşifre edilmelidir.

İdeal vatandaş tanımının içine sıkıştırılmaya çalışılan öznelerin eğitim süreci boyunca maruz kaldığı ideoloji tek tipleşen ve aynı düşünmeye zorlayan bir toplum yaratma amacı taşımaktadır. Müfredatta bulunan ders kitaplarının hükümet tarafından

ücretsiz öğrencilere verilmesi yüzeysel sosyal devlet anlayışı olarak görülmektedir. Fakat bu uygulamanın asıl amacı belirli ideolojilerin ders kitapları aracılığıyla benimsetilmesidir. Peki, eğitimi belirli ideolojik ve siyasal manipülasyonlardan kurtarmanın ve sivilleştirme yolu nedir? Öncelikle ders kitaplarının içeriklerini düzenlemenin ve küçük değişiklikler yapmanın çözüm getirmediği açık bir biçimde anlaşılmalıdır. Bu ön kabul ortak bir karara bağlandıktan sonra ilk aşamaya geçilmelidir. İlk aşama öğretmenlerin ve eğitim fakültelerinin kökten reformlara tabi tutulmasıdır. Eğitimciler eğitildikten sonra ikinci aşamada özel bir komisyon kurularak ders kitapları yeniden yazılmalıdır. Bu noktada önemli olan bu komisyonun nitelikleridir. Bu komisyon, Türkiye’de yaşayan tüm etnik kökenli vatandaşların temsilcileri ve sivil toplum kuruluşlarından insanlar tarafından oluşturulmalıdır. Temsil hakkı eşit bir biçimde düzenlenmelidir. Böylece bu topraklarda yaşayan istisnasız tüm kişiler ötekini yaşam tarzını öğrenerek yetişecektir. Herkes birbirinin yaşam biçimini öğrendiğinde ona saygı duyacak ve kültürler iç içe geçerek toplumsal barış sağlanacaktır. Toplumsal barış sağlandıkça vatandaşlar hakları konusunda bilinçlenerek toplumsal değişim sürecini başlatacaktır.

KAYNAKÇA:

Ahmad, Feroz (2009). Modern Türkiye'nin Oluşumu. İstanbul: Kaynak Yayınları.

Akbaba, Burcu (2006). Ulus Devlet Anlayışı Bağlamında Türkiye'de Ordu Siyaset İlişkisi. Konya: Yayınlanmamış Yüksek lisans Tezi.

Akbaş, Ayşe (1985). Stereotypic Image of Turkish Politicians In Three National Newspapers. Ankara: Unpublished Postgraduate Thesis.

Akça, İsmet (2006). Militarism, Capitalism and the State: Putting The Military In Its Place In Turkey. İstanbul: Unpublished Postgraduate Thesis.

Akın, Mahmut H. (2009). Siyasal Toplumsallaşma Sürecinde gençlik -Teorik ve Uygulamalı Bir Çalışma. Konya: Yayınlanmamış Doktora Tezi.

Aktekin, Semih (2010). Yeni Sosyal Bilgiler ve Tarih Dersi Programları, Öğretmen Eğitimi ve Toplumsal Barış. (ed: Kenan Çayır). Toplumsal ve Siyasal Çatışmaların Yaşandığı Toplumlarda Uzlaşma Aracı Olarak Eğitimin Rolü Projesi. İstanbul: Tarih Vakfı.

Altınay, Ayşe Gül (2004). Eğitimin Militarizasyonu: Zorunlu Milli Güvenlik Dersi. (ed: Ahmet İnel ve Ali Bayramoğlu). Bir Zümre, Bir Parti: Türkiye'de Ordu. İstanbul: Birikim Yayınları.

Altınay, Ayşe Gül (2005). İyi Türk Kimdir. İnsan Hakları Eğitimi ve Ders Kitabı Araştırmaları Uluslararası Sempozyumu. İstanbul: Tarih Vakfı.

Altınay, Ayşe Gül (2009). *Can Veririm, Kan Dökerim: Ders Kitaplarında Militarizm*. (ed: Gürel Tüzün). Ders kitaplarında insan hakları II: tarama sonuçları. İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.

Aybars, Ergün (1975). *İstiklal Mahkemeleri*. Ankara: Bilgi Yayınevi.

Aydın, Suavi (1998). Milli Demokratik Devrimden Ulusal Sola Türk Solunda Özgücü Eğilim. *Toplum ve Bilim Dergisi*. sayı:78.

Bağlı, Mazhar & Özensel, Ertan (2005). *Çokkültürlü Vatandaşlık*. Konya: Çizgi Kitabevi.

Başkaya, Fikret (1991). *Paradigmanın İflası*. Ankara: Özgür Üniversite Kitaplığı.

Bayramoğlu, Ali (2001). *28 Şubat Bir Müdahalenin Güncesi*. İstanbul: Birey Yayınları.

Bora, Tanıl (2006). *Medeniyet Kaybı*. İstanbul: Birikim Yayınları.

Bottomore, Tom (1987). *Siyaset Sosyolojisi*. çev: Erol Mutlu. Ankara: Teori Yayınevi.

Bröcling, Ulrich (2001). *Disiplin Askeri İtaat Üretiminin Sosyolojisi ve Tarihi*. çev: Veysel Atayman. Ayrıntı Yayınları: İstanbul.

Carter, Good (1945). *Dictionary of Education*. New York: McGraw-Hill Book Company.

Coates, J. Anthony (1997). *The Ethics Of War*. London: Manchester United Press.

Cock, Jacklyn (1991). *Colonels and Cadres: War and Gender in South Africa*. Cape Town: Oxford University Press.

Coser, Lewis (2008). *Sosyolojik Düşüncenin Ustaları*. çev: Serhat Toker-İbrahim Mazman. Ankara: De ki Basım Yayım.

Çayır, Kenan (2005). *Demokratikleşme Yolunda Eğitim ve Militarizm*. Sivil Toplum. Sayı:12.

Eisenstadt, Shmuel (1978). *Revolution and the Transformation of Societies*. New York: The Free Press.

Ersoy, Uğur (2002). *Türkiye Örneğinde Yeni Sağ: Anavatan Partisi Üzerine Bir İnceleme*. Ankara: Yayımlanmamış Yüksek lisans Tezi.

Ertürk, Selahattin (1972). *Eğitimde Program Geliştirme*. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Yayınları.

Ertürk, Selahattin (1988). *Türkiye’de Eğitim Felsefesi Sorunu*. Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi. sayı:3.

Eskicumalı, Ahmet (2003). *Eğitim ve Toplumsal Değişme: Türkiye’nin Değişim Sürecinde Eğitimin Rolü, 1923-1946*. Boğaziçi Üniversitesi Eğitim Dergisi. cilt: 19(2).

Foucault, Michel (2007). İktidarın Gözü. çev: Işık Ergüden. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Gedik, Esra (2008). “Kadınlık ve Vicdani Red Üzerine. Amargi. sayı:2.

Gourgouris, Stathis (1996). “Tarihle Düş Arasında Ulus Biçimi”. Birikim. sayı:70.

Gök, Fatma (1999). 75 Yılda İnsan Yetiştirme Eğitim ve Devlet. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Güneş, Hakan (2000). Modern Toplumlarda Ordu ve Devlet. İstanbul: Yayınlanmamış Yüksek lisans Tezi.

Hale, William (1996). 1789’dan Günümüze Türkiye’de Ordu ve Siyaset. çev: Ahmet Fethi. İstanbul: Hil Yayınları.

Hayek, Frederich Avon (1999). Kölelik yolu. çev: Turhan Feyzioğlu- Yıldırım Arsan. Ankara: Liberte Yayınları.

Helvacıoğlu, Firdevs (1994). 1928’den 1994’e Ders Kitaplarında Cinsiyetçilik. İstanbul: Yayınlanmamış Yüksek lisans Tezi.

Horkheimer, Max (2005). Akıl Tutulması. çev: Orhan Koçak. İstanbul: Metis Yayınları.

Howard, Michael (1976). War and the Nation State. London: Clarendon Press Oxford.

Huntington, Samuel (1968). Political Order in Changing Societies. London: Yale University Press.

Kancı, Tuba (2008). *Imagining The Turkish Men and Women: Nationalism, Modernism and Militarism In Primary School Textbooks*. İstanbul: Unpublished Postgraduate Thesis.

Kaplan, İsmail (1999). *Türkiye’de Milli Eğitim İdeolojisi*. Ankara: İletişim Yayınları.

Kılıç, Ali (1955). *Atatürk’ün Hususiyetleri*. İstanbul: Sel Yayıncılık.

Kılıç, Emre (2008). *Demokrat Parti Dönemi Milli Eğitim Politikası*. İzmir: Yayımlanmamış Yüksek lisans Tezi.

Kocatürk, Utkan (1987). *Atatürk*. Ankara: Sevinç Matbaası.

Lutz, Catherine and Donald Nonini (1999). “The Economies of Violence and the Violence of Economies”. In *Anthropological Theory Today*. ed. Henrietta L. Moore. 73–113. London: Polity Press.

Mann, Michael (1988). *States, War and Capitalism: Studies in Political Sociology*. Oxford and New York: Basil Blackwell.

Mardin, Şerif (2000). *Türk Modernleşmesi*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Mumcu, Uğur (1971). *Erkekseniz Karşı Çıkın*. *Devrim Dergisi*. 14 Mart 1971.

Özbudun, Sibel (2003). *Kültür Halleri*. Ankara: Ütopya Yayınevi.

Parlak, İsmet (2005). *Türkiye’de İdeoloji Eğitim İlişkisi: Erken Cumhuriyet Dönemi Tarih ve Yurt Bilgisi Ders Kitapları Üzerine Bir İnceleme*. Ankara: Yayımlanmamış Yüksek lisans Tezi.

Pehlivan, Cahit (2009). Türk Silahlı Kuvvetlerinin Güvenirliği Üzerine Bir Araştırma ve Ordu Millet Geleneği. İstanbul: Yayımlanmamış Yüksek lisans Tezi.

Radway, Laurance (1968). "Militarism", In International Encyclopedia of the Social Sciences. ed. David L Sills, New york: Macmillan Company.

Saigol, Rubina (2004). Erotik bir imge olarak Vatan. (ed: Ayşegül Altınay). Vatan, Millet, Kadınlar. İstanbul: İletifim Yayınları.

Savđı, Gürhan (2006). Türkiye'de Askeri Darbeler ve Basının Tavrı. İstanbul: Yayımlanmamış Yüksek lisans Tezi.

Selek, Pınar (2004). Barışamadık. İstanbul: İletifim Yayınları.

Selek, Pınar (2007). Feminizme ve Anti Militarizme İhtiyacımız Var, Erişim Tarihi:20.03.2011. <http://www.savaskarsitlari.org/arsiv.asp?ArsivTipID=1&ArsivAnaID=37556>

Sezal, İhsan (2003). Sosyolojiye Giriş, Ankara: Martı Kitap ve Yayınevi.

Stargardt, Nicholas (1994). The German İdea of Militarism, England: Cambridge University Press.

Swingewood, Alan (1998). Sosyolojik Düşüncenin Kısa Tarihi. çev: Osman Akınhay. Ankara: Bilim ve Sanat.

şen, Hasan (2002). Din ve İktidar: Ortaöğretim Ders Kitaplarında Yaşam Dünyası. İzmir: Yayımlanmamış Yüksek lisans Tezi.

Şentürk, Burcu (2009). On The Gender Aspect of Conflict In Turkey: Mothers of Soldiers Who Died In The Conflict In The East and Southeast of Turkey Between 1993 and 2006. Feminist Eleştiri. Sayı:2.

Şimşir, İsmail. Nitel Analiz Teknikleri. Yayımlanmamış Ders Notları. Erişim Tarihi:28.04.2011 web.sakarya.edu.tr/~skuyucu/sunum/ismail.ppt.

Talu, Umur (2009). Cumhuriyet ve Demokrasinin Ordu İçindeki Konumu. (ed: Ali Bayramoğlu-Ahmet İnel). ALMANAK Türkiye 2006-2008: GÜVENLİK SEKTÖRÜ VE DEMOKRATİK GÖZETİM. İstanbul: TESEV Yayınları.

Tavşancıl, Ezel & Aslan, Esra (2001). İçerik Analizi ve Uygulama Örnekleri. İstanbul: Epsilon Yayınevi.

Tezcan, Mahmut (1993). Eğitim Sosyolojisinde Çağdaş Kuramlar ve Türkiye. Ankara: Bilim Yayınları.

Tosun, Ramazan (2002). Atatürk'ün Türk Tarih Tezi. Ata Dergisi. sayı: 10.

Tunçay, Mete (1997). Türkiye Tarihi. Cilt:4. İstanbul: Cem Yayınları.

Turan, Hakan (2001). Liselerde Okutulması Önerilen Tarih Ders Kitaplarının İçeriğinin Türk Milli Eğitimi'nin Genel Amaçlarıyla Tutarlılığı. Ankara: Yayımlanmamış Yüksek lisans Tezi.

Türk Dil Kurumu Sözlüğü, Erişim Tarihi: 10.11.201. www.tdk.gov.tr

V. Spike Peterson (1998). “The Women and War Reader”. (ed: Lois Ann Lorentzen& Jennifer Turpin). Gendered Nationalism: Reproducing ‘Us’ versus ‘Them’. New York: New York University Press.

Yelken, Ramazan (2010). İstiklal Yolu Harekâtının Motivasyonu ve Toplumsal Hafızadaki Yeri: Ulusçuluk ve Vatanseverlik Analizi. Milli Mücadele’de İstiklal Yolu ve Çankırı Sempozyumu. Çankırı.

Yıldız, Ahmet (2002). Kemalist Milliyetçilik. (ed: Ahmet İnel). Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce Cilt-2: Kemalizm. İstanbul: İletişim Yayınları.

Weber, Max (1987). Kapitalizmin Ruhu ve Protestan Ahlakı. çev: Zeynep Gürata. Ankara: Ayraç Yayınları.

Zürcher, Eric (2007). Modern Türkiye’nin Tarihi. İstanbul: İletişim Yayınları.

ÖZGEÇMİŞ

Selma Ulusoy, 1985 yılında Konya'nın Ereğli ilçesinde doğdu. İlk, orta ve lise öğrenimini Ereğli'de tamamladı. 2004-2008 yılları arasında Selçuk Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Anabilim dalından mezun oldu. Medya Takip sektöründe medya analisti olarak çalıştı.